

GABRIEL ANDREESCU
SCHIMBĂRI ÎN HARTA ETNICĂ A ROMÂNIEI

GABRIEL ANDREESCU

**SCHIMBĂRI
ÎN HARTA ETNICĂ
A ROMÂNIEI**

CENTRUL DE
RESURSE PENTRU
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ

ETHNOCULTURAL
DIVERSITY
RESOURCE
CENTER

CLUJ, 2005

Gabriel Andreescu,
SCHIMBĂRI ÎN HARTA ETNICĂ A ROMÂNIEI,
Cluj-Napoca, Edit. CRDE, 2005
104 p.; 16×23,5 cm
ISBN: 973-7670-01-9

1. Andreescu, Gabriel

323.15(498)

316.347(498)

© CENTRUL DE RESURSE PENTRU
DIVERSITATE ETNOCULTURALĂ
Cluj-Napoca, 2005

Seria: Sinteze

Coordonatori: Gábor Ádám și Levente Salat

Volumul 12:

Gabriel Andreescu, SCHIMBĂRI ÎN HARTA ETNICĂ A ROMÂNIEI

Lector: Lucian Nastasă

Tehnoredactare: Tánczos András, Lineart SRL

Coperta și grafica seriei: Elemér Könczey

CUPRINS

Mulțumiri	9
I. Migrație, mobilitate etnică și etnomobilitate teritorială în România	11
1. Fluxurile de populație	12
2. România și migrația	14
3. Concepte: mobilitate etnică și etnomobilitate teritorială	16
II. Cadrul general al migrației etnice în România	19
1. Migrația în perioada regimului comunist	19
2. Migrația după anul 1989	20
3. Migrația pentru muncă și efecte generale asupra situației interne	23
4. Cetățeni străini, solicitanți de azil, migranții ilegali	25
4.1. Străini în România	25
4.2. Solicitanți de azil	26
4.3. Migrația ilegală	27
III. Migrația, schimbarea proporțiilor etnice în istoria României.	29
1. Evoluția raporturilor etnice și naționalismul românesc până la al doilea război mondial	30
2. Evoluția raporturilor etnice și naționalism după al doilea război mondial	32
3. Atmosfera naționalistă de după 1990	34
IV. Aspecte ale etnomobilității teritoriale a maghiarilor din România	36
1. Competiția de legitimitate istorică dintre români și maghiari..	36

2. „Maghiaritatea” și situația maghiarilor din România până la revoluție	38
3. Cadrul de existență al maghiarilor după 1989	41
4. Aspecte istorice ale migrației maghiarilor din România	42
5. Emigrarea maghiarilor între 1944-1955	43
6. Mobilitatea și mobilizarea maghiarilor: cazul ceangăilor din Moldova	47
6.1. Intensificarea competiției identitare	49
6.2. Miza identității. Cum sunt „create” identități	51
6.3. Ceangăii maghiari ca minoritate națională care ar trebui recunoscută și protejată	53
7. Politica Ungariei față de maghiarii din România și Legea Statutului	54
V. Mecanismele etnomobilității teritoriale la germanii din România	59
1. Despre germanii din România	59
1.1. Sașii	59
1.2. Șvabii	60
2. Situația germanilor în perioada interbelică	61
3. Migrarea germanilor din România sub regimul comunist și după anul 1989	64
4. Paradigma etnomobilității asupra migrării germanilor din România. Perspectiva lui Bénédicte Michalon	65
4.1. Fluxurile de populație	65
4.2. Etnicitatea în politica Germaniei	66
4.3. Forumul Democrat German	66
VI. Destinul evreilor din România – final de istorie	69
1. Emigrarea evreilor din România	69
2. Etnomobilitatea teritorială a evreilor din România după al doilea război mondial	72
3. Evoluțiile după 1990: antisemitismul fără evrei	76
VII. Romii: „Visibles, mais peu nombreux”	79
1. Țigani în istoria României	80
2. Presiunea socială pentru căutarea de resurse externe	81

3. Tradiția mobilității	83
4. Emigrarea și vizibilitatea romilor	84
VIII. Concluzii	86
Bibliografie selectivă	89
Indice	95

MULȚUMIRI

Apariția studiului a fost posibilă prin generoasa implicare a unor cercetători și colegi cărora le pot mulțumi, pe această cale, și public. Ideea elaborării unei sinteze asupra mobilității etnice îi aparține lui Alessandro Silj, co-directorul prestigioasei „Ethnobarometer”, organizație care a sprijinit de altfel o parte din investigațiile mele. Colegii din Consiliul de conducere al Centrului pentru Diversitate Etnoculturală din Cluj au găsit că volumul „Schimbări ale hărții etnice a României” își are locul în seria notabilă a publicațiilor promovate de CRDE. Cercetătorul Valér Veres a avut amabilitatea să îmi trimită varianta în engleză a unei importante lucrări a domniei sale privind emigrarea maghiarilor din România, publicată în limba maghiară. În mod particular, îi sunt recunoscător lui Lucian Nastasă pentru efortul considerabil făcut ca să asigure studiului un plus de rigoare și acoperire disciplinară.

Gabriel Andreescu

Iulie 2005

I.

MIGRAȚIE, MOBILITATE ETNICĂ ȘI ETNOMOBILITATE TERITORIALĂ ÎN ROMÂNIA

Abordarea de față are în vedere, într-o manieră sintetică, schimbarea hărții etnoculturale a României. Ponderea diferitelor comunități naționale a evoluat mult și negativ, în special în ultima sută de ani. Excepționând perioada celui de-al doilea război mondial, când au avut loc crimele cu caracter genocidar din Transnistria, schimbarea hărții etnoculturale s-a produs datorită diferențelor de ritmuri demografice, prin deplasarea frontierelor sau prin migrație. Aceasta a schimbat raporturile procentuale dintre majoritate și minoritate, care au influențat, la rândul lor, relațiile sociale, interacțiunile culturale și relațiile de putere¹.

Modificarea ponderilor etnice are propriul impact asupra societății românești. Un exemplu pe cât de simplu, pe atât de radical în măsură să confirme enunțul anterior ar fi reducerea populației maghiare sub cifra capabilă să asigure procentul de 5% din voturi necesar reprezentanților comunității pentru a juca un rol politic în Parlamentul României. Corelațiile de acest tip sunt însă dificil de determinat, se pot stabili numai în cazuri punctuale și au un caracter calitativ.

Pe de altă parte, evoluția hărții etnoculturale oferă un material de bază pentru alte cercetări. Ea reprezintă și un interes în sine. Cifrele reținute aici din vasta literatură de specialitate vor fi analizate din perspectiva modului în care principalele comunități etnoculturale și-au gestionat problema migrării, factorul principal al schimbării ponderilor etnoculturale. Această disponibilitate de întreținere a fluxurilor de migranți etnici, esențialmente contextuală, definește etnomobilitatea teritorială a

---

¹ Ceea ce reprezintă o specificitate a multiculturalismului european (cf. Levente Salat, *Multiculturalismul liberal. Bazele normative ale existenței minoritare autentice*, Iași, Edit. Polirom, 2000).

minorităților naționale. Paradigma etnomobilității teritoriale a minorităților naționale are în vedere capacitatea acestora de a construi instituții, rețele și politici destinate să asigure mobilitatea membrilor, în strânsă legătură cu identitatea lor etnică.

1. Fluxurile de populație

Migrația la care se face referire în acest context are în vedere exclusiv fenomenul la nivel supranațional. Nu numai că intrarea și ieșirea persoanelor dintr-o țară presupune existența unor țări de destinație ori de emigrare, dar factorii care acționează asupra emigrației nu sunt absoluți: ei reflectă numai *raporturi* între situația dintr-un stat și situația din celelalte state. Iată de ce, pentru a înțelege fenomenul migrației în oricare țară, pentru a-l evalua ca motivație ori amploare, este obligatoriu să-l situăm în timp și în context regional.

Fluxul de persoane constituie un proces permanent în istoria Europei. Emigrația și imigrația au cauze variabile, fiind influențate, printre altele, de caracterul închis sau deschis al societăților aflate în discuție, de gradul de prosperitate al țărilor între care are loc transferul de populație ș.a.m.d. În mod particular, secolul XX a fost scena unor ample mișcări de populație, de ordinul a zeci de milioane de persoane, sub influența directă sau mai puțin liniară a celor două războaie mondiale. Factorii diverși ai migrațiilor – economici, etnici sau folosirea brutală a forței – au funcționat separat ori s-au asociat în declanșarea unor mișcări de populație. O imagine a fluxurilor la începutul veacului trecut este utilă pentru a nota varietatea tipurilor și contextelor de imigrație:

Tabloul I.1: *Ghid al migrației, 1914-1945* (Sursă: <http://www.let.leiden-univ.nl/history/migration/chapter71.html>; Olinger, 1996, Temime, 1999 – Tabelul a fost reprodus cu mici intervenții structurale)

Țara	Perioada	Descrierea migrației	Tipul de migrație
Germania	1914-1918	Germania recrutează 100.000 de muncitori evrei din Polonia pentru a întări economia de război.	Economică
	1918	1.8 milioane de germani părăsesc Rusia, Polonia, Alsacia și Lorena.	

Țara	Perioada	Descrierea migrației	Tipul de migrație
	1933-1940	1 milion de germani părăsesc Germania din motive politice, religioase și rasiale, în special evreii persecutați de către regimul nazist.	Forțată
Belgia	1914-1918	240.000 de cetățeni belgieni se află în Marea Britanie.	Forțată
	1922	Polonezi, iugoslavi, maghiari și cehi sunt angajați în minele din Belgia.	Economică
	1931	80.000 de cetățeni francezi se află în Belgia.	Economică
Bulgaria	După 1918	Mii de greci, turci și pomaci părăsesc Bulgaria. Corespunzător, bulgarii care trăiesc în Turcia și Grecia se întorc în Bulgaria.	Etnică
	1936-1938	În urma acordului dintre Bulgaria și Turcia, circa 12.000 de turci părăsesc Bulgaria în fiecare an.	
Franța	1917	Franța recrutează muncitori din alte țări europene, între care 23.000 de portughezi, 24.000 de italieni, 24.000 de greci, 33.000 de cehi, 55.000 de marocani și tunisieni, 67.000 de ruși, 67.000 de armeni, 86.000 de algerieni.	Economică
	1921	46.000 de muncitori polonezi se află în Franța.	Economică
	1926	Populația străină din Franța urcă de la 1,5 milioane în 1921 la 2,5 milioane în 1926 prin sosirea imigranților polonezi, italieni și cehi.	Economică

Țara	Perioada	Descrierea migrației	Tipul de migrație
Marea Britanie	1921	364.747 irlandezi în Anglia, atingând 1% din populație.	Economică
Italia	1922	Circa 30.000 de italieni se mută în Belgia.	Forțată
Rusia	1917	Războiul civil și Revoluția Bolșevică scot milioane de bieloruși din țara lor.	Forțată
Spania	1920-1930	50.000 de basci și 20.000 de catalani găsesc refugiu în Franța.	Forțată
	1936-1939	200.000 de spanioli părăsesc Spania, 140.000 dintre ei către Franța.	Forțată
Italia	1920-1930	Refugiați ai fascismului merg în Franța.	Forțată
Olanda	1940	Invadarea Olandei de către Germania duce la un aflux de refugiați olandezi către Anglia.	Forțată
Polonia și Uniunea Sovietică	1918-1933	Evreii din Polonia și Rusia se refugiază din cauza antisemitismului.	Forțată
Uniunea Sovietică	1933-1945	Politica stalinistă deplasează milioane de germani, caucazieni, tătari și de altă origine în interiorul Uniunii Sovietice, în principal în Siberia.	Forțată
Turcia	1926	65.000 de armeni emigrează în Franța.	Forțată

2. România și migrația

Migrația a fost o prezență semnificativă în istoria României. De-a lungul întregii evoluții a teritoriilor românești, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, acestea au constituit un spațiu de atracție pentru diferite grupuri etnice, în particular pentru germani și evrei. Situația s-a schimbat în veacul XX. Variația în timp, din anul 1918 până astăzi, a structurii

etnoculturale a României a fost determinată de schimbarea frontierelor istorice, la sfârșitul primului și celui de-al doilea război mondial. Peste aceasta s-a suprapus emigrarea grupurilor etnice – îndeosebi maghiari, germani, evrei – de pe teritoriul statului românesc. Imigrarea a fost marginală, *population flows* între cele două războaie mondiale luând mai ales forma deplasărilor de populație – în principal, germani și evrei. Plecarea treptată a acestor comunități a reprezentat în același timp un factor cauzal și un rezultat al schimbărilor socio-politice din România. În acest sens, emigrația grupurilor etnice a jucat un anumit rol asupra evoluției politice a țării.

Instaurarea regimurilor comuniste și apoi a „cortinei de fier” între țările sub influență sovietică și zona liberă a Europei a schimbat substanțial natura deplasărilor de populație. România comunistă a devenit, în principiu, închisă pentru imigrație și emigrație. Totuși, mai ales datorită factorilor internaționali, cetățenii români de altă etnie decât cea majoritară au beneficiat de conjuncturi care le-au permis plecarea din țară.

Revoluțiile democratice din anul 1989 au influențat masiv modelul migrațiilor în toate statele foste comuniste. În România, migrația definitivă sau a forței muncă (cu caracter temporar) a făcut un salt spectaculos. Cu totul nou a fost fenomenul de pătrundere a solicitanților de azil în Europa Centrală și de Est. Și România a devenit un spațiu de tranzit sau de destinație a refugiaților: 3.200 în 1992, 2.700 în 1993, 1.900 în 1994, 1.900 în 1995, 1.700 în 1996². Prin comparație cu alte spații, la noi fenomenul a avut o dimensiune moderată³.

² Sursa: John Salt, „Current trends in international migration in Europe”, Council of Europe report (CD-MG 99).

³ Iată, spre exemplu, câteva date despre numărul străinilor din Republica Cehă. Cei care posedau permis de rezidență fie pe o perioadă prelungită, fie permanent erau în număr de 50.000 în 1992, 160.000 în 1995 și 206.577 în luna iunie 1997. În 1998, grupurile cele mai numeroase având rezidență pe termen lung erau ucrainenii (40.772), slovacii (40.102), vietnamezii (15.314), polonezii (12.889), rușii și chinezii. Creșterea comunității asiatice a fost evidentă începând cu anul 1995 (25.000 de persoane la 30 iunie 1997). Din 1993 până în 1995, un număr de 77.729 de străini au fost descoperiți încercând să treacă ilegal granița Republicii Cehia. Cifra a ajuns la 24.000 în 1997 și la 32.250 în 1998 (până în luna octombrie). Cf. Andrea Subhan, Sandra Lavenex, „Migration and Asylum in Central and Eastern Europe”, European Parliament, General Directorate for Research, Working Paper, December 1998.

3. Concepte: mobilitate etnică și etnomobilitate teritorială

Cifrele care descriu fluxurile de persoane ascund deseori aspecte nuanțate, cum ar fi cele legate de identitatea persoanelor care emigrează sau imigrează. Studiul migrației are o paradigmă proprie, un ansamblu de metodologii și întrebări/răspunsuri care uneori lasă de o parte aspectul identitar, ascuns în tema cetățeniei și a originii fluxurilor. Or, ceea ce doresc să subliniez mai departe este faptul că, pentru dinamica fluxurilor de populație, aspectul identitar joacă un rol cheie, iar importanța identității fluxurilor etnoculturale este evidentă în istoria României.

În literatura de specialitate se folosește sintagma „mobilitate etnică” („ethnic mobility”). Ea se referă la schimbarea numărului de persoane care se înregistrează sub o anumită identitate etnică datorită unor motive diferite, printre altele ca rezultat al creșterii în timp a conștiinței identitare. În particular, acest fenomen a fost cercetat în legătură cu schimbările contingentelor din învățământ. Alte exemple sunt de găsit în lucrările referitoare la mobilitatea populației aborigene⁴. Un subiect de tipul „mobilității etnice”, actual pentru România și, mai general, pentru Europa Centrală și de Est, este creșterea numărului romilor care se identifică ca atare în recensăminte, datorită mobilizării politice a comunităților.

De notat, pentru diferență, că în literatura de specialitate este folosită sintagma „mobilitate interetnică” („Inter-ethnic Mobility”, care mai apare și sub forma „Ethnic Category Jumping”), utilizată în contextul cercetărilor demografice, al recensămintelor și al sondajelor. Ea numește schimbarea în timp a autoidentificării etnice⁵.

Saltul categoriei etnice poate de asemenea să apară atunci când sunt înregistrate diferite etnicități în funcție de diferitele criterii utilizate, de exemplu, criteriul nașterilor, al deceselor, autoidentificarea la recensământ etc. Evoluția numărului de romi oferă de asemenea numeroase exemple pentru un tip de cercetare de genul mobilității interetnice.

---

⁴ De pildă Eric Guimond, *Ethnic mobility and the demographic growth of Canada's aboriginal populations from 1986 to 1996*, în *Report on the demographic situation in Canada (1998-1999)*, prep. by Demography Division, Statistics Canada, Ottawa, p.187-200.

⁵ Saltul categoriei etnice poate apărea datorită felului în care persoanele răspund la chestiuni privind etnicitatea. De exemplu, etnicitatea nou-născuților și a copiilor mici este identificată inițial de către părinții lor. Totuși, la un recensământ ulterior, când acești copii au devenit suficient de mari ca să își completeze formularele, aceștia vor decide pentru ei înșiși care identitate etnică să și-o asume. Aceasta poate fi diferită de etnicitatea originală enunțată de către părinții lor (www.stats.govt.nz/domino/external/omni/omni.nsf/).

Anumite aspecte interesante pentru migrarea persoanelor aparținând grupurilor etnice nu sunt specifice cercetărilor de tip „mobilitate etnică” ori „mobilitate interetnică”. Ele nu își găsesc cadrul optim nici în studiile de migrație centrate pe analiza factorilor de respingere și atracție (push and pull). Factorii tipici *push and pull* sunt bogăția/sărăcia (din țara țintă, respectiv, cea de origine a migranților) sau eventual factori ai represiunii, care produc deportați sau refugiați politici⁶. Etnicitatea poate fi implicată în factorii de tip respingere-atracție, ca în cazul unor discriminări grave.

Dar etnicitatea poate juca un rol mai complex în procesul de migrare decât cel legat direct de atracția și respingerea migranților. Etnicitatea poate fi implicată în mobilizarea grupului etnic, cu scopul de a asigura o mai mare mobilitate pentru membrii săi. Ea poate fi subiectul unor politici specifice ale statelor rude pentru membrii grupului minoritar, de care nu vor beneficia membrii altor etnii. Tradiția istorică și identitatea culturală ale unei minorități etnice au la rândul lor efecte asupra mobilității membrilor minorității în cauză. Și, la fel, politica în oglindă a majorității față de minoritate. Iată de ce „etnicitatea” impregnează în mod specific tema migrării unor persoane aparținând minorităților etnoculturale. Pe acest tip de mobilitate, manifestare a specificului etnic într-un anumit context intern și internațional, îl voi numi „etnomobilitate teritorială”. Deoarece implică raporturi de putere, la nivelul cauzelor sau al efectelor, tema etnomobilității teritoriale aparține etnopoliticii – alături, spre exemplu, de conflictele etnice. A aborda etnomobilitatea teritorială înseamnă „a privi într-un anume fel” problematica migrării în cazul persoanelor aparținând unor grupuri etnice. Paradigma etnomobilității teritoriale evoluează desigur pe măsura dezvoltării studiilor de caz.

Distincția dintre „mobilitatea etnică” și „etnomobilitatea teritorială” ne poate ajuta în discernarea unor aspecte care au preocupat pe mulți cercetători ai domeniului. În studiul său asupra migrației germanilor, Bénédicte Michalon se referea la Brubacker și la opera sa asupra „migrării etnicilor care nu se amestecă” („migration of ethnic unmixing”)⁷.

⁶ Ultimul caz arată că tema etnicității are o relevanță particulară pentru minoritățile etnice.

⁷ Bénédicte Michalon, „De la politique des Aussiedler à la circulation. Diversification des pratiques migratoires des Saxons de Transylvanie”, în vol. *Visibles, mais peu nombreux. Les circouites migratoires roumaines*, ed. Dana Diminescu, Paris, Editions de la Maison des sciences de l’homme, 2003. Vezi și Bénédicte Michalon, *Migration des Saxons de Roumanie en Allemagne. Mythe, interdépendance et altérité dans le retour*, Poitiers, Université de Poitiers, 2003.

Conceptul de „etnomobilitate teritorială” este de asociat și unor cercetări dintr-un domeniu apropiat, precum „procesul de comunalizare etnică” („processus de communalisation ethnique”) discutat de Danielle Juteau⁸. Acesta „are la bază relațiile sociale implicate în credințele subiective asupra comunității de origine”, care au forță mobilizatoare. Ca atare, el joacă un rol direct în influențarea migrației ori de câte ori mobilizarea comunității transformă migrația, dintr-o țară într-o alta care este țară-rudă, într-un scop. În acest ultim exemplu, la care se pot adăuga numeroase altele, etnicitatea nu este atât o etichetă comună pentru persoanele migrante, cât o participare directă în proiectul și procesul migrației.

Dar paradigma etnomobilității teritoriale nu este obligatoriu relevantă când cercetăm problematica migrației într-o țară anume. În cazul României însă, problematica etnomobilității teritoriale este centrală. Într-adevăr, migrarea minorităților naționale, în secolul XX și la începutul secolului XXI, a fost o componentă majoră a ansamblului migrației în România. În plus, reducerea prin emigrare a grupurilor etnice a constituit și constituie un element al evoluției politice a statului român. Acest lucru poate deveni evident de-abia după o analiză istorică și sintetică a fenomenului etnomobilității teritoriale în România.

---

⁸ Danielle Juteau, *L'éthnicité et ses frontières*, Montréal, Les Presses Universitaires de Montréal, 1999.

II.

CADRUL GENERAL AL MIGRAȚIEI ETNICE ÎN ROMÂNIA

1. Migrația în perioada regimului comunist

Prima perioadă de după al doilea război mondial este una a mișcărilor de populație specifice anilor tulburi de la sfârșitul conflagrației mondiale. Ocuparea țării de armata URSS a dus la deportarea unor grupuri – cazul celor aproximativ 75.000 de germani din România care au fost deportați, în anul 1945, în URSS¹ –, sau, după revenirea din lagăre, emigrarea evreilor, care s-au îndreptat masiv spre Israel ori Statele Unite². A urmat un val de refugiați politici, mai ales între anii 1946-1948, interval în care comunismul și-a consolidat puterea. După 1948, plecarea a devenit practic imposibilă, exceptând cazurile în care autoritățile comuniste au fost determinate să accepte emigrări datorită unor presiuni. Acest lucru s-a putut întâmpla cu efecte substanțiale în cazul minorităților etnice. În anii '50, intervenția Crucii Roșii și a guvernului Republicii Federale Germania a permis plecarea din România a 12.000 de germani. Un rol important în accelerarea emigrării evreilor l-au jucat amendamentele Vannick-Jackson, din timpul regimului Ceaușescu,

¹ Cf. Hannelore Baier, *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică – 1945*, Sibiu, Forumul Democrat al Germanilor din România, 1994. Vezi și *Deportation der Südostdeutschen in die Sowjetunion, 1945-1949*, hg. von Hans-Werner Schuster und Walther Konschitzky, München, Haus des Deutschen Ostens, 1999.

² Liviu Rotman, *Romanian Jewry. The first decade after the Holocaust*, în vol. *The tragedy of Romanian Jewry*, ed. R. Braham, New York, Columbia University Press, 1994, p.287-331; D. Șandru, *Imigrarea și emigrarea evreilor (1944-1948)*, în „Anuarul Institutului de istorie A.D.Xenopol”, Iași, XXXIV, 1997, p.251-270; Hildrun Glass, *Minderheit zwischen zwei Diktaturen. Zur Geschichte der Juden in Rumänien, 1944-1949*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2002.

introduse cu ocazia acordării de către Statele Unite a clauzei „națiunii celei mai favorizate” pentru România.

Între 1961 și 1964, 63.546 de evrei din România au ajuns în Israel în urma unor înțelegeri discrete între cele două țări, care includeau acordarea unor avantaje materiale³. Plecarea evreilor a continuat și în anii '70-'80, dar într-un ritm mai redus⁴.

În ianuarie 1967 au fost stabilite relațiile diplomatice dintre România și Republica Federală Germania, la rang de ambasadă, ceea ce a permis emigrarea an de an a unor germani. În conformitate cu acordul dintre RFG și România (acordul Schmidt-Ceaușescu) din 1978, circa 12.000 de etnici germani puteau părăsi țara pentru câte 10.000 de mărci fiecare. În acest context, s-a putut estima faptul că între 1975 și 1988, 170.000 etnici germani au emigrat în RFG⁵.

Asocierea presiunii interne cu cea externă a făcut ca între 1980-1989 emigrația să crească semnificativ. Cele circa 288.000 de persoane plecate în ultimul deceniu din România reprezintă două treimi din întreaga emigrație din perioada 1956-1989⁶. Circa 40% din această migrație era formată din etnici germani. Deși ponderea emigrației etnice a dominat ansamblul plecărilor, iar aceasta a reflectat politica antiminoritară a național-comunismului ceaușist, motivația centrală a emigrării a rămas caracterul totalitar al regimului.

2. Migrația după anul 1989

Migrația își schimbă complet caracteristicile după anul 1990. Plecării masive a persoanelor aparținând unor grupuri etnice care nu reușiseră să părăsească România până atunci i se adaugă emigrarea motivată de tulburările politice din 1990 și 1991, migrația pentru muncă, determinată de sărăcie, și fluxurile de populație îndreptate de această dată spre interior. Migrația legală este dublată pentru prima dată de migrația ilegală în proporții substanțiale. Iată o clasificare sintetică a migrației de după 1990: a) apare cea de-a doua componentă a migrației internaționale – imigrația; b) România a devenit țară de tranzit pentru migranți din Asia de sud-vest; c) emigrația legală definitivă a cunoscut un trend

---

³ Detalii în Radu Ioanid, *Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel*, Iași, Edit. Polirom, 2005.

⁴ Dana Diminescu, *Op. Cit.*, p.5.

⁵ *Ibidem*, p.4.

⁶ V. Ghețău, „Partea cunoscută și cea mai puțin cunoscută a migrației internaționale în România”, „Migrationsfragen und Minderheitenrechte in Europa”, Internationales Symposium 29-30 März 2004, Goethe-Institut, Bucharest.

descendent, devenind selectivă și diversificată ca destinație; d) s-a instalat și este în creștere o migrație pentru muncă temporară, legală și intermediată de organisme guvernamentale ori de firme specializate în recrutare și plasare; e) a apărut și este în expansiune considerabilă, dar necunoscută bine ca pondere, migrația individuală pentru muncă, în bună parte în economia subterană a țărilor vest-europene⁷.

Există o „mare varietate a modelelor de migrație”⁸. Din cei circa 338.000 de emigranți din perioada 1990-2002 indicați de Institutul Național de Statistică, aproximativ 40% au părăsit România în anii 1990 și 1991. Este vorba în principal despre cetățenii români care decisese ră plecarea, eventual făcuseră demersuri de plecare definitivă înainte de 1990 și fuseseră refuzați de autoritățile de până atunci. O perioadă, cetățenii români care intenționau să emigreze au cerut azil politic, dar în timp această categorie s-a diminuat: 62.000 în 1990, 61.700 în 1991, 116.000 în 1992, 86.000 în 1993, 21.100 în 1994, 13.600 în 1995, 8.600 în 1996, 9.500 în 1997, 7.500 în 1998, 6.000 în 1999⁹. Pe de altă parte, perioada 1992-2002 arată o schimbare importantă în structura etnică a migrației. După anul 1991, emigrația a fost compusă, în cea mai mare parte, din etnici români.

Germania a fost pentru o lungă perioadă principala destinație a emigrației din România. Treptat, emigranții români s-au îndreptat spre alte țări, după anul 1999 în frunte situându-se SUA, Canada, Italia, Franța, Austria.

Din a doua jumătate a anilor 1990, structura pe vârste se schimbă substanțial. Tinerii sub 18 ani dețin o pondere similară cu grupul de vârstă 26-40 ani: între 30%-35%. Emigranții peste 60 ani ajung la mai puțin de 6%¹⁰. Ponderea emigranților cu studii superioare a ajuns la mijlocul anilor '90 la circa 18% și a evoluat ascendent, în anul 2000 atingând 23%.

Tabloul II.1 sintetizează emigrația permanentă după țara de destinație între 1990 și 2003¹¹.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Dumitru Sandu, Cosmin Radu, Monica Constantinescu, Oana Ciobanu, „A Country Report on Romanian Migration Abroad: Stocks and Flows After 1989”, www.migrationonline.cz, Multicultural Center Prague, November 2004.

⁹ Dana Diminescu, *Op. Cit.*, p.3.

¹⁰ Categoria peste 60 de ani reprezintă 22% în țările vest-europene (V. Ghețău, *Op. Cit.*).

¹¹ Dumitru Sandu, Cosmin Radu, Monica Constantinescu, Oana Ciobanu, *Op. Cit.*, p.25.

Tabloul II.1: Emigrația permanentă după țara de destinație (Sursa: Institutul Național de Statistică)

	Total	Germania	SUA	Ungaria	Canada	Italia	Austria	Franța	Israel	Suedia	Grecia	Australia	Altele
1990	96929	66121	4924	10635	1894	1130	3459	1626	1227	996	576	611	3730
1991	44160	20001	5770	4427	1661	1396	4630	1512	519	381	354	301	3208
1992	31152	13813	2100	4726	1591	528	3282	1235	463	686	143	297	2288
1993	18446	6874	1245	3674	1926	645	1296	937	324	199	80	236	1010
1994	17146	6880	1078	1779	1523	1580	1256	787	417	176	87	220	1363
1995	25675	9010	2292	2509	2286	2195	2276	1438	316	520	193	136	2504
1996	21526	6467	3181	1485	2123	1640	915	2181	418	310	274	165	2367
1997	19945	5807	2861	1244	2331	1706	1551	1143	554	468	232	207	1841
1998	17536	3899	2868	1306	1945	1877	941	846	563	129	316	206	2640
1999	12594	2370	2386	774	1626	1415	468	696	326	98	214	124	2097
2000	14753	2216	2723	881	2518	2142	270	809	433	90	328	143	2200
2001	9921	854	1876	680	2483	1486	167	463	279	51	105	79	1398
2002	8154	1305	1356	903	1437	1317	293	233	106	42	60	58	1044
2003	10673	1938	2012	984	1444	1993	338	338	164	50	64	45	1303
1990-2003 N	251681	81434	31748	25372	24894	19920	17683	12618	4882	3200	2450	2217	25263
%	100	32.4	12.6	10.1	9.9	7.9	7.0	5.0	1.9	1.3	1.0	0.9	
1980-1989 N	287753	149544	33931	27250	7495	3128	9275	4593	14629	4909	3131	3646	26622
%	100	52.0	11.8	9.5	2.6	1.1	3.2	1.6	5.1	1.7	1.1	1.3	9.3

3. Migrația pentru muncă și efecte generale asupra situației interne

Garantarea dreptului de a avea un pașaport și eliminarea vizelor în spațiul Schengen începând cu 1 ianuarie 2002 au fost factorii substanțiali ai noii migrații internaționale a românilor. Imediat după 1990 a apărut o amplă migrație transfrontalieră ocupată cu micul comerț mai mult sau mai puțin ilicit. O parte a celor care au practicat în anii 1990 și 1991 „comerțul cu valiza” au alimentat piața muncitorilor sezonieri de mai târziu¹².

Evaluarea cifrelor absolute sau relative ale emigrației internaționale are limitele ei. Recensămintele din 1992 și 2002, datele privind migrația legală, numărul celor stabiliți pe o perioadă mai lungă de timp în străinătate au grade de certitudine diferite, ceea ce duce la o mare dispersie a evaluărilor între cercetători. Misiunea în România a Organizației Internaționale pentru Migrație a propus pentru anul 2003 cifra de 1,8 milioane. Estimările lui Vasile Ghețău, care iau în considerare emigranții români aflați în străinătate pentru o perioadă mai mare de un an, dau cifra de 800.000 de persoane și exprimă rezerve față de numărul indicat de OIM¹³.

Efectele eliminării vizelor Schengen la începutul anului 2002 asupra migrației s-au făcut simțite imediat. Migranții clandestini, care fuseseră blocați anterior în țările spațiului Schengen, s-au reîntors în țară, pentru ca ulterior să intre într-o migrație circulatorie legală. Totodată, familiile au început să viziteze periodic migranții plecați la muncă. În vara anului 2002 a apărut un al treilea val migrant, puțin numeros, dar foarte vizibil, format din minori, prostituate, persoane cu handicap puse să cerșească¹⁴.

Vasile Ghețău evaluează migrația circulatorie drept benefică din punct de vedere economic. Aceasta ar explica de ce în România rata șomajului a ajuns la doar 7%, în ciuda evoluțiilor economice modeste. În acest context, migrația economică asigură României un aport anual de aproximativ 2 miliarde de dolari. La acestea se adaugă schimbarea mentalităților celor care lucrează în străinătate. Cel puțin cei care au lucrat în străinătate mai mulți ani la rând vin cu o cultură a muncii și disciplinei superioară.

Datele cu privire la rata de emigrație temporară în funcție de regiunea istorică și tipul de localitate sunt sintetizate în Tabloul II.2¹⁵.

¹² Dana Diminescu, *Op. Cit.*, p.3.

¹³ V. Ghețău, *Op. Cit.*

¹⁴ Dana Diminescu, *Op. Cit.*, p.21.

¹⁵ Dumitru Sandu, Cosmin Radu, Monica Constantinescu, Oana Ciobanu, *Op. Cit.*, p.25.

Tabloul II.2: Rata de emigrație temporară pe regiuni istorice și tip de localitate (%). Sursa: Recensământul din anul 2002, Institutul Național de Statistică (Calculul aparține lui Dumitru Sandu). Numărul de emigranți luat în considerare pentru calcul a fost de 359.352. Un număr de 1.958 de emigranți lipsesc datorită absenței unor sate din sistemul de clasificare a localităților.

Tipul de localitate	Moldova	Muntenia	Oltenia	Dobrogea	Transilvania	Crișana-Maramueș	Banat	București	Rata emigrării	Emigranți
Satul clasic						4.5		%		%
Tradițional	10.4	2.4	4.8	3.4	4.7	4.5	12.3	1.0	5.8	2.4
Izolată	12.7	2.5	4.2	3.1	4.6	18.4	6.5	0.9	7.1	2.7
Cu minorități religioase	40.2	8.9	5.0	36.3	16.9	30.9	14.2	1.1	25.6	20.9
Cu maghiari	4.5				21.8	12.8	7.1		19.2	3.7
Modern	21.1	8.2	4.6	8.6	13.9	12.0	5.9	2.3	8.9	4.7
De emigrare	27.5	6.4	6.7	5.3	16.6	16.8	15.1	4.3	13.9	6.5
Oraș mic	25.6	8.1	6.9	12.1	23.0	41.6	18.5	3.7	20.0	15.0
Oraș mediu	38.7	12.2	10.3	14.5	29.2	25.2	18.6		22.2	15.5
Oraș mare	30.3	9.7	12.3	15.5	22.0	20.0	17.6	8.0	16.5	28.5
Total %	27.9	7.2	6.9	13.0	21.4	24.7	16.3	7.4	16.7	
Total %	35.8	8.5	4.4	3.5	25.4	13.3	4.6	4.5		100

Migrația pentru muncă are însă un efect negativ asupra schimbărilor demografice din România. Aceasta se petrece în contextul unor evoluții absolut îngrijorătoare, considerate „un veritabil derapaj demografic”¹⁶. Între 1992 și 2002, populația României a scăzut cu circa 1 milion de persoane.

Având în vedere tendințele pe plan internațional, migrația internațională a românilor își va păstra proporțiile sau va crește. Estimările economice demonstrează nevoia Europei Occidentale de a face apel la imigrație, chiar peste nivelul existent. Din acest punct de vedere, cele mai calificate sunt resursele de forță de muncă din regiunea Europei Centrale și de Est¹⁷.

4. Cetățeni străini, solicitanți de azil, migrații ilegali

S-a amintit deja că după căderea regimului comunist, fluxurile de populație au început să se îndrepte și *către* România. Granițele naționale sunt trecute astăzi de cetățeni străini care lucrează legal sau fac afaceri, refugiați, imigranți ilegali și subiecți ai traficului de persoane. O referire la aceste fenomene migratorii, cu câteva cifre punctuale date ca exemplu, completează cadrul general al migrației etnice și, respectiv, al problematicii etnomobilității teritoriale în România începutului de secol XXI.

4.1. Străini în România

La sfârșitul anului 2002, în România aveau reședință sau domiciliu un număr de 67.221 de cetățeni străini¹⁸. Dintre ei, 29.925 erau parteneri în companii cu capital mixt sau companii străine și erau angajați cu permis de muncă; 7.273 erau experți și asigurau asistență tehnică; 16.739 erau implicați în activități cu caracter educațional (studenți, doctoranzi, profesori); 3.421 aveau reședință în România pentru alte scopuri (incluzând ajutor umanitar și activități cu caracter religios).

La data de 31 decembrie 2002, un număr de 1.441 de cetățeni ai Uniunii Europene erau angajați pe teritoriul României; la acel moment fuseseră eliberate 426 de permise de muncă active.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Peter Mc Donald și Rebecca Kippen, „Labor Supply Prospects in 16 Developed Countries, 2000-2050”, în *Population and Development Review*, vol. 27, 2001, nr. 1, Washington, Population Council.

¹⁸ Vezi http://www.ces.ro/romana/politica_imigratiei.html.

În 2002 au fost înregistrate 1.730 cereri de domiciliu permanent în România; 548 dintre ele au fost aprobate. Alte 724 de persoane au primit permise de muncă, iar 870 de persoane au fost acceptate pentru studii.

În anul 2002, aveau rezidență în România 8.963 cetățeni chinezi, 6.054 cetățeni turci, 5.148 cetățeni italieni și 8.641 cetățeni moldoveni.

4.2. Solicitanți de azil

Indicatorii din tabloul II.3 oferă o imagine asupra cererilor de azil și a situației refuzurilor sau aprobărilor în perioada 2000-2003¹⁹.

Tabloul II.3: Cereri de azil

An	Cereri	Aprobări
2000	1.366	171
2001	2.280	205
2002	1.151	188
2003	1.077	206
Total	5.874	770

Tabloul II.4: Numărul cererilor de azil în perioada 2000-2003

Țara	2000	2001	2002	2003	Total
Afganistan	282	777	35	16	1110
Bangladeș	226	22	77	6	331
China	0	43	92	204	339
India	40	157	127	157	481
Irak	250	626	398	329	1603
Iran	34	101	55	66	256
Pakistan	225	84	36	23	368
Palestina	33	42	39	26	140
Somalia	39	171	34	63	307
Sudan	71	43	54	10	178
Turcia	28	33	43	36	140
Altele	138	181	161	141	621
Total	1366	2280	1151	1077	5874

¹⁹ Informații de la Oficiul Național pentru Refugiați.

Tabloul II.4 indică principalele țări de origine ale solicitanților de azil.

4.3. Migrația ilegală

Teritoriul românesc cuprinde șase regiuni unde migrația are o puternică prezență²⁰:

a) Partea estică, la granița cu Republica Moldova. Frontiera este trecută ilegal în special de către cetățeni africani și asiatici (din Somalia, India, Irak, Pakistan, Sierra Leone, Sudan, Afganistan, Bangladesh etc). Aceștia folosesc ca ghizi cetățeni ruși, ucrainieni și moldoveni. Odată ajunși în România cer azil politic. După anul 2000, intrarea ilegală în regiune a scăzut semnificativ.

b) Regiunea vestică, la granița cu Ungaria. Migranții ilegali, în special africani și asiatici, încearcă să ajungă și să se stabilească în Europa de Vest. Comparativ cu perioada de până în anul 2000, migrația ilegală a scăzut cu aproximativ 45%. Aceasta se explică parțial prin renunțarea la vizele Schengen pentru cetățenii români, ceea ce a eliminat o parte semnificativă a ieșirilor ilegale.

c) Regiunea sudică, la granița cu Bulgaria. Irakienii, afganii, pakistanezii și kurzii intră în țară pe această cale. În anul 2000 s-a înregistrat o creștere a numărului celor care au intenționat și au reușit să treacă granița.

d) Regiunea de nord, la frontiera cu Ucraina. Calea este folosită mai mult de cetățeni africani și asiatici.

e) Regiunea sud-vestică, la granița cu Serbia – aria de tranzit către Grecia și Italia –, utilizată în principal pentru traficul de ființe umane, mai ales de tinere din blocul ex-sovietic și România.

f) Aria aeroporturilor unde are loc traficul internațional. Cetățenii din Turcia (kurzii), China, Irak și Iran folosesc vize și pașapoarte Schengen falsificate.

Oferim mai jos câteva date privitoare la evoluția migrației ilegale în România²¹:

a) În anul 2003, la un număr de 80.332 de persoane care au încercat să intre ilegal în Europa de Vest li s-a refuzat intrarea în România, întrucât nu au corespuns cerințelor specifice. La 4.038 de persoane li s-a refuzat ieșirea, deoarece aveau documente falsificate.

---

²⁰ Aurel Neagu, „Migrația ilegală la frontierele României. Măsuri întreprinse de către Poliția de Frontieră Română pentru contracararea acestui fenomen”, lucrare prezentată la simpozionul internațional „Migrationsfragen und Minderheitenrechte in Europa”, 29-30 martie 2004, Goethe-Institut, București.

²¹ *Ibidem*.

b) În 2003, numărul de cetățeni străini care au încercat să treacă fâșia verde de graniță a scăzut de la 2.469 la 790.

c) Migrația ilegală dinspre România la granița cu Ungaria s-a redus cu circa 45% în 2003, comparativ cu anul 2002.

Tot în 2003, 1.210.062 de cetățeni români au fost opriți să părăsească țara datorită faptului că nu corespundeau prevederilor legale. În același an, au fost identificați 214 cetățeni români care încercau să treacă ilegal frontiera pentru a pleca din România. Tot în 2003, 21.869 de cetățeni români au fost întorși din drum (comparativ cu cifra de 14.857 în anul 2002).

O componentă semnificativă a migrației ilegale este traficul de ființe umane. În anul 2003 au fost identificate 26 de rețele de traficanți, prin care 77 de persoane traficaseră peste 600 de femei pentru prostituție, iar alte 480 de persoane, hoți de buzunare²². Migrația ilegală a scăzut între 2002 și 2003, în primul rând datorită unui control de frontieră mai sever și eliminării vizelor Schengen.

---

²² *Ibidem.*

III.

MIGRAȚIA, SCHIMBAREA PROPORȚIILOR ETNICE ÎN ISTORIA ROMÂNIEI ȘI TEMA NAȚIONALISMULUI

România este un stat relativ tânăr. A fost creat, în linii mari, între 1859 și 1862, prin unirea fostelor principate ale Moldovei și Țării Românești, formațiuni statale cu majoritate etnică românească. Întemeierea instituțiilor moderne, după modelul celor occidentale¹, s-a făcut în grabă, chiar dacă unele forțe politice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea au avut intenția de a se apropia de standardele valabile în vestul continentului încă de pe atunci. De altfel, Constituția adoptată în 1866 a urmat îndeaproape modelul legii fundamentale a Belgiei. Sistemul de învățământ a folosit ca exemplu proiectele de acest gen din Franța. Acestea s-au confruntat însă cu realitățile sociale și de mentalitate ale societății autohtone. Totuși, crearea și afirmarea noului stat român în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui următor au fost consecința, pe de o parte, a dinamicii sistemului internațional în această perioadă (și în ceea ce privește afirmarea principiului naționalităților), iar pe de alta, a unui program al elitelor românești de a construi un stat-națiune, bazat pe principiile națiunii culturale și politice².

Între 1918 și 1920, statul și-a modificat frontierele, încorporând alte două provincii cu populație preponderent românească: Transilvania și Basarabia. Transilvania a fost parte a regatului ungar până la 1526, principat autonom până la 1711, provincie autonomă în cadrul Imperiului habsburgic până în 1867 și, din nou, parte a statului ungar din cadrul

¹ Keith Hitchins, *Începuturile statului modern*, în vol. Mihai Bărbulescu, Denis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Edit. Enciclopedică, 1998, p.384-410, și Idem, *România, 1866-1947*, ed. II, București, Edit. Humanitas, 1998, p.293-331.

² A se vedea Dumitru Suci, *From the Union of the Principalities to the Creation of Greater Romania*, Cluj, The Roumanian Cultural Foundation, 1993.

Imperiului austro-ungar până la 1918. Basarabia a aparținut Moldovei istorice până în anul 1812. În urma războiului ruso-turc, Rusia a ocupat Basarabia și a declanșat un accelerat proces de asimilare. În 1920, aceste provincii erau substanțial diferite de societatea care își avea centrul politic la București.

În sfârșit, ultima oară frontierele României au fost din nou modificate la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, când Basarabia și mare parte din Bucovina au fost ocupate de URSS.

1. Evoluția raporturilor etnice și naționalismul românesc până la al doilea război mondial

România a avut de administrat, mai ales după primul război mondial, o mare diversitate etno-culturală, obligând totodată statul român să ia – sub presiuni interne și internaționale – măsuri constituționale, legale și practice pentru protecția minorităților. Se poate spune că în România a existat o discrepanță constantă în ce privește garanțiile documentelor și politica reală a autorităților publice. Astfel, *Rezoluțiunea Adunării Naționale de la Alba-Iulia* (1 decembrie 1918) stipula, printre principiile fundamentale ale „alcătuirii noului Stat Român”, „deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare”. Declarația asigură că „fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor care o alcătuiesc” ș.a.m.d.

La rândul ei, Constituția din 28 martie 1923 asuma, în art. 7, că „deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita”, iar articolele 5, 8, 22, 28, 29, 64, 108, 119 reite-rau, în diferite forme, victoria principiului egalității asupra diferențelor naționale, confesionale, de origine etnică. Până și Constituția autoritară din 27 februarie 1938 repeta că „toți cetățenii români, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sunt egali înaintea legii” (art. 5). Așadar, regimul politic interbelic s-a întemeiat pe ideea de egalitate a tuturor cetățenilor în fața legii, indiferent de etnie, religie și clasă socială, pe votul universal acordat tuturor bărbaților de peste 21 de ani (cu excepția militarilor), pe libertatea organizării întrunirilor, pe un sistem politic pluralist și pe garantarea dreptului de proprietate, cu excepția exproprierilor pentru utilitate publică. Totodată, Constituția din 1923 a consacrat principiul suveranității naționale, conform căruia națiunea, în totalitatea sa, deținea puterea politică, având drept de control asupra

tuturor organelor de stat, națiunea fiind reprezentată de membrii aleși de ea prin sufragiu universal (art. 42).

Însă mulți autori consideră că politica autorităților din Regatul României – „național, unitar și indivizibil”³ – a fost îndreptată spre impunerea dominației etnice și confesionale a majorității față de minorități și a centrului față de provincii. După 1918, între frontierele României Mari existau aproximativ 17% maghiari, 4,4% germani, 3,2% evrei, 1,7% romi și 2,9% ruși. Minoritățile naționale constituiau așadar circa 29% din întreaga populație. În acest context, România s-a aflat în 1919 printre cele cinci state (Polonia, Cehoslovacia, Grecia, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor) cărora Conferința de Pace, prin intermediul celor cinci principale Puteri Aliate și Asociate (SUA, Franța, Marea Britanie, Italia și Japonia), le-a condiționat recunoașterea noilor granițe de acceptarea semnării unor tratate speciale relative la protecția minorităților⁴. Pe de altă parte, România interbelică era o țară în care domina populația rurală, în mare parte formată din români (79,8%)⁵.

Sporul natural al populației maghiare după alipirea Transilvaniei la România a fost contrabalansat de emigrarea acestora. Scăderea proporțiilor etnicilor maghiari a fost flagrantă în orașele Transilvaniei, tradițional maghiare. Emigrarea a reflectat și politica guvernelor de la București. Între cele două războaie mondiale a avut loc o colonizare a zonei de graniță cu Ungaria cu populație românească printr-un program îndrumat de guvern. Aceste politici reflectau și dorința de a răsturna consecințele statutului de națiune inferioară pe care l-au avut românii din Transilvania anterioară României Mari⁶. Există totodată o preocupare față de iredentismul maghiar, iar în ce privește cazul special al populației musulmane, guvernul de la București lua în considerare echilibrul Dobrogei.

Scăderea ponderii populației maghiare a avut și explicații pur demografice. Orașele, unde aceștia erau majoritari, au avut o natalitate scăzută, fiind incapabile să susțină pierderile datorate mortalității generale

---

³ Art. 1, Constituția României din 1923.

⁴ Pablo de Azcarate, *La Société des Nations et la Protection des Minorités*, Genève, Dotation Carnegie, 1969, p.18-19.

⁵ Sabin Manuilă, *Studies on the Historical Demography of Romania*, ed. Ioan Bolovan, Sorina Bolovan, Cluj-Napoca, Center for Transylvanian Studies, 1992, p.77.

⁶ Pentru „românizarea orașelor” ardelenе vezi Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, București, Edit. Humanitas, 1998, p.19-21. Lucrarea reprezintă versiunea românească a cărții *Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918-1930*, Ithaca-London, Cornell University Press, 1995, care între timp – revizuită – a cunoscut o nouă ediție, ce a apărut la editura aceleiași universități (2003).

și excedentului natural de populație într-o epocă a urbanizării⁷. Astfel, populația maghiară din orașe a scăzut de la 62%, cât era în 1910, la 37,9% în 1930, înregistrând așadar o reducere cu 24,2%.

Sașii și-au exprimat imediat după Unire – la 8 ianuarie 1919 – loialitatea față de noul stat românesc care își extinsese frontierele⁸. Cu toate acestea, partidele politice nu au luat în considerare, ulterior, drepturile colective ale sașilor și secuilor, acceptate de România prin semnarea Tratatului de Pace de la Versailles.

În cadrul campaniei de românizare de la începutul anilor '30, guvernul român a închis sau a desființat școlile, ziarele și instituțiile culturale ale ucrainenilor. S-a interzis utilizarea limbii ucrainiene în domeniul public, aparținătorii acestui grup etnic fiind denumiți „români care și-au uitat limba maternă”.

Bulgarii au suferit un tratament asimilatoriu, prin închiderea sau demolarea școlilor, bisericilor, centrelor de cultură și de artă.

În ceea ce îi privește pe evrei, este de notat că în anii '20 a început acordarea unor drepturi cetățenești refuzate anterior, în conformitate cu obligațiile Tratatului de la Versailles. Dar reformele au fost amânate, iar în anii '30 s-a amplificat persecuția lor, până la pogromurile și reprimarea din perioada 1940-1943⁹.

2. Evoluția raporturilor etnice și naționalism după al doilea război mondial

Prin cedarea Basarabiei – ocuparea ei de către Uniunea Sovietică – și în urma mișcărilor de populații din timpul războiului s-a produs o reducere a diversității multietnice din România. Între 1947 și anii '90, importante comunități ale germanilor și evreilor au început să părăsească țara, alungați practic de caracterul represiv al regimului comunist.

---

⁷ Sabin Manuilă, *Evoluția demografică a orașelor și minorităților etnice din Transilvania*, București, 1929.

⁸ Vezi Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni, 1918-1944*, Sibiu, Edit. Hora, 2001, p.29-68.

⁹ Vezi Carol Iancu, *Emanciparea evreilor din România (1913-1919). De la inegalitatea civică la drepturile de minoritate. Originalitatea unei lupte începând cu războaiele balcanice și până la Conferința de Pace de la Paris*, București, Edit. Hasefer, 1998, și idem, *Evreii din România de la emancipare la marginalizare*, București, Edit. Hasefer, 2000. Sunt discutate pe larg Legea Mârzescu, care a scos circa 80-100.000 de evrei de pe lista celor care se bucurau de drepturi cetățenești, primele decrete-legi rasiale în domeniul economic ale guvernului Tătărescu, legile antisemite ale guvernului Goga-Cuza etc.

În anul 1945 a fost adoptat Statutul Naționalităților¹⁰. Documentul codifica noua viziune internaționalistă a puterii instalată în România. Prevederile lui asigurau standarde înalte în ceea ce privește drepturile minorităților naționale. Astfel, tribunalele și judecătoriile care aveau competență asupra unei circumscripții judecătorești cu peste 30% din locuitori minoritari urmau să folosească, la cerere, limba maternă. Autoritățile comunale și județene din aceste zone acceptau orice script și orice declarație în limba minorității, fără traducere. Statul român asigura învățământul în limba maternă în școlile de stat primare, secundare și superioare. La examene, limba de examinare era limba în care s-au predat disciplinele de studiu¹¹.

La sfârșitul anilor '40 și în deceniul următor, maghiarii au beneficiat de măsuri specifice, inclusiv crearea Regiunii Autonome Maghiare. Ceangăii din Moldova au putut învăța limba maghiară, iar în bisericile lor (catolice) s-a revenit la slujba în limba maghiară.

În aceeași perioadă, evreii au fost masiv integrați în sistemul instituțiilor publice. Alte minorități au fost la rândul lor încurajate să revină la manifestările identitare. În toate localitățile unde trăiau ucrainieni (peste 100) au fost înființate școli elementare în care învățământul se desfășura în limba maternă, iar în Suceava, Siret, Sighetul Marmației au fost deschise licee și școli normale cu predare în limba ucraineană. În 1949, la Universitatea din București s-a înființat o secție de limbă ucraineană la catedra de limbi slave.

Politica față de minorități a fost totuși determinată de mai mulți factori, unii de politică internațională. Ca urmare, nu se poate vorbi de un standard unic. Sfârșitul celui de-al doilea război mondial a marcat restrângerea comunităților grecești, foarte active până atunci. Aceștia li s-au confiscat abuziv bunurile, iar membrii lor au fost supuși unui regim orientat spre asimilarea forțată. O degradare a vieții comunitare după război este valabilă și în cazul albanezilor: în 1953 s-a desființat ultima lor organizație.

Anii '60 au adus cu ei trecerea de la principiile internaționalismului proletar la sistemul național-comunismului, ca proiect asimilaționist. Colonizarea din perioada național-comunistă a localităților maghiare și politica discriminatorie de repartizare a absolvenților au fost principalele două instrumente pentru obținerea majorității de către români în zonele locuite compact de maghiari. Ceangăilor maghiari li s-au interzis

---

¹⁰ Prin Decretul nr. 309 din 6 februarie 1945.

¹¹ Vezi, de asemenea, Călin Morar-Vulcu, *Regimul minorităților naționale în România (23 august 1944-1945)*, în „Acra Musei Napocensis”, XXXIV, 1997, nr. 2, p.145-161.

manifestările identitare, însuși numele fiind prohibit în anii '70¹². Evreii și germanii au plecat masiv, mulți fiind practic vânduți în Germania și Israel. În ciuda legislației privitoare la drepturile minorităților naționale, care avea standarde înalte, practica național-comunismului a afectat sever statutul comunităților minoritare în deceniile opt și nouă.

3. Atmosfera naționalistă de după 1990

După revoluția din decembrie 1989, formarea noii elite politice a avut la bază instrumentalizarea atitudinilor naționaliste sau ultranaționaliste. Principala categorie vizată de discursul naționalist din această perioadă a fost comunitatea maghiară din România. Proporțiile naționalismului după decembrie 1989 au atins cote atât de înalte din două motive: a) ingredientele fuseseră pregătite anterior de regimul național-comunist al lui Nicolae Ceaușescu; b) bătălia pentru legitimitate politică declanșată la căderea comunismului a avut o miză mult mai mare decât în Europa Centrală (Polonia, Cehoslovacia sau Ungaria). Situația din România a confirmat foarte bine observația lui Stephen Van Evera: gradul de legitimitate politică este invers proporțional cu tentația elitelor de a produce o mitologie naționalistă agresivă¹³.

România a reflectat și logica descrisă de Francis Fukuyama: „Foștii comuniști sar pe trenul anticomunismului, care pleacă și se retranșează pe poziții noi, ca ultranaționaliști”. În acest sens, România a fost mai asemănătoare cu țările balcanice decât cu țările Europei Centrale.

Aceste observații sunt necesare pentru a înțelege cum au fost posibile după 1990 acțiuni sângeroase, precum conflictul de la Târgu Mureș din 19-21 martie 1990 dintre români și maghiari, continua hărțuire a romilor și insultarea evreilor, manipularea opiniei publice împotriva minorităților.

După 1996, relațiile politice dintre maghiari și români au intrat pe făgașul reconcilierii. Uniunea Democrată Maghiară din România (UDMR) a devenit parte a coaliției guvernamentale, iar după anul 2000 a intrat într-un parteneriat politic cu Partidul Social Democrat, partidul de guvernământ. Însă pașii pozitivi făcuți în planul vieții politice nu au putut recupera pierderile. Viața publică românească a fost impregnată adânc de atitudinile ostile față de diversitate. Chiar și o minoritate precum cea germană, care în toate sondajele de opinie se bucură de o înaltă

---

¹² Vezi capitolele 32, 33, 34 din Gabriel Andreescu, *Ruleta. Români și maghiari 1990-2000*, Iași, Edit. Polirom, 2001.

¹³ Stephen Van Evera, „Hypotheses on Nationalism and War” în *International Security*, Spring 1994, Vol. 18, no. 4, p. 5-37.

Tabloul III.1: Compoziția etnică a populației României conform recensămintelor din 1992 și 2002

Grup etnic	2002		1992		2002 față de 1992 (%)
	Persoane	%	Persoane	%	
TOTAL	21698181	100,0	22810035	100,0	95,8***)
Români	19409400	89,5	20408542	89,5	95,1
Maghiari	1434377	6,6	1624959	7,1	88,3
Rromi (Țigani)	535250	2,5	401087	1,8	133,4
Germani	60088	0,3	119462	0,5	50,3
Ucrainieni-Ruteni	61353	0,3	65764	0,3	93,3
Ruși-Lipoveni	36397	0,2	38606	0,2	94,3
Turci	32596	0,2	29832	0,1	109,3
Tătari	24137	0,1	24596	0,1	98,1
Sârbi	22518	0,1	29408	0,1	76,6
Slovaci	17199	0,1	19594	0,1	87,8
Bulgari	8092	*	9851	*	82,1
Croați	6786	*	4085	*	166,1
Greci	6513	*	3940	*	165,3
Evrei	5870	*	8955	*	65,5
Cehi	3938	*	5797	*	67,9
Polonezi	3671	*	4232	*	86,7
Italieni	3331	*	1356	*	245,6
Armeni	1780	*	1957	*	91,0
Alte grupuri etnice	18950	0,1	7246	*	261,5
Nedeclarată	5935	*	766	*	774,8

apreciere din partea majorității, nu se poate simți confortabil într-o astfel de atmosferă socială.

Acest context impregnat de naționalismul majorității, foarte vizibil, foarte vocal după 1990, este cadrul în care a continuat emigrarea maghiarilor, germanilor și evreilor după revoluție. Harta etnică a României de astăzi diferă sensibil de harta etnică a României interbelice și chiar de compoziția etnică de după al doilea război mondial. Ultimul recensământ, din anul 2002, arată o populație în care minoritățile tind să aibă un loc periferic. Singura creștere este a numărului romilor¹⁴. Tabloul III.1 arată tipul de diversitate etnoculturală pe care îl are de administrat statul român la începutul secolului XXI, în comparație cu diversitatea etnică cu zece ani în urmă.

¹⁴ Creșterea este mult mai amplă decât o arată datele recensământului, numărul celor înregistrați ca atare fiind, cel mai probabil, o treime din cel real.

IV.

ASPECTE ALE ETNOMOBILITĂȚII TERITORIALE A MAGHIARILOR DIN ROMÂNIA

1. Competiția de legitimitate istorică dintre români și maghiari

Circa 97% din maghiarii din România se află în Transilvania. Estimările privind numărul celor din București variază mult. Folosind drept criteriu maniera în care s-a votat la alegerile de după 1990, numărul maghiarilor din Capitală este sub 10.000. În Oltenia și în Moldova trăiesc numai 0,1% dintre maghiari. Un procent la fel de mic se află în Dobrogea, pe litoralul Mării Negre, și circa 0,05% în Muntenia¹.

Mai mult decât istoria germanilor sau a evreilor din România, prezența maghiarilor are o dimensiune politică, întrucât utopiile și idealurile naționale ale românilor și maghiarilor se intersectează pe pământul Transilvaniei². Provincia este considerată ca având, pentru ambele popoare, o contribuție crucială în ce privește supraviețuirea autonomă a celor două națiuni³. Deoarece ambele comunități își reclamă prezența în regiune pe temeuri istorice⁴, divergențele istoriografice româno-maghiare se referă la toate evenimentele majore din istoria lor națională, cum ar fi:

---

¹ Dorel Abraham, Ilie Bădescu, Septimiu Chelcea, *Interethnic Relations in Romania. Sociological Diagnosis and Evaluation of Tendencies*, Cluj, Edit. Carpatina, 1995, p.60.

² „Major characteristics of minorities in South-Eastern Europe. Hungarians in Romania”, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală (www.edrc.ro).

³ Dennis Deletant, *Ceaușescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, London, Hurst and Company, 1995, p.107.

⁴ George Schöpflin, Hugh Poulton, *Romania's Ethnic Hungarians*, London, Minority Rights Group, 1990, p.8.

a) Preeminența cronologică în Transilvania

Opinia generală a istoricilor români urmează teoria continuității daco-romane. În primul și al doilea secol d.Ch., regatul dacic a fost cucerit de Imperiul Roman, iar amestecul culturilor dacică și romană a dus la crearea unei culturi unice daco-romane. Atunci când legiunile romane au părăsit provincia, daco-romanii au continuat să trăiască în Transilvania, păstrându-și limba și cultura. Conform istoriografiei românești, în momentul intrării maghiarilor în bazinul carpatic, aceștia au găsit o importantă populație etnic românească așezată în interiorul arcului carpatic.

Istoricii maghiari resping teoria de mai sus, pretinzând că înainte de cucerirea bazinului Dunării de către maghiari, în secolul al IX-lea d.Ch., Transilvania era *terra inoccupata*. Românii ar fi început să pătrundă în această regiune de abia în secolul al XIII-lea, așezarea lor aici fiind acceptată de nobilii maghiari⁵.

b) Locul Transilvaniei în cadrul Ungariei medievale

Istoricii maghiari vorbesc ferm despre Transilvania ca despre o regiune care a aparținut întotdeauna Ungariei. Istoricii români pun în evidență că Transilvania nu a fost niciodată o parte integrantă a Regatului Ungariei, ci s-a bucurat de o autonomie politico-administrativă extinsă în tot Evul Mediu. În urma colapsului Regatului Ungar în secolul al XVI-lea, Transilvania a supraviețuit ca entitate separată⁶. La sfârșitul secolului al XVII-lea, provincia a fost încorporată în Imperiul Habsburgic, dar și-a păstrat instituțiile specifice. Transilvania a fost parte integrantă a Ungariei prima dată în 1848-1849, urmare a deciziei luate în 1848 de către Dieta transilvană, o structură formată în cea mai mare parte din membrii nobilimii maghiare. În acea perioadă, locuitorii români și sași din regiune s-au opus uniunii. Ulterior, în urma pactului dualist din 1867, regiunea a fost alipită Ungariei, situație ce s-a menținut până în 1918. Istoricii români consideră crearea României Mari drept rezultatul procesului obiectiv și necesar al evoluției istorice⁷.

La controversele privind legitimitatea istorică se adaugă puternicul sentiment al propriei identități pe care îl are comunitatea maghiară din România, văzută prin opoziție cu identitatea majorității. Un limbaj foarte distinct, o tradiție literară și un puternic sentiment al propriei istorii, incluzând tradiția domniei habsburgice, au contribuit toate la o conștiință

⁵ G. Schöpflin, *Op. Cit.*, p.8.

⁶ Transilvania se manifesta ca stat independent când a fost semnat Tratatul de la Westphalia, în 1648.

⁷ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Edit. Univers Enciclopedic, 1997, p.307.

a diferenței⁸. Din punct de vedere religios, toți maghiarii aparțin creștinismului occidental (sunt catolici, reformați, evanghelici și unitarieni), în timp ce majoritatea românilor aparțin creștinătății orientale.

2. „Maghiaritatea” și situația maghiarilor din România până la revoluție

După momentul de cotitură al anului 1918, când Transilvania a devenit parte a României, maghiarii au trebuit să-și redefinească statutul. Începând cu 1867, administrația de la Budapesta urmărise o politică de maghiarizare a regiunii unde românii se aflau în majoritate numerică. Au fost adoptate patru legi (în anii 1879, 1883, 1891 și 1907) cu scopul de a maghiariza personalul școlilor și a extinde educația în limba maghiară, în timp ce simultan au fost aduse restrângeri educației în limbile minoritare.

Pentru a se bucura de ceva mai mult decât educația primară, tinerii români erau obligați să-și părăsească satele și să frecventeze școlile maghiare sau germane din orașe. Totodată, aceștia au fost încurajați de politica asimilaționistă, renunțând chiar la o parte a tradițiilor. Situația a făcut și mai dificilă, pentru ei, orice încercare de rezistență, oricât de simbolică, iar eventualele manifestări contrare regulamentelor au fost repede sancționate⁹.

Ca urmare, în momentul când regiunea a devenit parte a României, la finele anului 1918, ea era dominant maghiară în termeni politici, administrativi și culturali. Pe acest fundal istoric, guvernele de la București au dus politica inversă, de românizare a Transilvaniei. Între cele două războaie mondiale a avut loc colonizarea zonei de graniță cu Ungaria cu populație românească, conform unui program aplicat sistematic. Administrația locală a fost înlocuită într-o măsură semnificativă cu funcționari veniți de la București. Urmarea a fost continuarea procesului de plecare a populației maghiare, început odată cu semnarea Tratatului de la Trianon. Astfel, proporția maghiarilor a scăzut constant, și cel mai vizibil în orașele Transilvaniei.

După ce au devenit o minoritate națională, maghiarii și-au creat propriile organizații etnice menite să susțină cadrul instituțional. Între

---

⁸ „Major characteristics of minorities in South-Eastern Europe. Hungarians in Romania”, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală (www.edrc.ro), citat.

⁹ Keith Hitchins, *Începuturile statului modern*, în vol. Mihai Bărbulescu, Denis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Edit. Enciclopedică, 1998, p.405-412.

1940 și 1944, în contextul războiului mondial, Ungaria a anexat din nou teritoriul Transilvaniei. În nordul acestei regiuni, marea majoritate a coloniștilor agricoli români a fost obligată să plece. Simultan, în sudul Transilvaniei, 67.000 de maghiari au fost alungați de către autoritățile române¹⁰.

În perioada anilor '50, guvernul român a avut o politică duplicitară față de minoritatea maghiară. În 1952 a fost creată Regiunea Autonomă Maghiară, ce cuprindea în fapt teritoriul cunoscut și sub denumirea de Secuime¹¹. Aceasta nu avea o structură distinctă de celelalte, dar asigura concentrarea teritorială a maghiarilor. Conform recensământului din 1956, în regiune – cu capitala în Târgu-Mureș – trăiau 731.361 de persoane, dintre care 567.509 erau maghiari.

În timpul revoluției ungare din 1956, maghiarii din România și-au manifestat solidaritatea cu cei care luptau cu sovieticii la Budapesta, ceea ce a alarmat regimul comunist. A fost momentul când puterea a trecut la o politică de asimilare. Autoritățile au adoptat o strategie de transfer a populației și de numire a unor oficiali români în regiunile locuite de maghiari. Distincția pe care o făcea legislația privind numărul minim al copiilor care puteau forma o clasă de studiu în limba maternă, în funcție de identitatea lor etnică (români sau minoritari), indică limpede intențiile asimilaționiste.

Totodată, la sfârșitul anilor '50 a început subminarea instituțiilor culturale, măsura cea mai notabilă constând în fuzionarea Universității maghiare „Bolyai” din Cluj cu Universitatea românească „Babeș”, în 1959. Astfel, noua administrație românească a dus la ștergerea caracterului maghiar al acestei instituții de învățământ superior. Pe de altă parte, Regiunea Autonomă Maghiară a fost reorganizată în 1960, trecându-se în administrarea regiunii Brașov fostele Trei Scaune și compensând pierderea prin alipirea unor raioane din vest (Luduș și Târnăveni), ce aduceau un semnificativ aport de populație românească. Acest lucru a atras și schimbarea denumirii regiunii, care a devenit Mureș-Autonomă Maghiară. Opt ani mai târziu a avut loc o nouă împărțire administrativ-teritorială, care a dus la desființarea și acestei regiuni, creându-se aici trei județe succesoare, Mureș, Covasna și Harghita, după ce Constituția din 1965 a reintrodus noțiunile de stat suveran, independent și unitar, dar nu și național.

---

¹⁰ K. Kocsis, E. Kocsis-Hodosi, *Hungarian Minorities in the Carpathian Basin: A Study in Ethnic Geography*, Toronto, Matthias Corvinus, 1995, p.70.

¹¹ Este vorba de fostul ținut administrativ Secuime, reorganizat la sfârșitul secolului al XIX-lea în județele Ciuc, Odorhei, Mureș-Turda și Trei Scaune, astăzi județele Harghita, Covasna și partea estică a județului Mureș.

Între 1965 și 1970, după venirea lui Nicolae Ceaușescu la putere, a avut loc o semnificativă îmbunătățire a situației minorității maghiare din România. Dar anii '70 au însemnat începutul unei asimilări forțate, în urma căreia maghiarii și alte minorități au pierdut instituțiile lor școlare¹².

Național-comunismul regimului Ceaușescu avea ca obiectiv crearea unei populații omogene, care să asigure că, în primul rând și mai mult decât orice, cetățenii erau „buni români”. Politica antimaghiară s-a reflectat în descreșterea atât a numărului maghiarilor educați în limba lor maternă, cât și a numărului profesorilor de limbă maghiară. În anul 1977, memorandumul semnat de László Takács semnală clara reducere a școlarizării maghiare, incluzând îngrijorătoarea statistică conform căreia din cei 34.738 etnici maghiari care frecventau școlile secundare la nivel național, 15.591 dintre ei, adică 45%, urmau școli tehnice secundare unde predarea se făcea exclusiv în limba română¹³.

Politica de mutare a forței de muncă era răspândită: regimul a încercat să demaghiarizeze zonele ungurești deplasând etnicii maghiari în alte regiuni și aducând etnici români în locul lor¹⁴. În luna decembrie 1984, Televiziunea Română a încetat să emită în limba maghiară.

Acesta este contextul în care a devenit proeminent conflictul istoriografic româno-maghiar, în anii '80, urmare a unor comenzi politice. Totodată, relațiile diplomatice dintre București și Budapesta au devenit foarte tensionate. La 9 februarie 1987, Mátyás Szűrös, ministrul ungar al Afacerilor Externe, a trebuit să admită că există diferențe de vedere substanțiale între cele două țări cu privire la statutul minorității maghiare din România și că a fost imposibil să se ajungă la vreuna din înțelegerile dorite¹⁵. Primul *samizdat* românesc, „România Liberă” (aprilie 1988), și agenția neoficială de știri „The Hungarian Press of Transylvania” au fost amândouă inaugurate la Budapesta. România a reacționat închizând consulatul Ungariei din Cluj, precum și Centrul Cultural Ungar din București.

---

¹² G. Schöpflin, *Op. Cit.*

¹³ D. Deletant, *Op. Cit.*, p.181

¹⁴ Helsinki Watch, *Struggling for Ethnic Identity: Ethnic Hungarians in Post-Ceaușescu Romania*, Human Rights Watch/Helsinki Watch, New York, 1993, p.10.

¹⁵ „Major characteristics of minorities in South-Eastern Europe. Hungarians in Romania”, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală (www.edrc.ro), citat.

3. Cadrul de existență al maghiarilor după 1989

S-a întâmplat ca prăbușirea regimului Ceaușescu să fie legată de comunitatea maghiară din Timișoara. În luna decembrie 1989, amenințarea expulzării din localitate a pastorului reformat László Tőkés a întâmpinat opoziția maghiarilor. La protestul lor s-au asociat și români, evenimentul declanșând în final revoluția română.

Euforia victoriei a părut să schimbe în totalitate relațiile româno-maghiare. În Consiliul Frontului Salvării Naționale, noul organ legislativ și guvernamental, erau 14 maghiari. Presa maghiară a anunțat o nouă eră în relațiile dintre cele două comunități, simbolizată de figura eroică a lui László Tőkés¹⁶. La 29 decembrie 1989 a fost înființată Uniunea Democrată Maghiară din România (UDMR) care, din acel moment, a devenit reprezentanta minorității maghiare.

Dar noua luptă pentru legitimare politică a foștilor comuniști i-a transformat pe maghiari în ținta principală a noilor mișcări naționaliste. Anul 1990 a fost începutul unei distrugătoare campanii de mobilizare politică a sentimentelor anti-minoritare în rândul populației majoritare. Fără îndoială, organizația cea mai vocală din acest punct de vedere a fost *Vatra Românească*. Această organizație extremistă creată la Târgu-Mureș la începutul anului 1990 i-a portretizat pe maghiari ca „a cincea coloană”. În mod cert, *Vatra Românească* a așezat tema etnică pe frontispiciul arenei politice, pentru a fi pusă în slujba lui Ion Iliescu și a-i asigura acestuia o victorie confortabilă în alegerile ce au avut loc două luni mai târziu¹⁷.

Cererea maghiarilor pentru revenirea Liceului „Bolyai” din Târgu-Mureș la statutul de școală maghiară a dus la ciocniri violente în oraș, între români și maghiari, în zilele de 19 și 20 martie 1990. Cinci persoane au murit și un mare număr dintre participanții la evenimente au fost răniți, unii grav. S-ar putea spune că România a adoptat din acel moment o politică de stat care incita la ură împotriva minorităților. Referirile de genul „barbari” și „oameni primitivi”, cu privire la maghiari, au devenit abundente¹⁸.

Între 1992 și 1996, partidele extremiste s-au coalizat cu naționalistul Partid al Democrației Sociale din România (PDSR) pentru a forma

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Kevin Adamson, „The Political Function of Ethnic Conflict: Transylvania in Romanian Politics”, în vol. *Ethnicity and Religion in Central and Eastern Europe*, ed. Maria Crăciun și Ovidiu Ghita. Cluj, Cluj University Press, 1995, p.387.

¹⁸ Gabriel Andreescu, Renate Weber, *Evoluția concepției U.D.M.R. cu privire la drepturile minorității maghiare*, București, Centrul pentru Drepturile Omului, 1996.

coaliția majoritară. În 1994, Partidul Socialist al Muncii (PSM), Partidul România Mare (PRM) și Partidul Unității Naționale a Românilor (PUNR), toate partide extremiste cu agendă anti-minoritară, au primit locuri în Guvern sau poziții sub-ministeriale.

În anul 1996, în urma alegerilor, reprezentanții comunității maghiare au intrat la guvernare alături de o nouă clasă politică. Relațiile româno-maghiare au luat-o din acel moment într-o direcție pozitivă¹⁹. Dar virulenta propagandă anti-maghiară și, mai general, anti-minoritară de până atunci a creat o atmosferă irespirabilă pentru minorități, cu efecte asupra mentalității care nu se pot șterge pentru mult timp.

4. Aspecte istorice ale migrației maghiarilor din România

Prezența și eventuala părăsire a Transilvaniei de către maghiari este un subiect constant al dezbaterii intelectuale și politice din România. Rămâne, nu mai puțin, o preocupare a mediilor intelectuale și politice de la Budapesta sau a conașionalilor din diaspora maghiară. Obiectivul acceptat aproape unanim, declarat sau implicit, al reprezentanților maghiarilor de pretutindeni este păstrarea unei comunități maghiare în Transilvania, capabilă să mențină demografic populația existentă, să reproducă și să dezvolte tradiția ei culturală. Emigrarea maghiarilor din Transilvania este privită mai curând cu îngrijorare de analiștii care s-au aplecat asupra subiectului. Pare să nu existe până acum vreun caz similar, în care studiile asupra unei comunități să fie atât de strâns legate de problema stabilității populației cercetate.

În Transilvania se află circa 98,7% din maghiarii din întreaga țară. Este relevantă pentru urmărirea fenomenului migrator schimbarea radicală a compoziției etnice a României după anul 1920. Tabelul IV.1 sintetizează evoluția maghiarilor, după etnicitate și limba maternă, din anul 1910 până la data ultimului recensământ, din anul 2002.

Retrasarea granițelor în urma Tratatului de la Trianon a determinat plecarea primului val important de maghiari. Problema evaluării migrației ca efect al schimbării de jurisdicție în Transilvania nu are o soluție fermă. Diferența dintre numărul vorbitorilor de limbă maghiară între 1910 și 1930 este de circa 100.000 de persoane. Recensământul din 1910 nu a avut drept criteriu etnicitatea, ci limba. Un număr semnificativ de membri ai altor grupuri din Transilvania vorbeau maghiara, în primul rând evreii, șvabii sătmăreni și chiar o parte dintre românii maghiarizați

---

¹⁹ Gabriel Andreescu, *Ruleta. Români și maghiari, 1990-2000*, citat.

Tabloul IV.1: Etnicii maghiari din România începând cu 1910

An	Etnicitate		Limba maternă	
	Număr	Procentaj	Număr	Procentaj
1910	*	*	1 653 943 ²⁰	*
1930	1 425 507	10,0	1 554 525	10,8
1956	1 587 675	9,0	1 653 700	9,5
1966	1 619 592	8,5	1 651 873	8,6
1977	1 713 900 ²¹	7,9	1 720 630	8,0
1992	1 624 959	7,1	1 639 135	7,2
2002	1 434 377	6,6	1 447 377	6,7

lingvistic începând cu anul 1880²². Cel puțin o parte a copiilor acestora au optat ulterior pentru limba română. Valér Veres este foarte ferm în această chestiune: „Nu putem compara numărul etnicilor maghiari din recensămintele din 1930, 1956, 1966, 1977 și 1992 cu datele realizate pe criterii lingvistice în 1910”²³.

5. Emigrarea maghiarilor între 1944-1955

În timpul celor patru ani de ocupație din perioada ultimei conflagrații mondiale (1940-1944), partea nordică a Transilvaniei a fost din nou populată, masiv, de către maghiari. Peste 80% din locuitorii Clujului erau maghiari, iar procentul acestora depășea 90% în câteva orașe secuiești²⁴. Reîncorporarea Transilvaniei la România, după ce armata română a întors armele, a dat naștere unui alt exod. Mii de maghiari au fost deportați în lagăre de muncă de către noua administrație românească²⁵.

²⁰ Recensământul efectuat în Ungaria din acea vreme; datele din tabel sunt valabile doar pentru Transilvania. Vezi *Recensământul din 1910*, coord. Traian Rotariu, București, Edit. Staff (în seria *Studia Censualia Transilvanica*), 1999.

²¹ Dată corectată și rotunjită în vol. I al rezultatelor recensământului din 1992.

²² În 1920, numărul lor era de circa 100 000 de locuitori, conform lui Péter Hanák, *Magyarország története 1890-1918*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, p.416-417, apud Valér Veres, „A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a 20. század utolsó negyedében”, în „Korunk”, 2/2002, p.4-18.

²³ Valér Veres, *Op. Cit.*

²⁴ K. Kocsis, *Op. Cit.*, p.71.

²⁵ *Ibidem*.

Schimbarea structurii demografice în regiune a continuat, fiind un obiectiv premeditat al regimului comunist. În particular, unul din principalele scopuri a fost crearea unui mediu urban cu majoritate românească²⁶.

Conform recensămintelor din 1977 și 1992, descreșterea absolută a numărului maghiarilor în România a fost de circa 89.000 persoane. Pe de altă parte, recensămintele trebuie interpretate cu grijă. În toate, numărul populației vorbitoare de limbă maghiară este mai mare decât numărul etnicilor maghiari, ceea ce se poate lesne explica prin folosirea acestui idiom de către unii evrei, germani și romi ardeleni. Este totodată explicabil și de ce diferența descrește gradual. Însă variația dintre cifra din 1977 (6.730 persoane) și cea din 1992 (14.176 persoane) este un nonsens²⁷. Ori unii maghiari s-au declarat români, ori din motivele politice ale regimului național-comunist al lui Nicolae Ceaușescu statisticile au fost schimbate.

Emigrarea netă a maghiarilor din România între recensăminte nu poate fi evaluată ca diferența dintre schimbarea numerică absolută și ceea ce rezultă în urma adaosului demografic. În urma unei astfel de evaluări, în anul 1992 ar fi trebuit să fie 1.798.415 de maghiari. Însă conform recensământului, numărul s-a ridicat la doar 1.624.959. Trebuie avut în vedere și un proces de asimilare a maghiarilor, prin căsătorii mixte ori prin fluxuri migratorii interne²⁸.

În ce privește numărul căsătoriilor mixte, acesta este semnificativ. El constituie un indicator relevant atât asupra relațiilor interetnice dintre comunitățile română și maghiară din Transilvania, cât și a problemelor demografice ale maghiarilor. Cifrele din Tabloul IV.2 arată faptul că etnicitatea declarată a copiilor din familiile cu tată maghiar este de 35%, iar în familiile cu mamă maghiară 17%.

Tabloul IV.2: Numărul căsătoriilor mixte româno-maghiare, 1992

Etnicitatea soțului	Numărul familiilor	Familii cu copii	Copii de etnicitate maghiară	
			Număr de familii	Procentaj
Maghiară	45444	32341	11248	35%
Română	48969	32691	5530	17%
Total	94413	65032	16778	

²⁶ *Ibidem*, p.73.

²⁷ Observația lui Valér Veres, *Op. Cit.*

²⁸ Nivelul migrației interne a atins cea mai mare intensitate începând cu anii '70 și culminând cu 1990, când circa 70% din totalul migrației interne a reprezentat trecerea din zona rurală în cea urbană (de văzut Valér Veres, *Op.Cit.*).

O altă problemă a datelor de până în 1990 constă în faptul că analiza migrației internaționale se poate baza numai pe migrația înregistrată oficial. Dar la sfârșitul anilor '80, un mare număr de etnici maghiari au părăsit țara ilegal, datorită situației economice din ce în ce mai precare, a persecuțiilor etnice și a măsurilor anti-maghiare²⁹.

Cei mai mulți dintre maghiarii emigrați au plecat în Ungaria, ca și un mic procent de români. Totuși, în *Anuarul* statistic ungar nu există înregistrări ale imigrării pe distribuție etnică. Ca urmare, diferența dintre datele din România și Ungaria privind emigrarea între 1977 și 1992 are de luat în calcul aproape exclusiv etnici maghiari. Acest lucru este recunoscut în Raportul anual al SOPEMI (OECD): „din 1988 până în 1990, ei [imigranții în Ungaria] au fost în principal etnici maghiari din România. În procesul de naturalizare, majoritatea aplicanților au fost capabili să dovedească că sunt etnici maghiari”³⁰.

Pe baza acestor evaluări, Valér Veres a calculat valoarea minimă a numărului total al maghiarilor din România care au părăsit țara între 1977 și 1992 (Tabloul IV.3).

Concluzia lui Valér Veres este că descreșterea numărului etnicilor maghiari între recensămintele din 1977 și 1992, cu 173.456 de persoane, explică 65% din emigrația dinspre România înregistrată în Ungaria, dar neînregistrată ca atare în România. Restul de 35% poate rezulta din asimilarea etnică în majoritatea românească, în principal prin căsătorii mixte, și în mai mică măsură prin emigrarea în alte țări dezvoltate, în mod special în Uniunea Europeană, Statele Unite și Canada.

În ce privește structura corpului de emigranți din ultimele două decenii, aceasta poate fi împărțită în două valori³¹. Primul, specific sfârșitului anilor '80 și începutului anilor '90, numit „migrația primară”, este format din persoane care doreau să se stabilească în Ungaria (eventual în urma căpătării unor diplome), unde să-și aducă familiile. Cum marea majoritate erau tineri sau de vârstă medie, această migrație a avut un efect distructiv asupra comunității maghiarilor din România.

---

²⁹ Politicile în domeniul educației au transformat școlile de limba maghiară în școli românești. Alte măsuri au dus – în multe cazuri – la înlocuirea persoanelor care lucrau în administrația locală cu români în zonele cu majoritate maghiară, au restricționat utilizarea limbii maghiare, au interzis folosirea numelor geografice maghiare în texte sau în luări de cuvânt în toate publicațiile și manifestările oficiale.

³⁰ *Trends in International Migration, SOPEMI Annual Report*, Paris, 1998, p.119.

³¹ De văzut Király András, „The Hungarian approach: Hungary's migration policy and the migration potential of the Hungarians”, lucrare prezentată la simpozionul internațional „Migrationsfragen und Minderheitenrechte in Europa”, 29-30 martie 2004, Goethe Institut, București.

Tabloul IV.3: Date cu privire la migrația internațională a etnicilor maghiari din România între 1977 și 2000

Anul	Etnici maghiari emigrați (Ro.)	Migrația româ-nească în Ungaria*	Migrația româ-nească în Ungaria*	Emigrație neînre-gistrată Ro.-Ung.	Repatrieri Ung.-Ro.*	Total net etnici maghiari în Ung. din Ro.
T	a	b	c	b-c	d	a+b-c-d
1977	1417	.	728	.	.	1417
1978	1361	.	521	.	.	1361
1979	1058	.	362	.	.	1058
1980	1388	.	338	0	0	1388
1981	1329	.	289	0	0	1329
1982	1855	.	494	0	0	1855
1983	1697	.	457	0	0	1697
1984	2540	.	773	0	0	2540
1985	2432	9445	761	8684	0	11116
1986	4144	9445	1184	8261	0	12405
1987	3845	10445	1262	9183	0	13028
1988	11728	11445	10529	916	0	12644
1989	10099	11445	11163	282	0	10381
1990	11040	25267	10635	14632	0	25672
1991	7494	11018	4427	6591	0	14085
Total 1	63427	88510	43923	48549	0	111976
1992	3523	6587	4726	1861	106	5278
1993	3206	5991	3674	2317	150	5373
1994	2509	5483	1179	4304	101	6712
1995	3608	5685	2509	3176	252	6532
1996	2105	4888	1485	3403	117	5391
1997	1459	3285	1244	2041	396	3104
1998	1217	6076	1306	4770	394	5593
1999	696	7412	774	6638	235	7099
2000	788	2752	881	1871	178	2481
Total 2	19111	48159	17778	30381	1929	47563
Total general	82538	136669	61701	78930	1929	159539

* Surse din Ungaria: *Anuarul Demografic*, 1998, 1999, 2000 (apud Valér Veres).
Surse românești: *Anuarul Demografic*, 1996; *Anuarul Statistic*, 1998-2001.

Începând cu mijlocul anilor '90 și până astăzi, se observă o altă structură a valului de emigranți. Din punctul de vedere al vârstei, avem de-a face cu o polarizare. Pe de o parte, familiile maghiarilor din primul val, ceea ce înseamnă părinții și bunicii aduși în Ungaria, cu mic impact asupra forței de muncă; pe de altă parte, tineri care urmează studiile în Ungaria și care nu se întorc acasă.

6. Mobilitatea și mobilizarea maghiarilor: cazul ceangăilor din Moldova

Un caz excepțional privind modelul presiunii politice și intenției asimilatorii este cel al ceangăilor din Moldova. Ce este de subliniat cu privire la această comunitate? Deși există o întregă mișcare de negare a identității maghiare a ceangăilor din Moldova, lucrurile sunt relativ bine stabilite pentru cercetători. Este și motivul pentru care Rezoluția Consiliului Europei în cazul ceangăilor a adoptat un concept identitar fără nici un fel de ambiguitate: „Ceangăii sunt un grup neomogen de persoane romano-catolice de origine maghiară. Acest grup etnic reprezintă o relicvă a Evului Mediu care a supraviețuit în Moldova, în partea estică a Carpaților. Ceangăii posedă particularități lingvistice, tradiții străvechi și o mare diversitate a artei și culturii populare. Vreme de secole, autoidentificarea ceangăilor s-a făcut pe baza religiei romano-catolice și a propriei limbi, un dialect maghiar, vorbit în familie și în comunitatea sătească”³².

Specialiștii estimează existența a circa 62.000 de ceangăi, dar în recensăminte aceștia apar într-un număr mult mai mic: 2.125 în 1992 și 1.310 în 2002. După cum notează și rezoluția amintită, ceangăii au avut o poziție unică în cadrul politicii naționaliste a regimului Ceaușescu, care a condus la acțiuni sistematice și cuprizătoare de asimilare a lor. Rădăcinile acestei politici se află în perioada interbelică, iar această strategie a fost continuată și după revoluția din 1989. În regiunea locuită de ceangăi a fost creată o atmosferă de intimidare. În aceeași măsură, s-au falsificat deliberat datele: identificarea multor ceangăi în timpul recensământului din 1992 a fost flagrant manipulată, de vreme ce numeroși ceangăi au declarat că operatorii nu au luat în considerare opțiunea lor.

---

³² Doc. 9078/4 May 2001: Report. Committee on Culture, Science and Education. Rapporteur: Mrs Tytti Isohookana-Asunmaa, Finland, Liberal, Democratic and Reformers' Group, Council of Europe

Așa cum s-a menționat, prima încercare de asimilare datează din perioada interbelică. După aceea, între 1947-1959, a fost recunoscută identitatea maghiară a ceangăilor și a fost promovată prin introducerea limbii materne în cadrul serviciului religios și al educației. În timpul regimului naționalist-comunist al lui Nicolae Ceaușescu, ceangăii au redevenit ținta politicii de asimilare. Una dintre strategii a fost susținerea originii românești a ceangăilor. În anul 1985, Dumitru Mărtinaș a publicat o carte asupra acestui subiect, cu fonduri de la aparatul de propagandă. Volumul lui Mărtinaș, intitulat *Originea ceangăilor din Moldova*, a fost rapid canonizat: ceangăii au descendență românească și au fost maghiarizați de către maghiari cu mult timp înainte³³. Cooperând cu statul, Biserica Romano-Catolică din Moldova a participat direct, prin Episcopia Iașului, la procesul de asimilare din timpul dictaturii comuniste.

Obiectivul asimilării ceangăilor a fost susținut și după 1990. Cetățenii și autoritățile locale au făcut presiuni asupra acelor care, la începutul anilor '90, au încercat să înființeze asociații ceangăești în satele unde locuiau. Etnograful străini care studiau comunitățile de ceangăi au întâmpinat obstacole, au fost hărțuiți în cercetările lor³⁴. Investigația făcută de către Comitetul Helsinki Român în anul 1997 a documentat mai multe tipuri de violări ale drepturilor ceangăilor din Moldova: punerea de obstacole în calea înființării organizațiilor de ceangăi; împiedicarea Asociației Maghiarilor Ceangăi din Moldova (cu sediul în Miercurea Ciuc, Transilvania) să organizeze întâlniri cu comunitățile locale; intimidarea militanților locali care predau ore de studiu a limbii maghiare; propaganda anti-ceangăească a presei din Bacău (cel mai mare oraș din regiune)³⁵.

Evoluția democrației românești a redus puterea acțiunilor anti-ceangăești conduse la nivel central ori local, care nu mai puteau să aibă efectele asimilaționiste de altă dată, chiar dacă scopul în sine pare să se fi păstrat. Strategiile anti-ceangăești ale autorităților locale, în complicitate cu cele centrale, comportamentul presei și al comunităților locale instigate să aibă atitudini anti-maghiare, au fost slăbite prin intensificarea inițiativelor care promovau afirmarea identității ceangăilor sau, mai

---

³³ Mărtinaș, Dumitru, *Originea ceangăilor din Moldova*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985 (reeditată sub îngrijirea lui I. Coja, la Bacău, Edit. Symbol, 1998, iar o versiune în limba engleză, prin grija lui V.M. Ungureanu, I. Coja și Laura Treptow, a apărut în 1999, la Iași, sub egida Centrului pentru Studii Românești).

³⁴ Gabriel Andreescu, *Ruleta*, Iași, Edit. Polirom, 2001, p.234-235; Tánzos Vilmos, „About the Demography of the Moldovan Csángós”, în vol. *Hungarian Csángós in Moldova*, ed. László Diószegi, Budapest, Teleki László Foundation, 2002.

³⁵ Gabriel Andreescu, Renate Weber, „Human Rights Developments in Romania. 1997 Report”, online at www.apador.org

precis, a dimensiunii maghiare a identității lor. Inițiativele cercetătorilor și membrilor organizațiilor neguvernamentale nu au mai putut fi oprite.

În noile circumstanțe, presiunea asimilatoare s-a transformat într-un proces sistematic de hărțuire și intimidare a activiștilor de origine ceangăească. Locuitorii mai multor sate cu majoritate formată din ceangăi au cerut Episcopiei Romano-Catolice din Iași sau Decanatului Romano-Catolic din Iași susținerea unui serviciu religios minimal în limba maternă. Ca răspuns, preoții catolici au anunțat că vor refuza ceremonia de căsătorie sau de înmormântare pentru cei „vinovați” de a fi făcut astfel de cereri³⁶. La data de 5 aprilie 2001, peste 200 de cetățeni au cerut Episcopiei Romano-Catolice din Iași, în scris, „să celebreze serviciul în limba maghiară, în biserica din Pustiana”. Episcopul catolic din Iași, Petru Gherghel, a transmis pe canalul televiziunii publice o înregistrare în care cerea celor implicați în războiul canonic să se supună.

Câțiva ceangăi au făcut un apel Inspectoratului școlar al județului Bacău de a asigura pentru copiii lor posibilitatea studierii limbii maghiare ca pe o limbă străină. Inspectoratul școlar a respins însă cererea. Atunci când elevii ceangăi au fost trimiși să studieze maghiara în Transilvania, cei mai mulți în județul Harghita, într-un cadru privat, susținerea acestei inițiative au fost amenințați de către autorități și de preoții romano-catolici³⁷.

În același timp, problematica ceangăilor din România a trezit interesul comunității internaționale. Jolt Nemeth, secretarul de stat al Ministerului Afacerilor Externe din Ungaria, a făcut mai multe vizite în regiunile locuite de ceangăi și a promis sprijin din partea statului maghiar. La data de 9 august 2000, ambasadorul Statelor Unite la București, James Rosapepe, a vizitat localitatea Cleja (unde ceangăii sunt preponderenți), ceea ce însemna o clară afirmare a atenției cu care SUA privește situația din regiune. Consiliul Europei și-a arătat interesul pentru subiect și a semnalat pericolul dispariției acestei minorități. Consiliul a cerut o investigație. Raportul Adunării Parlamentare a Consiliului a fost elaborat de către parlamentara liberală Tytti Isohookana-Asunmaa și s-a bucurat de o largă publicitate.

6.1. Intensificarea competiției identitare

În anii de după 2000 au avut loc schimbări efective în situația ceangăilor. În urma obstacolelor ridicate de autoritățile școlare, tema a fost

---

³⁶ Gabriel Andreescu, Smaranda Enache, „Raport asupra situației ceangăilor din Moldova. Problema ceangăilor maghiari” (2002), <http://www.apador.org/~rspece.htm>

³⁷ *Ibidem*.

asumată de inițiative private. În luna septembrie 2001, Asociația Maghiarilor Ceangăi din Moldova (AMCM) a lansat un program de inițiere a unui curs particular de limbă maghiară. Asociația asigură în 2003, într-un număr de șapte sate, cursuri de limbă maghiară cu asistența a 12 profesori. În satul Cleja, cursurile urmau curricula școlară în trei locații echipate corespunzător. Acestea sunt frecventate de către 100 de copii, demonstrând că însăși comunitatea a fost mai curajoasă decât a presupus cineva. Asociația este în plină dezvoltare, reușind să obțină resurse (majoritatea din Ungaria). Fundația „Siret-Cleja” (înființată în 1999) a reușit să dezvolte un program de educație intensivă pentru copiii ceangăi în anul 2001. În satele cu o populație numeroasă de ceangăi care și-au păstrat identitatea maghiară – Pustiana, Cleja și Lespezi – manifestările identitare s-au intensificat. Dublarea activismului local cu atragerea de resurse internaționale a devenit o strategie-cheie pentru realizarea obiectivelor identitare.

„Progresul” nu a scăpat ochilor autorităților românești. Răspunsul lor a implicat hărțuiri, represalii împotriva AMCM, a părinților, copiilor și proprietarilor de spații unde au loc cursurile de limbă maghiară. În luna noiembrie 2001, o comisie formată din inspectori școlari și alți responsabili, din primarul și viceprimarul satului Cleja, reprezentantul local al Poliției, ziariști cunoscuți pentru atitudinea lor ostilă față de ceangăi, au supus proprietarii spațiilor încredințate pentru ținerea cursurilor amintite unor interogatorii umilitoare. Interogatoriile, ca și amenințările cu percheziții și amenzi, au reprezentat o gravă violare a drepturilor legale și au demonstrat încă o dată cât de ușor poate fi încălcat în România statul de drept.

O campanie de presă a acompaniat măsurile luate de către prefectul județului și Inspectoratul școlar. Ziarele „Monitorul” și „Deșteptarea” au interpretat exercițiul dreptului fiecăruia de a învăța limba maghiară în titluri apocaliptice: „Atacuri iredentiste sub acoperirea școlii”, „Limba maghiară se învață cu bătaia”, „Fantoma maghiară bântuie și la Pustiana” etc. Celor acuzați li s-a refuzat dreptul la replică.

Investigația condusă de Comitetul Helsinki Român și Liga Pro-Europa în luna decembrie 2001 a produs o largă publicitate, o parte importantă a presei și a canalelor de televiziune abordând tema ceangăilor – lucru care rar s-a întâmplat la nivel național. Cum rezultatul investigațiilor a fost făcut public, mulți telespectatori au aflat pentru prima oară despre presiunea psihologică și umilința la care sunt supuși copiii ceangăi care participă la cursurile opționale de limbă maghiară. S-au adus date privind practica sistematică a unor profesori de a scoate copiii în fața clasei, de a batjocori limba maghiară și a-i amenința pe elevi. În anumite cazuri, copiilor li s-a scăzut nota la purtare.

Dar în final, datorită presiunii interne și internaționale, autoritățile române au trebuit să-și schimbe politica. În perioada anului școlar 2002-2003, în satele Cleja și Pustiana au fost deschise oficial primele cursuri de limbă maghiară.

6.2. Miza identității. Cum sunt „create” identități

Apariția unor noi „grupuri de manevră” a subliniat dimensiunea ocultă a acestei politici anti-identitare. În anul 2000 a fost înființată, în Moldova, Asociația Romano-Catolică „Dumitru Mărtinaș”. Principala ei obiectiv este promovarea vechiului „adevăr oficial”: ceangăii sunt „urmașii românilor ardeleni . . . plecați în pribegie . . . , mulți dintre ei secuizați sau maghiarizați . . . care au luat drumul Moldovei și al Țării Românești”³⁸. Au fost publicate noi cărți despre ceangăii din regiune pentru a reaprinde un nou militantism, chemat să perpetueze concepția lui Dumitru Mărtinaș³⁹. Desigur, nu o versiune particulară a istoriei, în sine, are de ce să îi facă pe analiști să privească cu suspiciune astfel de analize, ci faptul că ele primesc sprijinul generos al autorităților locale și centrale și, în particular, asistența Episcopiei Romano-Catolice din Iași. Iar aceasta are loc într-un contrast flagrant cu tacticile de hărțuire duse împotriva unor organizații care afirmă identitatea maghiară a ceangăilor. Ca observație, este de reținut că asociații precum „Dumitru Mărtinaș” dau, în mod tipic, puțină importanță unei anumite identități și mai curând se concentrează pe contestarea organizațiilor care sprijină o interpretare diferită a originii ceangăilor. Ca urmare, ceangăii înfruntă o luptă pentru identitate între două viziuni distincte (ori chiar opuse) asupra specificului comunității ceangăești. Această rivalitate se află pe umerii a mai multe mii de catolici din Moldova.

Realitățile istorice și lingvistice reprezintă doar o parte a problemei conștiinței de sine a comunității ceangăilor din România. În centrul problematicii identității se află autoidentificarea persoanelor: ce pretind a fi ele, care identitate particulară și-o asumă. Din perspectiva autoidentificării, investigațiile pe teren au arătat existența a trei categorii de ceangăi⁴⁰.

O parte a ceangăilor se declară de origine română și vorbesc limba română în viața de zi cu zi. O altă parte se declară de origine maghiară și utilizează în exprimarea zilnică dialecte ceangăiești. În sfârșit, există și

---

³⁸ Gheorghe Bejan, „Ceea ce este catolic nu este automat și ungar”, în „Formula As”, nr. 498, ianuarie 2000.

³⁹ De pildă Anton Coșa, *Cleja: Monografie etnografică*, Bacău, Edit. Semne, 2001.

⁴⁰ Gabriel Andreescu, Renate Weber, „Human Rights Developments in Romania. 1997 Report”, online pe www.apador.org

ceangăi care, vorbind aceeași limbă maghiară arhaică, subliniază originea lor ceangăiască, înțelegând prin aceasta că există o diferență față de maghiari, chiar dacă numai în câteva aspecte (cântece, dansuri, tradiții). Cu toate presiunile asimilaționiste, este evident că persistă în rândul unor ceangăi maghiari voința fermă de păstrare a identității. Din perspectiva drepturilor omului, această comunitate, chiar restrânsă numeric, are dreptul constituțional la protecție din partea statului. Autoritățile românești sunt obligate să adopte acel set de măsuri, inclusiv acțiuni afirmative, capabile să oprească extincția comunității ceangăilor maghiari. Fără o astfel de intervenție, una dintre cele mai vechi minorități din România și Europa ar putea să dispară definitiv, ca și dialectele pe care le utilizează.

Rivalitatea între identități pare să fie mai complicată decât sugerează cele două părți aflate în opoziție, atât în termeni de identitate, cât și în termenii drepturilor omului. Poziției asimilaționiste, care vede în folosirea exclusivă a limbii române revenirea la identitatea originală (română) a strămoșilor, i se opune astăzi atitudinea care identifică pe ceangăi cu maghiarii. Această a doua poziție are în vedere folosirea progresivă, de către ceangăi, a limbii maghiare moderne și integrarea comunităților din Moldova în comunitatea mai largă a maghiarilor din România, reprezentată de UDMR. Tendința nu este promovată numai de UDMR, ci și de guvernul de la Budapesta. AMCM și-a însușit complet, de la început, o astfel de strategie, punând-o chiar în titlu.

Există însă și atitudini critice față de rezultatele acestei strategii identitare. Într-un studiu din anul 2000, Klára Sándor atrăgea atenția asupra unor efecte negative pe care le are trimiterea copiilor de ceangăi să studieze în limba maghiară în Transilvania sau la Budapesta – circa 230 în anul 1995, numărul maxim de copii trimiși în școlile din Transilvania⁴¹. Aceștia au rezultate școlare slabe, trăiesc un sentiment de dublă înstrăinare, și în raport cu comunitatea în care intră, și în raport cu comunitatea din care au plecat. După ce au avut mari dificultăți să se integreze în comunitatea care-i primește pentru a se educa, elevii ajung să aibă dificultăți să se reintegreze în comunitatea la care se întorc.

Procesul de românizare a ceangăilor care vorbesc dialecte ceangăești, fie că este spontan, fie sub presiune, pe de o parte, și procesul de asumare a identității minorității maghiare moderne, pe de altă parte, ar trebui să lase loc pentru poziții intermediare. Desigur, cele două procese invocate nu sunt simetrice. Dar ambele abordări par să dea mai multă atenție

---

⁴¹ Klára Sándor, „National Feeling or responsibility: The case of the Csango language revitalization”, în *Multilingua. Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*, vol. 19, 2000, nr.1-2, p.147

spiritului naționalist care animă competiția româno-maghiară și mai puțină semnificație comunităților de ceangăi însele.

6.3. Ceangăii maghiari ca minoritate națională care ar trebui recunoscută și protejată

Klára Sándor își încheie studiul său din anul 2000 cu următoarea frază: „Dar văd principala datorie a politicienilor maghiari să acționeze nu în interesul unei idei de omogenitate națională, ci al unui pluralism lingvistic și cultural și, peste toate, pentru o viață mai bună a ceangăilor”⁴². Iar prin „o viață mai bună a ceangăilor”, Klára Sandor înțelege și recunoașterea faptului că ceangăii au, asemenea oricărui alt grup etnic, dreptul să-și păstreze cultura și dialectele.

Două obstacole se află în fața acestui proiect. Unul a fost deja amintit: militantismul actual pentru statutul de maghiar. În urma comunicatului Comitetului Helsinki Român și al Ligii Pro Europa, președintele UDMR, Marko Béla, a reiterat vechea poziție a Uniunii: ceangăii maghiari fac parte din minoritatea maghiară din România și nu reprezintă o minoritate națională distinctă⁴³. Dincolo de astfel de poziții oficiale, cel mai mult contează pârghiile economice prin care se continuă un proiect identitar deja definit și început. Organizațiile existente și liderii principali ai comunităților s-au solidarizat într-un scop la care vor renunța cu greu.

Al doilea blocaj vine din partea autorităților române. În formularele de recensământ din martie 2002, lista etniilor care se codificau făcea referire doar la „ceangăi”. Procedura obliga operatorii să nu accepte variante de tipul „maghiar ceangău” ori „ceangău maghiar”. Tot acest context a creat o presiune asupra ceangăilor. Un număr important dintre ei își caută astăzi de lucru în Ungaria. Numărul ceangăilor care au cerut legitimații de „maghiar” până la mijlocului anului 2004 era de circa 1500-2000. Sărăcia îi face să intre într-o migrație circulatorie. Presiunea istorică, problemele identitare și politice, apariția „legitimațiilor de maghiari” dau etnomobilității teritoriale a ceangăilor un caracter cu totul special.

⁴² *Ibidem*, p.162.

⁴³ Dar această problemă a ridicat-o și Comitetul Consultativ în avizul său privind îndeplinirea, de către România, a prevederilor Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale.

7. Politica Ungariei față de maghiarii din România și Legea Statutului

Numărul etnicilor maghiari care trăiesc în afara granițelor Ungariei se ridică, numai în țările din vecinătatea acestei țări, la circa 2,5 milioane⁴⁴. Problema Ungariei este cum să trateze această comunitate, pe care toate guvernele de la Budapesta o percep ca fiind parte a comunității lor. Este limpede că, pentru mulți dintre ei, Ungaria poate fi o țară de destinație⁴⁵. Ceea ce s-a întâmplat după revoluțiile din 1989 confirmă aceste previziuni. Aproximativ 500.000 de etnici maghiari au emigrat în Ungaria sau în Vestul Europei până în anul 2003⁴⁶. Tendința pare de neoprit în ciuda eforturilor făcute de guvernul ungar, începând cu 1989, de a încuraja etnicii maghiari să rămână în țările unde trăiesc.

Cu referire la România, un oficial maghiar nota următoarele: „Ultimele recensământ din 2002 a arătat clar puternica atracție a Ungariei ca țară-mamă: în conformitate cu datele oficiale, comunitatea minoritară maghiară din România a scăzut cu circa 200.000 de persoane în ultimul deceniu, iar un număr considerabil dintre aceștia s-au mutat în Ungaria”⁴⁷. De altfel, acest aflus important de maghiari din vecinătate explică de ce populația Ungariei nu a scăzut sub 10.000.000 locuitori, așa cum prevesteau tendințele demografice interne. Cu trecerea timpului, a apărut o puternică tendință de a se prefera țările membre ale Uniunii Europene.

Politica Ungariei față de maghiarii din afară a fost construită în ultimele decenii pe conceptul că aceste comunități contribuie la moștenirea culturii și tradițiilor, îmbogățind valorile intelectuale, artistice și științifice maghiare. Existența lor și relațiile cu Ungaria urmează să fie apreciate și menținute. În acest sens, „Sentimentul responsabilității pentru soarta maghiarilor ce trăiesc în afara granițelor a devenit o componentă centrală a politicii externe a Ungariei (...), care s-a dezvoltat în anii '90 pe baza și cu sprijinul unui consens național general”⁴⁸. Principiul se regăsește în Constituția Ungariei, conform căreia: „Republica Ungaria

---

⁴⁴ Numărul are la bază recensământul oficial din 2001/2002: România – circa 1.500.000; Slovacia – 520.000; Serbia și Muntenegru – 300.000; Ucraina – 150.000; Croația – 15.000; Slovenia – 6.000 (vezi András Király, *Op. Cit.*).

⁴⁵ Sondajul Institutului „Ferenc Balázs”, care s-a desfășurat înainte de elaborarea Legii Statutului, a demonstrat că 25% dintre maghiarii aflați în țările vecine luau în considerare stabilirea în Ungaria.

⁴⁶ „Ethnic Hungarians leaving neighboring countries”, în „RFE/RL NEWSLINE”, vol.7, no.206, part II, 30 October 2003.

⁴⁷ *Ibidem*: András Király, care este șef de departament, Departamentul de Analize Strategice, Oficiul Guvernamental al Maghiarilor de Pretutindeni.

⁴⁸ András Király, *Op. Cit.*

poartă un sentiment de responsabilitate pentru soarta maghiarilor care trăiesc în afara granițelor sale și va promova și întări relațiile acestora cu Ungaria” (art. 3 din §6 al Constituției Republicii Ungaria).

Acesta a fost contextul în care a fost adoptată, la 19 iunie 2001, cu 92% din voturile parlamentare, Legea cu privire la maghiarii care trăiesc în țările vecine (Legea Statutului). Propunându-și promovarea și prezervarea bunăstării și identității naționale a maghiarilor din afara granițelor în țara unde trăiesc, Legea Statutului a fost concepută să descurajeze migrația și stabilirea maghiarilor din statele vecine în Ungaria. Poziția guvernului de la Budapesta a fost susținută de către toate formațiunile care reprezentau interesele comunităților maghiare în țările respective.

Legea Statutului are ca subiect acele persoane de naționalitate maghiară care nu sunt cetățeni unguri și au reședința în Croația, Serbia și Muntenegru de astăzi, România, Slovenia, Slovacia și Ucraina. Legea Statutului include de asemenea soții care trăiesc împreună cu persoana identificată ca maghiară și copiii minori care au fost crescuți în familie.

Legea Statutului definește beneficii și asistență pentru minoritățile maghiare aflate în țările vecine. Beneficiile sunt asigurate posesorilor de certificate de maghiar pe teritoriul Ungariei. Asistența este oferită în țările vecine statului ungar.

Persoanele care doresc să se bucure de privilegiile și de beneficiile legii pot să solicite un „document de identitate” de la organul administrativ ungar desemnat de către Guvernul Ungariei drept „autoritatea de evaluare”. Soțul care nu are naționalitate maghiară și copiii minori trăind împreună au dreptul la un document de identitate specific. Aplicațiilor li se cere să obțină o recomandare eliberată de o organizație reprezentând comunitățile maghiare în statele respective și recunoscută de către guvernul Republicii Ungaria drept o organizație de recomandare.

În principiu, o „organizație de recomandare” trebuie să demonstreze capacitatea sa de a reprezenta comunitatea maghiară care există în țara dată, în totalitatea sa, și să arate că are resursele umane și organizaționale pentru a prelua și evalua aplicațiile pentru primirea recomandărilor.

Multe țări europene au legi pentru tratamentul preferențial al minorităților-rude, nelimitând astfel de beneficii doar pe teritoriul propriu⁴⁹. Și totuși, Legea Statutului a produs multă emoție în țările din jur. Austria nu a acceptat să fie inclusă în vecinătatea în care se aplica legea și Ungaria a trebuit să o scoată din actul normativ. Țările care au

---

⁴⁹ Renate Weber, „Statul înrudit și minoritățile sale: ce standarde europene sunt aplicabile?”, în „Revista Română de Drepturile Omului”, nr.22, 2002, p.31-43.

criticat cel mai mult Legea Statutului au fost România și Slovacia. În cazul României, ea a determinat un adevărat puseu de tip naționalist. Nu doar guvernul român⁵⁰, ci și opoziția politică și civică a fost un critic vehement al Legii Statutului⁵¹.

Guvernul slovac a protestat la rândul lui în chestiunea legii. El a făcut-o mai puțin gălăgios, dar ferm, și a cerut să se aibă în vedere că efectivitatea tratatului dintre Slovacia și Ungaria poate fi subminată dacă tratatele nu sunt interpretate și aplicate cu bună credință și în lumina principiului de bună vecinătate între state⁵².

Atât guvernul român, cât și cel slovac și-au concentrat critica asupra caracterului extrateritorial al legii ungare. Conform analizei slovace, „în conformitate cu lista de observații, toate elementele extrateritoriale ale Legii Statutului trebuie eliminate în concordanță cu dreptul internațional, iar beneficiile și asistența garantate de către Lege trebuie limitate pe teritoriul statului maghiar. Beneficiile și asistența garantate prin Lege vor fi oferite cu consimțământul Slovaciei pe baza înțelegerilor bilaterale incluse în Tratatul din 1995 dintre Republica Ungaria și Republica Slovacia privind relațiile de bună vecinătate și cooperare. Beneficiile nu pot avea caracter economic și pot privi numai domeniile lingvistic și cultural pe o bază nediscriminatorie”⁵³.

Separarea dintre asistența economică și financiară impune, din perspectiva celor două guverne, introducerea de facilități comunitare, nu și individuale: „Subvențiile financiare trebuie oferite numai instituțiilor educaționale în care se predă în limba maghiară, odată obținut consimțământul statului în cauză, și nu persoanelor. Beneficiile de transport – ca și facilitățile socio-economice – trebuie acordate numai în conexiune explicită cu obiectivele culturale în sensul legii”⁵⁴.

România și Slovacia au obținut discutarea Legii Statutului de către Comisia de la Veneția. Acest organism a adoptat un raport care a putut fi interpretat de toată lumea în favoarea sa. În analiza ei, făcută publică la 22 octombrie 2001, Comisia de la Veneția, deși recunoaște

---

⁵⁰ Adrian Năstase, Raluca Miga-Beșteliu, Bogdan Aurescu, Irina Donciu, *Protecting Minorities in the Future Europe. Between Political Interest and International Law*, București, Monitorul Oficial, 2002.

⁵¹ Singura acțiune care a putut aduce la o masă comună *toate* partidele politice de opoziție și marile mișcări civice, în anul 2002, a fost îndreptată împotriva Legii Statutului.

⁵² „Memorandum. Legal Analysis of the Slovak Republic's Comments to the Amendments to the Law on Hungarians Living in Neighbouring Countries”, Center for Legal Analyses-Kalligram Foundation, Bratislava, December 3, 2002: www.cla.sk.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

legitimitatea de principiu a demersului Parlamentului de la Budapesta, a adus totuși mai multe critici legii din Ungaria. Ea a apreciat că legea este compatibilă cu bunele relații internaționale în măsura în care tratamentul preferențial este „garantat persoanelor aparținând minorităților înrudite în domeniile educației și culturii, urmărește un interes legitim de întărire a legăturilor culturale și este proporțională cu acest scop”⁵⁵. În același timp, Comisia de la Veneția a ținut să noteze explicit că „tratamentul preferențial *nu poate fi acordat*” în alte domenii, ceea ce intră în conflict cu scopul declarat al Legii ungare: „asigurarea bunăstării maghiarilor care trăiesc în statele vecine, pe pământul lor natal” (art.18).

În anul 2003, atât România, cât și Slovacia au încheiat protocoale cu guvernul ungar pentru aplicarea Legii Statutului. În anul universitar 2002/2003, 50.000 de aplicații au fost completate, cerând asistență în domeniul educației. Un număr de 35.000 dintre ele au sosit din România⁵⁶. Până la mijlocul anului 2004, în România s-au emis în total 485.000 de legitimații de maghiar, dintre care 37.500 sunt legitimații de elevi și studenți. Până la 31 decembrie 2003, un număr de 57.847 de permise de imigrare în Ungaria au fost eliberate unor cetățeni români, ceea ce reprezintă circa 60% din întreaga migrație către Ungaria. Din cele 8.000 de permise de rezidență permanente, 5.367 au fost eliberate pentru cetățeni din România⁵⁷.

În concluzie, se poate spune că Legea Statutului are implicații sociale și politice imprevizibile. Efectul ei asupra migrației și, mai general, asupra etnomobilității teritoriale a maghiarilor din țările vecine Ungariei la numai trei ani de la adoptare nu poate fi încă evaluat⁵⁸.

Dincolo de detaliile privind reacția României și a altor țări la Legea Statutului, aplicarea concretă a legii și efectele posibile asupra migrației și etnomobilității teritoriale a maghiarilor ridică alte întrebări importante. Într-adevăr, mobilitatea comunităților minoritare din jurul statelor-înrudite poate depinde în mod esențial de sentimentul de unitate transfrontalieră a tuturor celor ce fac parte din „națiunea culturală”.

---

⁵⁵ De văzut „The Venice Commission’s Report on Preferential Treatment of National Minorities by Their Kin-State”. Varianta românească în „Raport despre tratamentul preferențial al minorităților naționale de către statul înrudit (Raportul Comisiei de la Veneția)”, în „Altera”, IX. 2003, nr.20/21, p.152-176.

⁵⁶ András Király, *Op. Cit.*

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ În 2003, doar circa 2% din certificatele de maghiar au fost utilizate în legătură cu obținerea de permise de muncă (sursă UDMR). Explicația se află în dublul interes, al angajatorilor și angajaților, pentru munca la negru. O creștere importantă a cererilor pentru certificate de maghiar pare să fi fost determinată de iminența intrării Ungariei în UE.

Prin intermediul Legii Statutului, statul ungar „*stabilește relații de drept public cu maghiarii trăind în țările vecine*”⁵⁹.

Legea reprezintă evident un proiect politic având ca scop mobilizarea națiunii maghiare în sens larg. „Spiritul național” este pus la baza mobilizării maghiarilor de-a lungul Europei Centrale și de Est. Legea introduce în dreptul internațional „națiunea maghiară” în sens etnic, punând astfel în pericol logica patriotismului constituțional în țările vecine⁶⁰. Toate acestea pot influența mobilitatea maghiarilor pe termen lung, prin utilizarea mecanismelor specifice ale Legii Statutului. Dar influențele pot fi și indirecte, și imprevizibile, urmare a răspândirii atitudinilor etnocentrice într-o Uniune Europeană în care granițele devin din ce în ce mai transparente.

---

⁵⁹ Bakk Miklós, „O lege și imaginile viitorului”, în „Provincia”, nr.5/2001.

⁶⁰ Legea Statutului ridică probleme și din punctul de vedere al drepturilor omului. (De văzut Gabriel Andreescu, „Evoluții interculturale româno-maghiare în termenii multiculturalismului normativ. Privatitatea comunitară relativă”, în *Revista Română de Drepturile Omului* no. 21, 2001, p. 22-34.)

V.

MECANISMELE ETNOMOBILITĂȚII TERITORIALE LA GERMANII DIN ROMÂNIA

1. Despre germanii din România

1.1. Sașii

Germanii din România sunt urmașii colonizatorilor din Ungaria și Transilvania. Primii germani au imigrat în zona Banatului și Satu Mare-Oradea spre sfârșitul secolului al XI-lea. Dar așezarea lor sistematică în Transilvania, în valuri regulate și organizate, se petrece abia de la mijlocul veacului al XII-lea, la chemarea regelui Ungariei Géza al II-lea (1141-1162), continuând apoi în următoarele două secole. La mijlocul secolului al XIV-lea, cele mai multe dintre cele 150 de orașe din Regatul Ungariei, inclusiv în Transilvania, aveau o populație preponderent germană. În particular, enclavele de populație germană din Transilvania erau așezate în mediul rural printre români¹.

Deși numeric majoritatea colonizatorilor erau franconi, saxonii rămânând minoritari, coloniștii germani au fost treptat identificați prin numele de *Sachsen*. Prima mare zonă din Transilvania colonizată în a doua jumătate a veacului al XII-lea cu sași a fost cea din jurul Sibiuului. Ulterior, coloniștii s-au așezat în sudul Transilvaniei, Țara Bârsei și regiunea Bistriței. Imigrarea a asigurat un aport de militari, țărani, meșteșugari, negustori, clerici ș.a. Cel puțin de la începutul secolului al XIII-lea, sașii s-au bucurat de autonomie administrativă, juridică și ecleziastică², iar după mijlocul secolului al XIV-lea aveau deja centre

¹ Selectiv, vezi: Thomas Nägler, *Români și sași până la 1848 (Relații economice, sociale și politice)*, Sibiu, Edit. Thausib, 1998 (cu o versiune germană în 1999); Konrad Gündisch, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*, München, Langen Müller Verlag, 1998.

urbane precum Orăștie, Sebeș, Miercurea, Sibiu, Nocrich, Cincu, Rupea, Sighișoara, Mediaș, Șeica.

De la sfârșitul veacului al XIV-lea și începutul celui următor, sașii din Transilvania au devenit o „stare”, cu un statut privilegiat. La mijlocul secolului al XV-lea, nobilii maghiari și fruntașii secuilor și ai sașilor au încheiat alianța cunoscută sub numele de *Unio Trium Nationum*, sașii devenind astfel una dintre cele trei „națiuni politice” din Transilvania.

În 1486 a fost creată Universitatea Săsească (*Universitas Saxonum*), organism administrativ și de drept, autonom, care cuprindea pe toți locuitorii sași de pe *Fundus Regius* și era formată din reprezentanții celor 10 scaune și ai celor 2 districte.

Totodată, pe parcursul secolului al XIV-lea s-au organizat primele bresle, care au înconjurat orașele din Transilvania cu ziduri de apărare. Unii autori consideră acest sistem defensiv, format din numeroase fortificații orășenești și cele aproximativ 200 de cetăți țărănești sau biserici fortificate (Rupea, Râșnov, Feldioara, Prejmer, Biertan etc) drept una din contribuțiile majore ale sașilor la dezvoltarea culturii din Transilvania³.

În 1545, sașii din Transilvania au adoptat oficial Reforma luterană. În anul 1572, sașii au adoptat confesiunea augsburgică și au stabilit sediul episcopiei luterane din Transilvania la Biertan. Ei aparțin din acel moment bisericii de confesiune augustană-luterană.

1.2. Șvabii

Șvabii constituie a doua comunitate germană stabilită pe teritoriul României, ca urmare a colonizării inaugurate de Habsburgi la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor. Colonizarea a avut loc după alungarea turcilor din Ungaria și Banat, în urma păcii de la Karlowitz (1799). În Banat au fost aduși germani catolici, întrucât aceștia asigurau consolidarea regimului austriac la frontiera imperiului.

Așezarea șvabilor în Banat s-a făcut în trei valuri: 1) de la 1722 până la războiul austro-ruso-turc din 1736-1739, perioadă în care cei circa 35.000 de șvabi au înființat 53 de comune în jurul localităților Vârșeț și Biserica Albă; 2) colonizarea începută de împărăteasa Maria Tereza după 1748, când circa 40.000 de șvabi au întemeiat 30 de comune noi și au

---

² Primul document privind autonomia este diploma emisă de regele Andrei al II-lea, în 1224, cunoscută ca „Bula de aur a sașilor”.

³ Cf. Sorina Paula Bolovan și Ioan Bolovan, „Germanii din România între imigrare și emigrare. Perspectivă istorică”, material prezentat la „Migrationsfragen und Minderheitenrechte in Europa”, Internationales Symposium 29-30 März 2004, Goethe Institut, Bucharest.

întărit 17 așezări existente; 3) alte 45.000 de persoane au fost colonizate de împăratul Iosif al II-lea după 1781, înființându-se 14 comune noi și întărindu-se alte 13 sate⁴.

Un număr de meșteșugari și comercianți germani sunt atestați prin documente medievale și în orașele din Țara Românească și Moldova. În urma convenției cu Turcia din 1775, Austria a anexat nordul Moldovei (Bucovina) și a încurajat colonizarea germanilor (ca și a altor grupuri: ruteni, slovaci, evrei etc). Până la mijlocul secolului al XIX-lea au fost înființate în Bucovina 27 de colonii germane, numărul germanilor din provincie ajungând, la sfârșitul veacului al XIX-lea, la circa 60.000 de persoane⁵. După încorporarea Basarabiei de către Rusia, în anul 1812, noile autorități au promovat colonizarea a noi populații. La sfârșitul secolului al XIX-lea, pe teritoriul Basarabiei erau estimați circa 60.000 de germani⁶.

Colonii germane s-au format și în Dobrogea, între 1840 și 1891. România a încurajat imigrarea germanilor în Dobrogea după intrarea acesteia în componența statului român. La începutul secolului XX, numărul germanilor din Dobrogea era de peste 8.000⁷.

După 1866, când Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen a devenit rege al României, alți germani s-au așezat în București. Astfel, înainte de primul război mondial numărul germanilor din București ajunsese la circa 20.000 de persoane.

2. Situația germanilor în perioada interbelică

După încorporarea Transilvaniei, la sfârșitul primului război mondial, grupurile etno-lingvistice germane din cadrul României Mari au cunoscut o reducere a numărului lor. Recensământul din 1900 indică

---

⁴ *Ibidem*. Vezi și I. Hațegan, „Populație și habitat în Banatul secolelor XVIII-XX”, în „Acta Musei Napocensis”, XXXII, 1995, nr.2, p.151-187. În general, asupra șvabilor, vezi Otto Greffner, *Șvabii (germanii) din Banat. O scurtă istorie*, Arad, s.n., 1994.

⁵ C. Ungureanu, „Colonizarea populației germane în Bucovina”, în „Codrul Cosminului”, II, 1996, p.211-229. Vezi și Mihai Șt. Ceaușu, „Locul și rolul populației germane în viața economico-socială a orașelor din Bucovina”, în rev. cit., I, 1995, p.100-111.

⁶ Ion Stratulat, „Coloniile germane din sudul Basarabiei”, în „Tyrageția”, Chișinău, IV-V, 1997, p.235-239.

⁷ Asupra acestei comunități vezi Ștefan Delureanu, „Comunități germane la Pontul Euxin”, în „Tomis”, I, 1996, nr.1, p.13; nr.3, p.12-13, 15; Anna-Maria Diana, Cecilia Pașca, „Informații privind populația germană din Dobrogea”, în „Analele Dobrogei”, III, 1997, nr.1, p.99-101.

prezența – pe teritoriul Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului – a unui număr de 582.027 germani (11,9% din populația totală). Dintre aceștia, șvabii bănățeni erau în număr de 275.662 (28,7% din populația Banatului); sașii ardeleni erau 233.019 (9,4% în Transilvania intracarpatică); șvabii-țișteri din Crișana-Sătmar-Maramureș înregistrau 73.346 persoane (11,9%). În Bucovina erau prezenți 159.486 vorbitori de limbă germană (22% din populația Bucovinei). Dintre aceștia, circa 100.000 erau evrei care foloseau limba germană⁸.

Pentru Basarabia, există date ale recensământului din 1897, autoritățile rusești înregistrând 60.026 de germani (3,1%). În Vechiul Regat avem datele din 1899⁹. Germanii, cu pondere mai mare în Dobrogea și București, erau de circa 15.000 persoane.

Recensământul din 1930 este primul efectuat pe întregul teritoriu al României Mari. Numărul germanilor înregistrat la recensământ a fost de 745.421 (4,1% din totalul populației). Dintre aceștia, 543.852 de persoane (9,8% din populația regiunii) se aflau în Transilvania¹⁰.

Grupurile etno-lingvistice erau împărțite în modul următor: sașii ardeleni erau în număr de 253.426 (7,9% din populația Ardealului). Șvabii bănățeni însumau 223.167 de persoane (23,7% din populația Banatului). Numărul șvabilor-țișteri din regiunea Crișana-Sătmar-Maramureș era de 67.259 (4,8%). În celelalte provincii ale României Mari se aflau: 81.089 de germani în Basarabia (2,8%), 75.533 în Bucovina (8,8%), 32.366 în Vechiul Regat, 12.581 în Dobrogea (1,6%). Așadar, se poate constata un declin procentual în Basarabia (de la 3,1% la 2,8%) și o creștere în Bucovina (de la 8% la 8,8%).

Comparațiile indică totodată o reducere numerică și procentuală a germanilor transilvăneni în perioada 1900-1930. Dar aceasta este o evaluare globală. În fapt, sașii ardeleni au avut chiar o ușoară creștere demografică, în timp ce celelalte grupuri germane s-au redus semnificativ. Evoluția este cu atât mai problematică cu cât creșterea naturală a populației a fost pozitivă, deși mai redusă decât în cazul altor grupuri etnice. Pentru a da o explicație, trebuie să distingem două perioade fără multe

---

⁸ Sorina Paula Bolovan și Ioan Bolovan, „Considerații demografice asupra populației germane din Transilvania în sec. XX”, în „Revista Bistriței”, IX, 1995, p.305-312.

⁹ L. Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României de la 1899*, cu o prefață de Sabin Manuilă, București, Institutul Central de Statistică, 1944.

¹⁰ Cf. *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, II, publicat de Sabin Manuilă, București, Institutul Central de Statistică, 1938, p.XXVIII-XIX.

lucruri în comun una cu alta¹¹. Mai întâi, perioada de până la 1918, când sunt avute în vedere: emigrarea populației din Transilvania, între 1900 și primul război mondial, spre America de Nord și Europa de Vest (în special Germania); procesul de maghiarizare până la sfârșitul primului război mondial; pierderile germanilor în război, estimate la circa 78.000 locuitori.

După prima conflagrație mondială, reducerea numerică a continuat, dar la dimensiuni mai reduse: circa 42.000 de germani au emigrat din Transilvania de la 1918 până la recensământul din 1930.

Anii '30 au afectat grav situația comunității germane din România. Mulți din membrii acesteia au adoptat ideologia național-socialistă în expansiune în Germania¹². La 6 octombrie 1939, Hitler a declanșat operația de aducere în Germania a etnicilor germani din nordul și estul Europei.

În urma ocupării Basarabiei și Bucovinei de Nord de către Rusia, Germania și Rusia au semnat, la 5 septembrie 1940, un prim acord privind transferul în Germania al germanilor din regiune. La 22 octombrie 1940 s-a semnat un acord similar între Germania și România referitor la repatrierea germanilor din Bucovina de Sud și Dobrogea. Circa 210.000 de germani au părăsit în urma acestor acorduri Bucovina, Basarabia, Dobrogea și Vechiul Regat.

Începând cu luna iunie 1941, mulți șvabi și sași s-au înrolat în Wehrmacht. Armata germană începuse invadarea URSS și tranzita România. Convenția din 12 mai 1943, dintre Germania și România, a oficializat obligativitatea germanilor din România, apți pentru front, de a se înrola în trupele Waffen-SS. Numărul celor intrați în componența armatei germane este estimat la circa 70.000 de germani¹³.

Doar o parte redusă a sașilor și șvabilor plecați spre Est a supraviețuit, reîntorcându-se ulterior în România. La dispoziția conducătorilor de la Berlin, o parte a germanilor din Transilvania și Banat a fost evacuată pe teritoriul celui de-al Treilea Reich – circa 100.000 de persoane. La începutul anului 1945, aproximativ 75.000 de germani din România au fost deportați în URSS, circa 15-20% dintre ei pierind în lagărele de muncă¹⁴.

---

¹¹ Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, „Germanii din România între imigrare și emigrare. Perspectivă istorică”, citat.

¹² Vezi Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni, 1918-1944*, Sibiu, Edit. Hora, 2001, p.179-219.

¹³ Detalii la Dumitru Șandru, „Minoritarii germani din România în anii 1940-1944”, în vol. *Itinerarii istoriografice*, ed. Gabriel Bădărău, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 1996, p.535-552.

¹⁴ Cf. Hannelore Baier, *Deportarea Etnicilor Germani din România în Uniunea Sovietică – 1945*, Sibiu, Forumul Democrat al Germanilor din România, 1994; D.

3. Migrarea germanilor din România sub regimul comunist și după anul 1989

Conform recensământului din anul 1948, între noile frontiere ale României se aflau 343.913 etnici germani (2,2%). Sașii ardeleni, șvabii bănățeni și sătmăreni reprezentau 5,7% din populația regiunii (din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș): 332.066 de persoane. Alți circa 12.000 de germani se aflau în nordul Moldovei, Dobrogea și București.

În anii '50, aproximativ 45.000 de șvabi au fost deportați în Bărăgan, unde mulți au murit¹⁵. În acest context, la intervenția Crucii Roșii din Republica Federală Germania, au fost repatriați circa 12.000 de germani.

Recensământul din anul 1977 a înregistrat 358.732 de germani (1,7% din populația totală). Dintre aceștia, 347.896 persoane se aflau în Transilvania (4,6% din populația provinciei). Sașii ardeleni înregistrați erau în număr de 176.915, șvabii bănățeni 119.972, iar cei din Crișana-Maramureș 51.009 de persoane. Sporul total în cifre absolute (circa 15.000 locuitori), arătând o evoluție mediocră, este rezultatul diferenței dintre creșterea naturală și procesul de emigrație. Între 1945-1978 au emigrat circa 100.000 etnici germani, iar între 1978-1989 au părăsit România alți 172.944 de etnici germani, mai ales sași din Ardeal și șvabi din Banat. În ultimii cinci ani ai regimului comunist, ritmul emigrării era de aproximativ 12.000 de persoane anual¹⁶.

Schimbările de la sfârșitul anului 1989 au permis plecarea masivă a germanilor din România, care nu reușiseră să părăsească țara înainte. Circa 60.000 de etnici germani au plecat în 1990, iar alți 15.567 au părăsit țara în 1991. În acest context, recensământul din 1992 a mai înregistrat doar 119.462 de etnici germani (0,5%): 41.604 sași în Ardeal; 38.568 șvabi în Banat; 28.752 șvabi în Crișana-Sătmar; circa 4.460 de germani în București; 2.400 în județul Suceava etc. Conform recensământului din anul 2002, în România mai trăiau 60.088 de etnici germani, adică 0,3% din totalul populației.

Șandru, „Etnicii germani și detașamentul de muncă forțată din România, 1944-1946”, în „Arhivele totalitarismului”, III, 1995, nr. 1, p.26-48; Dorin Dărăban, „Acțiunea și cauzele deportării etnicilor germani din România”, în „Sargeția”, 1995-1996, 26, nr. 2, p.629-639.

¹⁵ Vezi Smaranda Vultur, *Istorie trăită, istorie povestită. Deportarea în Bărăgan*, Timișoara, Edit. Amacord, 1997; Rafael Cărciov, *Lagărul deportării. Pagini din gulagul Bărăganului 1951-1956*, Timișoara, Edit. Mirton, 1998.

¹⁶ Vezi Anneli Ute Gabanyi, „Exodul germanilor din România: cauze, fapte, consecințe”, în „Xenopoliana”, V, 1997, nr.1-4, p.226-236.

4. Paradigma etnomobilității asupra migrării germanilor din România. Perspectiva lui Bénédicte Michalon

Perspectiva etnomobilității este folosită de Bénédicte Michalon în studiul său asupra practicilor migratoare ale șvabilor din Transilvania¹⁷. Autorul se referă la „germanitate” ca sursă de mobilitate. Putem spune în acest sens că Michalon asumă explicit paradigma etnomobilității. El indică ceea ce, în mod specific, constituie factorii principali ai migrației etnice: a) situația de conflict sau discriminarea etnică (în general) în teritoriul de unde se emigrează; b) situația din țara unde se imigrează, care constituie o sursă de atracție, eventual tot din rațiuni identitare. Cel de al treilea element implicat în procesul migrației etnice, avut în vedere de Michalon, constituie un subiect tipic al cercetărilor asupra etnomobilității: „stabilirea unei politici migratoare specifice, fondată pe etnicitate, pe care o instrumentalizează și o legitimează pentru a o face să apară drept cauză a plecării și factor de atracție: etnicitatea devine argumentul central al acestui tip de context migrator”¹⁸. Care sunt elementele pe care cercetătorul le identifică ca reprezentând dimensiuni ale mobilității germanilor din România?

4.1. Fluxurile de populație

Etnomobilitatea teritorială a germanilor din România, în particular a sașilor¹⁹, a beneficiat de trei tipuri de rețele. Una este „structura reticulară a sașilor dintre România și Germania”, o rețea de emigrare care a fost pusă la punct la sfârșitul celui de-al doilea război mondial și a atins apogeul între anii 1990-1992²⁰. O a doua constă în gruparea sașilor emigrați care practică mișcarea de dute-vino, între Germania și locul unde s-au născut. Cercetarea pe teren a lui Michalon a demonstrat că înainte de anul 1989 aceasta asigura inițierea candidaților la emigrare asupra procedurilor oficiale, ca și stabilirea strategiilor de plecare din România, legale sau nu. Intermediarii dintre doritorii de emigrare și cei care îi sprijineau în Germania puteau obține retribuții pentru acțiunile lor. Circulația elitelor săsești, foarte redusă înainte de 1989 și în creștere importantă după această dată, a permis dezvoltarea unui fenomen nou:

¹⁷ Bénédicte Michalon, „De la politique des *Aussiedler* à la circulation. Diversification des pratiques migratoires des Saxones de Transylvanie”, în Dana Diminescu (ed.), *Op. Cit.*, p.65-97.

¹⁸ *Ibidem*, p.66.

¹⁹ Există un număr de diferențe între emigrarea sașilor și a șvabilor.

²⁰ Bénédicte Michalon, *Op. Cit.*, p.72.

revenirea anumitor grupuri de germani în România, în special profesori și preoți, pentru conservarea tradiției germane.

4.2. *Etnicitatea în politica Germaniei*

Primul aspect al acestei mobilități este politica Germaniei, stat care a stabilit un ansamblu complex de măsuri față de comunitatea germanilor din Europa Centrală și de Est, precum și din fosta URSS, concepută – sub numele *Aussiedler* – ca o comunitate unitară, omogenă. Politica Germaniei față de sași reprezintă numai o componentă a migrației populației de *Aussiedler*.

Germania recunoaște dreptul celor care aparțin „națiunii culturale” de a se stabili definitiv în Germania. Sașii din România care doresc să emigreze în „patria mamă” au nevoie de un „ordin de admitere” și își păstrează dubla cetățenie. După 28 iunie 1990, când a fost promulgată legea privind acceptarea *Aussiedler*-ilor, dreptul de stabilire în Germania presupune obținerea prealabilă a ordinului, pe baza dosarului de imigrare care ajunge la reprezentanțele consulare ale Germaniei din România. Dosarul are ca scop „testarea germanității” candidaților care cer emigrarea. Sunt luate în considerare uzanța limbii germane în familie, participarea la manifestările culturale și religioase ale minorității germane și adeziunea la organizațiile create de aceasta. Consulatele Germaniei din România asigură testul de limbă.

O altă chestiune este cea a eventualei discriminări a candidatului care dorește plecarea din România, sau a strămoșilor săi. Cum minoritatea germană între cele două războaie mondiale și după 1945 a avut un statut special, fiind subiectul unor mobilizări și presiuni interne și internaționale, un mare număr de familii germane au suportat consecințele acestei stări de lucru. Este un fapt care merită notat, preluarea în definirea identitară a victimizării.

Dosarul de imigrare conține referiri la prezența pe teritoriul german a altor membri de familie. Ideea grupării familiale pune în valoare rețeaua de contacte germane în care este implicat candidatul.

Michalon nota faptul interesant că primirea „ordinului de admitere” nu îi împinge automat pe sașii din România să emigreze în Germania. Din contră, pe baza acestui document, posesorii intră într-o migrație circulatorie România-Germania-România, care se face ușor și oferă o sumă de avantaje.

4.3. *Forumul Democrat German*

Forumul Democrat German a fost creat în 1990, imediat după revoluție. În principiu, el reprezintă una dintre asocierile posibile, prin care

membrii minorității germane își exprimă opțiunile din interiorul comunității. Organizațiile minorităților naționale pot concura între ele pentru a-și adjudeca dreptul la reprezentare parlamentară și de a face parte din Consiliul Minorităților Naționale. Prin acest din urmă organism (CMN), statul român distribuie banii de la buget destinați conservării și promovării identității etnice. În sistemul politico-cultural românesc, persoanele aparținând minorităților naționale beneficiază de drepturi importante, dar accesul la unele dintre ele se face printr-o liberă competiție în cadrul comunității²¹. Aceasta face ca în cadrul unor comunități minoritare să existe mai multe organizații cu intenții de reprezentare.

Forumul Democrat German are un statut aparte între celelalte organizații reprezentative ale minorităților naționale. Întrucât Forumul Democrat German (FDG) este perceput de către guvernul german ca un partener esențial de cooperare cu comunitatea germană din România, reprezentativitatea lui nu a fost pusă în discuție de nici o altă organizație de germani. Aderarea la FDG a devenit un element important pentru susținerea cererii vizând „ordinul de admitere” amintit mai sus. Forumul este organizația care poate intermedia între solicitanții la imigrare și consulatele germane, depunând la acestea din urmă dosarele primilor, pe această filieră fiind tratate mai rapid decât cele care urmează o cale clasică. Totodată, sașii sau șvabii care foloseau ca intermediar FDG nu aveau nevoie de o invitație oficială de la un cetățean german, ceea ce, până în 2002, când au fost desființate vizele Schengen pentru România, constituia un avantaj considerabil.

Având în vedere aceste competențe specifice „recunoscute de către guvernul german”, Forumul Democrat German și-a dezvoltat o structură piramidală, capabilă să funcționeze ca releu identitar. FDG este compus din cinci forumuri regionale: Banat, Bucovina, Transilvania de Nord, Transilvania, Muntenia și Moldova, cu filiale în diferite localități.

De asemenea, Forumul Democrat German este implicat în negocierile dintre guvernul german și cel român. El oferă cadrul instituțional pentru diferite proiecte finanțate din Germania sau pentru asistența dată sașilor și șvabilor de către „țara mamă”.

În conformitate cu cele spuse mai sus, Forumul Democrat German poate fi privit ca o instituție a etnomobilității germanilor din România. O altă organizație care a găsit o nișă specifică în domeniul etnomobilității este Arca lui Noe. Formată din foști *Aussiedler*, Arca lui Noe susține

---

²¹ Acest principiu a fost valabil până în luna mai 2004, când noua lege a alegerilor locale a făcut o gravă discriminare între organizațiile persoanelor care aparțin minorităților naționale ce au reprezentanți în Parlament și celelalte organizații ale minoritarilor. Actul normativ este atât de discriminatoriu încât pare puțin probabil ca el să reziste mult timp.

întoarcerea germanilor în România, cel puțin în forma unei migrații circulatorii. Ca urmare, Arca lui Noe promovează în fața autorităților germane interesele foștilor emigranți care revin în România pentru a desfășura aici diferite activități. Un element de prim interes al acestei comunități este dubla cetățenie, tolerată de către RFG.

VI.

DESTINUL EVREILOR DIN ROMÂNIA – FINAL DE ISTORIE¹

1. Emigrarea evreilor din România

Prin destinul lor, evreii din România își împletesc istoria cu cea a evreilor europeni. În epoca fanariotă (1711-1821), imigrarea evreilor în România fusese încurajată, așa încât multe localități din Moldova au devenit centre urbane tocmai datorită prezenței masive a acestei populații încă de la începutul fondării lor. În 1774 cele 1.323 de familii de evrei constituiau 8,8% din populația Moldovei. În 1845, numărul familiilor de evrei în Moldova ajunsese, numai în mediul urban, la cifra de 16.571². În ceea ce privește Transilvania, unde evreii nu se puteau stabili decât în Alba Iulia, recensământul din 1775 arăta că procentul acestora nu reprezenta mai mult de 0,13%.

În secolul al XIX-lea, evreii formau minorități de zeci de mii de membri în fiecare țară din vestul continentului, în timp ce cea mai mare parte a lor trăia în Europa Centrală și de Est. Însă dacă emanciparea juridică a evreilor din Occident a avut loc în jurul anului 1870, în Est procesul a întârziat mai multe decenii. În România, această emancipare politico-juridică a avut loc prin Constituția de la 1923³. În același timp, pe durata

¹ Expresia parafrazează un titlu al lui Liviu Rotman: „Evreii din România – final de istorie”, cuvânt înainte la vol. *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Evreii din România (1945-1965)*, ed. Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andreea Varga, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2003, p.7.

² Dan Berindei, „Les Juifs en Moldavie pendant les dernières décennies du XVIIIème siècle et la première moitié du XIXème siècle”, în vol. *Permanences et ruptures dans l'Histoire des juifs de Roumanie (XIX-XX siècles)*, ed. Carol Iancu, Montpellier, Université Paul-Valéry, 2004, p.26.

³ Andrei Roth, *Naționalism sau democratism*, Târgu Mureș, Pro Europa, 1999, p.159.

secolului al XIX-lea, evreii au trecut de la o ghetoizare autoimpusă la un grad semnificativ de integrare⁴.

Procentul important al evreilor pe teritoriul României, la sfârșitul secolului al XIX-lea, existența unui flux continuu de evrei spre interior, explică de ce „tema evreiască” a fost foarte prezentă în dezbaterile politice și culturale. Până în 1923 s-a manifestat rezistență față de măsurile de emancipare a evreilor cerute României de către puterile europene, iar antisemitismul era larg răspândit. Iar una din cauzele principale ale acestuia l-a constituit faptul că evreii de la noi au manifestat mereu o mare forță competitivă pe piața economică și în profesiunile moderne, oferind autohtonilor pretextul refuzării tuturor neîmplinirilor și eșecurilor sociale. În Iași, de pildă, în 1885, 80% din comercianți erau evrei, în timp ce românii care se ocupau cu această îndeletnicire reprezentau doar 16,25%; dintre meseriași 68% erau evrei și doar 25% români; în schimb, din quantumul funcționarilor de stat, românii erau în proporție de 91% iar evreii de doar 2,8%⁵. Nu întâmplător, discursul antisemit a evoluat în strânsă legătură cu factorul economic, generând animozități și tensiuni, favorizând practica unei legislații restrictive ce nu și-a găsit rezolvarea decât la finele primului război mondial, așa cum s-a amintit, prin acțiunea conjugată a forurilor internaționale și prin adoptarea în 1923 a Constituției ce consfințea noi realități⁶.

Pe acest fundal a început organizarea, încă din 1873, a unor societăți evreiești având ca scop colonizarea în Ereț Israel. În 1882 se înregistrează cel puțin 20 de organizații de acest fel. Primii 228 de coloniști au plecat din portul Galați, cu vaporul Tetis, în luna august 1882.

Înainte de primul război mondial, comunitatea evreiască din Vechiul Regat⁷ număra circa 250.000 de persoane. Aceste mici grupuri de emigranți, care au continuat să se îndrepte spre Ereț Israel, nu aveau un impact numeric asupra comunității evreiești rămase. La recensământul din 1930, pe teritoriul României Mari au fost înregistrați 756.930 evrei.

---

⁴ Liviu Rotman, „Tradition et Européanisme dans le monde judéo-roumain a la croisée des XIXème et XXème siècles”, în vol. *Permanences et ruptures dans l'Histoire des juifs de Roumanie (XIX-XX siècles)*, citat, p.109.

⁵ Cf. N.A. Alesandrini, *Studiu statistic asupra populațiunii din 1885 și asupra mișcării populațiunii din anii 1880-1885 din județul Iași*, Iași, Tip.H. Goldner, 1886, p.16-20.

⁶ Vezi Carol Iancu, *L'émancipation des Juifs de Roumanie (1913-1919)*, Montpellier, CREJH, 1992.

⁷ Adică Muntenia și Moldova, fără Basarabia și Bucovina.

Tabloul VI.1: Numărul de evrei din România

An	Număr de evrei	Procent %
1859	130.000	2,9
1877	216.304	4,3
1882	265.000	5,3
1894	243.233	4,4
1899	269.015	4,5
1912	239.967	3,3
1930	756.930	4,2
1941	375.422	2,2
1942	295.084	1,8
1945	355.972	2,1

Tabloul VI.1 oferă o imagine mai detaliată asupra evoluției numărului de evrei din România între 1859 și 1945⁸.

Emigrarea evreilor la începutul secolului XX a avut ca motor principal mișcarea sionistă. În România au existat curente în întregul spectru sionist. De la 23 martie 1924 a funcționat și o secție a Uniunii Mondiale a Femeilor Evreice, care sprijinea emigrarea. Unele organizații sioniste făceau propagandă pentru colonizarea Palestinei, altele colectau bani în acest scop. Emigrarea spre Palestina a rămas însă destul de redusă până la al doilea război mondial. Conform datelor Biroului de Statistică Israelian, între 1919 și 1923 în Palestina au intrat 1.404 de evrei originari din România; între 1924-1931 un număr de 4.063; între 1932-1938 cifra a ajuns la 10.538⁹.

În perioada interbelică, emigrarea s-a desfășurat în condițiile unor accentuate manifestări antisemite¹⁰. Acestea din urmă au făcut parte din

⁸ Radu Ioanid, „Les Juifs roumains sous l’administration Antonescu: statistiques”, în Carol Iancu (ed.), *Permanences et ruptures dans l’Histoire des juifs de Roumanie (XIX-XX siècles)*, Université Paul-Valéry, Montpellier, 2004, p.206.

⁹ Cf. Carol Bines, *Din istoria emigrărilor în Israel. 1882-1995*, București, Edit. Hasefer, 1998, p.91.

¹⁰ Este totuși important să se noteze că perioada interbelică este departe de a fi unitară în ce privește atitudinea față de evrei. Cum notează Radu Ioanid: „Într-un anumit sens, perioada imediat următoare, între 1923 și 1937, reprezintă o epocă de aur pentru evreii din România, cel puțin din punctul de vedere al drepturilor omului. La mijlocul anilor ’30 însă, s-au ivit primele semne de tensiune odată cu apariția unor mișcări naționaliste precum Liga Apărării Național-Creștine (LANC) și Garda de Fier”. (Radu Ioanid, *Răscumpărarea evreilor. Istoria acor-durilor secrete dintre România și Israel*, Iași, Edit. Polirom, 2005, p.39). Vezi și

arsenalul partidelor de extremă dreaptă, unele dintre ele, precum Garda de Fier, promovând unul din principalele curente politice ale perioadei.

2. Etnomobilitatea teritorială a evreilor din România după al doilea război mondial

Al doilea război mondial avea să schimbe în totalitate datele demografice și destinul populației evreiești care locuia pe teritoriul României. Unele estimări din luna aprilie 1941, privind numărul evreilor aflați sub jurisdicția autorităților de la București, deci fără nord-vestul Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei, ocupate anterior, indică 314.930 de evrei¹¹. În 1946, pe teritoriul întregii României antebelice, așadar incluzând regiunile enumerate mai sus, cifrele estimate variază între 350.000 și 428.000¹². Diferența este dată de cei care pieriseră în Holocaust, iar un număr mai mic reușise să se refugieze în afara continentului¹³. Între 1939 și 1945, numărul evreilor români emigrați a ajuns la 25.100.

Părăsirea țării în împrejurările dure ale războiului s-a făcut în condiții excepționale, uneori cu sprijinul Societății Naționale de Cruce Roșie și a Crucii Roșii Internaționale. În perioada 1945-1947, migrația a fost încurajată de politica URSS și de organizațiile evreiești care s-au aliniat acesteia, de organizații precum *The American Jewish Joint Distribution Committee* sau cele sioniste având baza în Palestina. Majoritatea plecărilor aveau loc însă ilegal, pe mare sau prin Iugoslavia. Este unul din

Carol Iancu, *Les juifs en Roumanie, 1919-1938. De l'émancipation à la marginalisation*, preface de Pierre Guiral, postface de Gerard Nahon, Paris, Edit. Peeters, 1996.

¹¹ Lucian Nastasă, „Studiu introductiv”, în vol. *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Evreii din România (1945-1965)*, citat. Cifra folosită de Nastasă este mai redusă decât cea dată mai sus de către Radu Ioanid (*Op. Cit.*).

¹² Liviu Rotman, „Romanian Jewry. The First Decade after the Holocaust”, în vol. *The Tragedy of Romanian Jewry*, ed. Randolph L. Braham, New York, Columbia University Press, 1994, p.287-288.

¹³ Dintre aceștia, evreii din Transilvania au făcut parte din contingentul celor 430.000 care au fost deportați de serviciile lui Eichmann, de pe teritoriul aflat sub jurisdicția Ungariei în anul 1944. Radu Ioanid susține următoarele: „Cel puțin 250.000 de evrei și-au găsit moartea sub jurisdicția românească, asasinați la ordinele autorităților (centrale sau locale), uneori în colaborare cu germanii, deseori fără concursul lor” (Radu Ioanid, *Op. Cit.*, p.215). Mai nou, Raportul final al Comisiei Internaționale de Studiu al Holocaustului (noiembrie 11, 2004, sub tipar) indică cifre între 250.000 și 380.000 de victime. Istorici români, precum Dinu C. Giurescu și Florin Constantiniu, dau cifre mai mici, oricum, peste 100.000 de morți.

motivele care au determinat înăsprirea pedepselor pentru trecerea ilegală a frontierei, în anul 1948.

Între 1945 și 1947, atitudinea evreilor față de emigrare a fost dominată de două tendințe opuse. Pe de o parte, trauma războiului, atitudinile antisemite ale unei părți din populație, privațiunile economice și speranța într-o viață trăită în siguranță concureau pentru părăsirea țării. Propaganda sionistă se făcea fără opreliști.

Pe de altă parte, majoritatea evreilor se gândeau la revenirea la normalitate, la recăpătarea proprietăților, la ascensiunea socială¹⁴. Primele măsuri luate imediat după căderea regimului antonescian îndreptăteau aceste așteptări. Au reapărut organizații ale evreilor¹⁵, au fost luate măsuri în favoarea acestora, au fost create școli și au fost deschise biblioteci, se publicau periodice evreiești etc¹⁶. Toate acestea explică de ce, în primii ani ai regimului comunist, plecarea evreilor din România a fost un fenomen rar și a avut mai ales un caracter clandestin. Din a doua parte a anului 1947, emigrarea s-a făcut pe bază de pașapoarte colective. În lunile august-septembrie 1947 au plecat câteva mii de persoane organizate în 13 grupuri¹⁷.

În timp însă, politica regimului comunist a vizat asimilarea evreilor, suprimarea vieții lor religioase. Dar mai ales legislația care a anulat începând cu 1948 principiile economiei libere și naționalizarea a fost resimțită de către marea masă a evreilor ca o lovitură. După înființarea statului Israel în 1948, Partidul Muncitoresc Român a lansat o puternică campanie antisionistă și împotriva emigrării, folosind ca una dintre portavoci Comitetul Democratic Evreiesc.

În aceste condiții, dorința evreilor de a părăsi România a devenit, după unii autori, obsesivă. Reprezentanța Israelului la București făcea demersurile pentru evreii care puteau pleca numai pe bază de pașaport individual¹⁸. Solicitanții își pierdeau în general slujba și plecau după luni de zile de așteptare, dar dorința plecării s-a manifestat în masă.

¹⁴ Lucian Nastasă, *Op. Cit.*, p.37.

¹⁵ Comitetul Democratic Evreiesc, sprijinit de comuniști, a ajuns să le domine pe toate celelalte.

¹⁶ Au apărut un număr de 85 școli elementare, 15 școli medii, 56 școli religioase, o presă care cuprindea 13 publicații în limba română, una în idiș, una maghiară și una bilingvă. (Lucian Nastasă, *Op. Cit.*, p.28)

¹⁷ *Ibidem*, p.38.

¹⁸ Volumul lui Radu Ioanid privind „răscumpărarea evreilor” oferă informații bogate privind acțiunile Israelului pe lângă autoritățile române – inclusiv trimiterea în România a lui Zalman Rabinsohn, fratele Anei Pauker, care i-a făcut acesteia o primă vizită în luna noiembrie 1949 (Radu Ioanid, *Op. Cit.*, p.84; vezi și Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, trad. Cristina Pupeza și Ioana Gagea, Iași, Edit. Polirom, 2002, p.144-159).

Între luna mai 1948 și sfârșitul anului 1951, au plecat spre Israel, din România, 116.500 de evrei¹⁹.

Campania lansată în anul 1952, în întreg lagărul socialist, în jurul „procesului Slansky”, i-a prezentat pe evrei ca potențiali spioni ai sionismului internațional. Unul dintre efecte a fost sistarea emigrărilor. În 1952, din România au mai putut pleca 3.800 evrei, iar între 1953-1957 doar alți 1.800. În 1958, emigrarea a fost relansată, deși sistată periodic de puseuri anti-sioniste.

O schimbare importantă a situației comunității evreilor au adus-o înțelegerile dintre regimul de la București și cel de la Tel Aviv, din anii '60. România accepta plecarea unui contingent anual în schimbul unor avantaje economice. În perioada 1958-1966 au plecat spre Israel 106.200 de evrei, iar între 1967-1974 alți 18.800. Așa se face că recensământul din anul 1977 mai înregistra doar 24.667 de evrei.

Un important impact asupra emigrării evreilor l-a avut amendamentul Jackson-Vanik. Acesta condiționa Clauza Națiunii celei mai Favorizate (CNF) de atitudinea autorităților din țara candidată la acest statut față de emigrare. România a primit statutul de CNF prima dată în 1974, acesta fiind reînnoit în fiecare an, până în 1988. În aceste împrejurări, între 1975-1989 au plecat spre Israel alți 21.800 de evrei²⁰. În toată această perioadă s-a practicat vinderea evreilor „bucată cu bucată” către guvernul de la Tel Aviv²¹.

Plecarea evreilor din România s-a făcut începând cu anii '60 și sub presiunea schimbărilor ideologice care au înlocuit frazeologia internaționalistă cu forme din ce în ce mai fățișe de naționalism, devenit politică oficială odată cu venirea lui Nicolae Ceaușescu la putere, în anul 1965. Național-comunismul lui Ceaușescu nu s-a manifestat numai la nivel discursiv. Regimul a luat măsuri, niciodată făcute publice, ca cetățenii de altă origine decât cea română să aibă acces la posturi de conducere în instituții doar în mod excepțional. Începând cu anii '70, restricții au fost impuse evreilor și în privința altor forme de promovare socială, precum accesul la doctorate ori în anumite sectoare de cercetare științifică.

Marginalizarea membrilor comunității evreiești, care la începutul anilor '50 avusese o bună reprezentare în conducerea partidului și a sindicatelor comuniste²², împreună cu înrăutățirea generală a situației din

---

¹⁹ Carol Bines, *Op. Cit.*, p.94.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Vezi analiza practic exhaustivă a lui Radu Ioanid, *Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel*, citat.

²² Spre exemplu, în Constanța, în 1952, evreii erau în proporție de 50% șefi de sectoare, și 30,76% în conducerea școlilor centrale de partid (cf. Lucian Nastasă, *Op. Cit.*, p.26).

Tabloul VI.2: Situația emigrării evreilor din România între 1948 și 1989

Anul	Numărul de emigranți	Anul	Numărul de emigranți
15 Mai 1948-1949	31.274	1970	5.614
1950	47.071	1971	1.861
1951	40.625	1972	3.005
1952	3.712	1973	4.123
1953	61	1974	3.729
1954	53	1975	2.393
1955	235	1976	2.223
1956	714	1977	1.501
1957	594	1978	1.223
1958	8.954	1979	1.113
1959	8.360	1980	1.241
1960	9.321	1981	1.179
1961	21.269	1982	1.720
1962	9.878	1983	1.340
1963	13.243	1984	2.010
1964	25.926	1985	1.374
1965	10.949	1986	1.348
1966	3.467	1987	1.673
1967	779	1988	1.473
1968	226	1989	1.499
1969	1.754		

România a dus la diminuarea drastică a numărului evreilor în toată perioada regimului comunist²³. Cea mai mare parte a plecat spre Israel, alții s-au îndreptat spre America de Nord, Europa Occidentală sau America de Sud²⁴.

²³ Liviu Rotman ia în considerare trei factori a ceea ce a fost numit aici etnomobilitatea teritorială a evreilor din România: a) capitolul românesc al Holocaustului; b) apariția statului Israel în 1948, ca năzuință a poporului evreu spre un cămin național; c) schimbările sociale determinate de instaurarea regimului comunist (Liviu Rotman, „Evreii din România – final de istorie”, în vol. *Minorități etno-culturale. Mărturii documentare. Evreii din România (1945-1965)*, citat, p.7-8).

²⁴ Circa 80.000 s-au îndreptat spre alte țări decât Israelul (cf. Hary Kuller, *Opt studii despre istoria evreilor în România*, București, Edit. Hasefer, 1997).

O sinteză asupra situației emigrării din România între 1948 și 1989 poate fi găsită în Tabloul VI.2, care apare în importanta carte a lui Radu Ioanid privitoare la răscumpărarea evreilor²⁵.

3. Evoluțiile după 1990: antisemitismul fără evrei

Recensământul din anul 1992 dădea cifra de 8.955 de evrei, sub 0,04% din populația țării, iar conform recensământului din 2002 numărul ajunsese la 5.870²⁶. Populația rămasă este într-o proporție covârșitoare în vârstă și foarte în vârstă, ca urmare incapabilă să asigure menținerea demografică a acestei comunități. Se poate spune în acest sens că populația evreiască din România este pe cale de extincție.

Mai are sens, în acest caz, să mai vorbim despre mobilitatea etnică și problemele de etnomobilitate teritorială în legătură cu evreii din România? Poate fi mobilitate acolo unde subiectul mobil nu mai există?

Aș spune că tema de mai sus pune în discuție atmosfera care înconjoară pe membrii acestei comunități. Ea produce diferite atitudini între numeroșii evrei proveniți din România, care au proiecte personale sau de grup față de țara lor de origine. Subiectul atinge deci chestiunea antisemitismului în România.

În ciuda diminuării numărului lor până spre dispariție, tema evreilor în general și a comunității evreilor din România în particular a constituit unul dintre subiectele foarte dezbătute ale vieții politice și culturale din România postdecembristă. La sfârșitul anilor '90, circa 28 de organizații, asociații ori diverse nuclee clandestine cu caracter extremist de dreapta foloseau o retorică într-un fel sau altul antisemită²⁷. Nu mai puțin de 12 fundații și asociații erau constituite din adepți ai legionarismului, mișcare politică responsabilă pentru acțiuni criminale împotriva evreilor între cele două războaie mondiale.

Reviste antisemite apar sub forma unor periodice scrise și pe Internet²⁸. Un alt fenomen relevant este cultul Mareșalului Ion Antonescu, responsabil pentru moartea a sute de mii de evrei pe care i-a deportat

---

²⁵ De văzut Radu Ioanid, *Op. Cit.*, p.203-204.

²⁶ Totuși, liderii comunității asigură că numărul evreilor depășește cifra de 8.000.

²⁷ Gabriel Andreescu, *Extremismul de dreapta în România*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2003.

²⁸ Între revistele tipic legionare apărute în România imediat după 1989 se numără *Gazeta de Vest*, *Gazeta Gospodarilor*, *Lumea Satelor*, *Puncte Cardinale*, *Permanențe*, *Măiastra*, *Sfarmă Piatră*, *Scutul*, *Curierul informativ al partidului „Pentru Patrie”* ș.a.

în Transnistria în timpul celui de-al doilea război mondial²⁹. Aproape toate organizațiile de extremă dreaptă recunosc cultul Mareșalului Ion Antonescu, iar unele, precum Liga Mareșal Antonescu, sunt dedicate susținerii memoriei acestuia.

O organizație vizibilă la începutul anilor 2000, care își asumă ideologia antisemită, este Noua Dreaptă, ale cărei afișe se găseau răspândite pe străzile Capitalei, ale altor mari orașe și prin Universități. Dar cea mai importantă formațiune care a folosit antisemitismul pentru ascensiunea sa în viața politică este Partidul România Mare³⁰. Această formațiune politică a făcut parte din coaliția care a condus România între 1992-1996 și a fost cel mai important partid de opoziție după anul 2000³¹.

Această propagandă a dus la adoptarea, după anul 2000, a unei legislații împotriva antisemitismului, aplicată însă mai curând arbitrar³². Reprezentanți ai autorităților publice au condamnat, la rândul lor, manifestările antisemite. Legitimitatea sprijinului primit din afara granițelor de către comunitatea evreiască nu a fost niciodată contestată, cum s-a întâmplat în cazul maghiarilor. Aportul internațional ajută evreii din România să aibă o prezență culturală extrem de vie, în ciuda numărului lor mic. Nici o altă comunitate nu s-a bucurat, din partea autorităților române, de accesul la arhivele care privesc trecutul propriu, așa cum s-a întâmplat cu comunitatea evreiască, prin organizațiile care îi apără interesele³³.

Dar fenomenul numit „antisemitism fără evrei” a marcat atmosfera politică și culturală din cei 15 ani de evoluție ai regimului democratic din România. El a creat o presiune asupra puștinilor evrei rămași și a

---

²⁹ Vezi Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu*, București, Edit. Hasefer, 1997; Carol Iancu, *La Shoah en Roumanie. Les Juifs sous le régime d'Antonescu (1940-1944). Documents diplomatiques français inédits*, Montpellier, Université Paul Valéry, 1998; Lya Benjamin, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România, 1940-1944*, București, Edit. Hasefer, 2001 (Lya Benjamin coordonând totodată o masivă colecție de documente pe această temă).

³⁰ Înaintea alegerilor din anul 2004, liderul PRM, Corneliu Vadim Tudor, anunțase renunțarea la atitudinile antisemite. Așa cum s-a confirmat, trecerea în tabăra filosemită a fost doar retorică și conjuncturală.

³¹ Conform unui sondaj realizat de INSOMAR între 17-22 iunie 2005, pentru PRM mai vota 10,4% din populație („Popularii nepopulari”, în „Ziua”, 4 iulie 2005).

³² Ordonanța 31/2002 privind organizațiile și simbolurile cu caracter fascist, rasist sau xenofob, ale cărei prevederi au fost introduse în Codul penal. Această legislație a luat o formă radicală, motiv pentru care anumite prevederi ale sale au fost considerate excesive și criticate (Vezi „Necesitatea amendării Ordonanței de urgență nr. 31 privind organizațiile și simbolurile cu caracter fascist, rasist sau xenofob”, în „Revista Română de Drepturile Omului”, nr. 23/2002, p.8-20).

³³ De văzut în particular cercetările făcute în arhivele românești de Muzeul Holocaustului din Washington.

„exportat” imaginea unei țări neospitaliere față de această comunitate. Faptul a contracarat parțial interesul evreilor de a veni în România pentru afaceri, turism, activism cultural. A afectat astfel „resursa” pe care o reprezintă emigrarea, între 1949 și 1995, numai spre Israel, a circa 272.300 de evrei de origine română.

VII.

ROMII: „VISIBLES, MAIS PEU NOMBREUX”

„Visibles, mais peu nombreux” este titlul unui volum coordonat de către Dana Diminescu, privitor la migrația românilor în Occident¹. Deși cercetătoarea se referă în general la „Mișcarea clandestinilor și preponderența romilor în contingentul refugiaților „români”, filierele mafiot și cei care exploatează minorii, persoanele cu handicap și prostituatele”², care domină percepția publică cu privire la migrația română, formula descrie perfect cazul migrării romilor. Puțini străini sunt atât de vizibili în orașele europene ca zecile de mii de romi a căror culoare, port și comportament îi disting net de ceilalți locuitori. Este relevant că aceste imagini „pun în umbră fluxul celor care, „numeroși și anonimi”, sunt din ce în ce mai mulți pe piețele europene ale forței de muncă”³.

Există cel puțin trei elemente care explică semnificativa etnomobilitate a romilor. Una ține de sărăcia acestei comunități, la care se adaugă atitudinea în general ostilă a populației. Astfel, România funcționează ca un pol repulsiv pentru romi. Un al doilea element este tradiția mobilității interne, care constituie un factor important al disponibilității pentru migrarea externă⁴. Al treilea element, dintre cele mai specifice pentru etnomobilitatea teritorială a romilor, este vizibilitatea, deoarece ea are consecințe substanțiale asupra condițiilor migrației.

¹ *Visibles, mais peu nombreux. Les circouites migratoires roumaines*, ed. Dana Diminescu, Paris, Editions de la Maison des Sciences de l’Homme, 2003.

² *Ibidem*, p.1.

³ *Ibidem*.

⁴ Existența unei puternice legături între mobilitatea internă și cea externă a fost demonstrată de către Dumitru Sandu, „Cultura și experiența de migrație în satele României”, în „Sociologie Românească”, nr. 3/2004.

1. Țigani în istoria României

Țigani sunt nomazi de origine indiană veniți în Țările Române pe ruta balcanică, nu mai devreme de secolul al XIV-lea⁵. Primele atestări demonstrează că țigani au fost de la început robi. În societatea medievală românească, dar și mai târziu, ei au fost tratați ca persoane inferioare. Atunci când au fost sedentarizați – mai ales în Transilvania, sub administrația habsburgică – au fost obligați să trăiască la marginea orașelor.

Sursele istorice disponibile pentru veacurile XVIII-XIX atestă că țigani erau diferențiați pe meserii, care se moșteneau din generație în generație. Țigani se împărțeau (și se împart și astăzi) în „bresle naturale”⁶. De aici și denumirea: fierari, lăcătuși, cuțitari, căldărari, aurari, morari ș.a.m.d.⁷ Erau organizați în cete țigănești, iar acestea aveau autonomie. În ce privește îndeletnicirile agricole, ele sunt mai noi, neavând niciodată un rol însemnat.

Ocupațiile meșteșugărești au dat țiganilor posibilitatea să-și continue modul de viață nomad. Datorită faptului că în Țările Române populația nu era numeroasă iar pământul nu a lipsit, nomadismul nu a generat conflicte cu restul populației.

În România, robia țiganilor a fost abolită abia la mijlocul secolului al XIX-lea. Legile de dezrobire nu au luat însă măsuri de sedentarizare. Dar la sfârșitul veacului al XIX-lea, țigani au început să pătrundă din ce în ce mai mult în orașe, unde au cumpărat case. În urma Legii de împrumut din 1864, unii au devenit proprietari agricoli. Totuși, nomadismul a rămas în continuare important.

În ce privește numărul țiganilor, există mai multe aproximații. Félix Colson indică, pentru anul 1838, 139.255 țigani în Moldova (9,81% din ansamblul populației) și 119.910 (5%) în Țara Românească⁸. După dezrobire, grupuri de țigani au emigrat în țările vecine. Un al doilea val de emigrație a avut loc între 1905 și 1913, cei plecați îndreptându-se în special spre America, Anglia și Franța. La recensământul din 1930, 262.501 persoane (1,5% din populația totală) și-a declarat identitatea de țigan. Dintre aceștia, 101.015 vorbeau limba maternă. Aproape toți

---

⁵ Achim, Viorel, *Țigani în istoria României*, București, Edit. Enciclopedică, 1998, p.25.

⁶ *Ibidem*, p.48.

⁷ Vasile Burtea, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, București, Edit. Lumina Lex, 2002.

⁸ *Apud* Viorel Achim, *Op. Cit.*, p.82.

cercetătorii susțin că numărul real al țiganilor era mult mai mare, Ion Chelcea evaluându-l la circa 525.000⁹.

Perioada interbelică este considerată una de progres pentru statutul țiganilor¹⁰. Tot atunci începe organizarea țiganilor și un proces de integrare în societatea românească. În timpul celui de-al doilea război mondial, circa 25.000 de țigani au fost deportați în Transnistria, mulți dintre ei pierzându-și viața datorită condițiilor inumane¹¹.

Odată cu instaurarea regimului comunist, țiganii au fost angajați – pentru prima dată – în aparatul de partid, de poliție și în armată. În anii '60 s-a declanșat și procesul de sedentarizare a țiganilor nomazi. Dar abia la sfârșitul anilor '70 procesul a început să aibă efecte generale. Mutarea, deseori forțată, a familiilor de țigani i-a făcut pe mulți dintre ei să se rupă de viața comunitară. Ocupațiile tradiționale au fost și ele abandonate treptat. O parte dintre țigani au fost integrați ori asimilați în cadrul populației majoritare.

2. Presiunea socială pentru căutarea de resurse externe

Lunga istorie de marginalitate a romilor se regăsește în statutul lor social actual. Poziția marginală a romilor în societatea românească și magnitudinea discriminării împotriva acestei comunități sunt elocvent sintetizate prin următoarele date¹²: în 1997, rata sărăciei printre romi era de 79%, comparată cu valoarea națională de 31%¹³; procentul de analfabetism era de 44% printre bărbați și 59% printre femei¹⁴. Un procent de 5% dintre romii din România nu aveau certificat de naștere, în timp ce unui procent de 4% le lipsea cartea de identitate¹⁵.

Studiile concordă cu privire la înaltul grad de ostilitate îndreptat împotriva romilor. Conform unui sondaj din luna septembrie 2003, 65,9%

---

⁹ Ion Chelcea, *Țiganii din România. Monografie etnografică*, București, 1944.

¹⁰ Vezi Lucian Nastasă, „Studiu introductiv” la vol. *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Țiganii din România (1919-1944)*, ed. Lucian Nastasă și Andrea Varga, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2001, p.15-17.

¹¹ *Ibidem*, p.18-24.

¹² Luate premeditat de la mijlocul perioadei postcomuniste.

¹³ *Populația Roma. Situația socio-economică și coordonatele unui program de susținere*, coord. Elena Zamfir și Cătălin Zamfir, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, 1993.

¹⁴ *Țiganii între ignorare și îngrijorare*, coord. Elena Zamfir și Cătălin Zamfir, București, Edit. Alternative, 1993, p.93.

¹⁵ Cf. Zoon Ina, *On the Margins. Roma and Public Services in Romania, Bulgaria and Macedonia*, New York, Open Society Institute, 2001.

din întreaga populație este de părere că romii nu ar trebui lăsați să circule în străinătate, în timp ce 47,3% susțin acțiuni de limitare a creșterii numerice a comunității; 35,8% dintre cetățenii României consideră că romii ar trebui să trăiască separat de restul societății¹⁶.

După schimbările din anul 1989, romii au fost primii disponibili, și masiv. Mulți dintre foștii angajați romi nu au știut să facă apel la sistemul asigurărilor sociale și nu au putut beneficia de ele. Totodată, prevederile și modul de aplicare a Legii nr. 18/1990 a fondului funciar i-a discriminat grav. Deși un mare număr de romi își desfășuraseră activitatea în agricultură, ei nu au beneficiat de constituirea dreptului de proprietate asupra terenului agricol. În acest fel, după 1989, accesul lor la resurse a fost drastic limitat, afectând posibilitățile de întreținere și existență a familiilor de romi¹⁷.

La începutul anilor '90, romii au fost complet ignorați de către guvernele ajunse la putere. Până după alegerile din 1996, când instanțele au decis să pedepsească persoanele responsabile pentru violențele etnice de la Hădăreni, atacurile împotriva comunităților de romi s-au bucurat de impunitate¹⁸.

Această atitudine s-a schimbat într-o oarecare măsură după anul 1997. Romii au devenit un subiect al dezbaterilor politice în principal datorită preocupării arătate de organisme internaționale (EU, OSCE, Consiliul Europei). Autoritățile române par să fi fost trezite datorită dimensiunii externe a problematicii romilor. Oficiul Național pentru Romi a fost creat în anul 1998, iar elaborarea unei „Strategii de îmbunătățire a situației romilor” a început în anul următor. Documentul a fost adoptat de abia în luna aprilie 2001 prin Hotărârea Guvernamentală nr. 430/2001. La data de 31 iulie 2002, guvernul a adoptat Planul Național împotriva săraciei și pentru incluziunea socială, care a recunoscut disparitățile de ordin economic și educațional dintre diferitele grupuri sociale, între care cel al romilor, ca și necesitatea de a face din grupurile defavorizate subiectul unor politici afirmative. Comunitatea romă a devenit și beneficiara unor programe finanțate de Uniunea Europeană și de Banca Mondială.

---

¹⁶ *Intoleranță, discriminare, autoritarism în opinia publică*, Institutul pentru Politici Publice, București, 2003, www.ipp.ro.

¹⁷ Vasile Burtea, *Op. Cit.*

¹⁸ *Vezi Poliția și comunitățile multiculturale din România. Prevenirea și gestionarea conflictelor la nivelul comunităților multiculturale*, ed. Gábor Ádám și Ioaneta Vintileanu, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2003.

În anul 2004, reprezentanți ai diferitelor guverne, președintele Băncii Mondiale, marele finanțator George Soros și organizații neguvernamentale au discutat la Budapesta tema „Populația Roma într-o Europă extinsă: provocări pentru viitor”. Studiul prezentat cu acest prilej de Banca Mondială arăta că rata mortalității infantile la romi este dublă față de a celorlalte comunități etnoculturale; speranța de viață este cu 15 ani mai mică; sărăcia este de 10 ori mai mare decât media în regiunea Europei de Est și a Balcanilor. Președintele Băncii Mondiale, James Wolfenson, a concluzionat: „situația este destabilizatoare”.

Totuși, recenta conștientizare a situației cu care se confruntă romii nu poate asigura o schimbare semnificativă, imediată, a statutului lor social. Resursele alocate pentru îmbunătățirea situației romilor sunt foarte departe de ceea ce ar fi necesar.

3. Tradiția mobilității

Există o puternică dependență a mobilității etnice externe de tradiția mobilității interne¹⁹. Cercetările arată că patru caracteristici influențează pozitiv mobilitatea teritorială: a) o cultură etnică de tip minoritar; b) cultura de tip minoritar-religioasă; c) experiența de migrare internă; d) faze incipiente de emigrare temporară în străinătate. Toate corespund situației comunităților de romi. Un al cincilea indicator care avantajează mobilitatea este existența unui nivel educațional superior. În cazul romilor, nivelul educațional rămâne însă foarte scăzut. Aceasta explică de ce migrația romilor nu se poate transforma într-un fenomen de masă și de ce formele de adaptare ale romilor în țările de destinație sunt limitate.

Istoria romilor din ultimii 150 de ani este și istoria sedentarizării lor, care a rămas întotdeauna parțială. În 1962, nomadismul a fost interzis în mod oficial în România. Sistemul economiei de stat, specific sistemului comunist, a permis găsirea unor mijloace pentru legarea romilor de o resursă materială stabilă. Totuși, anumite forme de mobilitate au persistat²⁰. Spiritul nomadismului s-a menținut mai ales în familiile care aveau o tradiție artizanală și comercială.

Vechea experiență a mobilității s-a regăsit în capacitatea romilor de a se adapta la contextul social al țărilor unde au emigrat. Dana Diminescu a sintetizat specificitatea luptei pentru resurse a romilor în noile lor medii de viață astfel: „luați în grija diferitelor asociații umanitare care au

---

¹⁹ De văzut lucrarea lui Sandu Dumitru, *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării. Încredere, toleranță și rețele sociale*, Iași, Edit. Polirom, 2003.

²⁰ Alain Reyniers, „Migrations tsiganes de Roumanie”, în vol. *Visibles, mais peu nombreux. Les circouites migratoires roumaines*, ed. Dana Diminescu, citat, p.53.

militat pentru drepturile lor în străinătate, beneficiind de o excepțională cultură a mobilității și adaptabilității la condiții de viață precare, comunitățile de romi au reușit să își păstreze mobilitatea și să își dezvolte una dintre cele mai surprinzătoare economii bazate pe migrație. Comerțul și o serie întreagă de activități de colectare (printre care vânzarea ziarelor pe străzi) au fost principalele surse ale activității lor economice. Inovațiile și practicile lor migratorii s-au răspândit și uneori au servit ca model, ori suport, altor comunități de români care au început să se deplaseze după 1989”²¹.

4. Emigrarea și vizibilitatea romilor

Imediat după deschiderea granițelor României, în 1990, un val de romi a luat calea Occidentului: circa 7000 de refugiați, în principal romi, au fost cazați în luna mai 1990 în barăcile militare din fostul Berlin de Est; 2.000 s-au așezat în jurul gării din Drezda; 1.400 au fost primiți în centrul de primire de la Lebach (Sarre)²². În august 1990, sute de romi au fost blocați la granița dintre România și Cehoslovacia. Mulți romi au intrat în Polonia, îndeletnicindu-se cu cerșitul în drumul lor spre Europa de Vest. În 1991, 8.500 au fost opriți la granița germano-poloneză. Sute de romi locuiau la Roubaix și la Toulouse, în 1991. Până în 1992, circa 1.500 de romi se refugiaseră în Franța, circa 500 se îndreptaseră către Spania, în jur de 1.000 depuseseră cereri de azil în Belgia²³. Dar țara principală de destinație a fost Germania. În 1990 și 1991, aproximativ 21.000 de romi au intrat în această țară. Dintre cei 103.787 refugiați români care făcuseră cerere de azil în 1992, circa 63.000 erau țigani.

Datorită situației create, tot mai multe țări au încercat să oprească pătrunderea migranților romi. Polonia a impus pentru o perioadă vize, Germania, apoi Franța, Irlanda ș.a. au semnat înțelegeri cu România pentru repatrierea romilor. Eliminarea vizelor Schengen pentru România în anul 2002 a creat condițiile ca mulți țigani să intre într-un regim de migrație circulatorie legală. Dar cei care nu au intrat în legalitate au fost expulzați și li se refuză un număr de ani intrarea în spațiul Schengen.

---

²¹ Dana Diminescu, „Introduction”, în vol. *Visibles, mais peu nombreux. Les circouites migratoires roumaines*, ed. Dana Diminescu, citat, p.5.

²² Alain Reyniers, *Op. Cit.*, p.57.

²³ *Ibidem*, p.59.

În imensa majoritate a cazurilor, programele care încercau să motiveze romii pentru rămânerea lor în țară au eșuat²⁴.

Cercetătorii fenomenului subliniază faptul că între migrații din est care s-au îndreptat către Europa Occidentală, romii reprezintă o proporție relativ mică. Le este specifică însă vizibilitatea, prin culoare, port și mai ales comportament.

Un bun exemplu privind impactul pe care implantarea unor grupuri compacte de romi poate să-l aibă asupra comunităților locale este cazul refugiaților din Napoli. Circa 200 de cerșetori țigani veniți din România au ocupat în 2003 Piața Garibaldi din Napoli, care este locul central al orașului. Protecția Civilă italiană a încercat să-i transfere pe romi într-o tabără de 50 de rulote, la periferia comunei Saviano. Ordinul aparținea prefecturii din Napoli, după ce avuseseră loc proteste vehemente din partea proprietarilor de hoteluri și a patronilor de magazine din Piața Garibaldi. Ei considerau că prezența romilor dă o lovitură turismului în oraș.

Populația din inima provinciei Salerno a reacționat la rândul ei. Au avut loc manifestații, conduse chiar de către primarul localității, culminând cu incendierea unei rulote. A fost agresat și un asistent pentru politici sociale din Napoli, care participa la transfer. Romii au fost urcați în tren și au fost întorși la Napoli, unde au ocupat din nou piața centrală.

Primarul din Napoli și un fost ministru de Interne au luat însă apărarea romilor nomazi, criticându-l pe prefect și pe reprezentanții Protecției Civile pentru incapacitatea de a gestiona criza. Ei au invocat „tratamentul inuman” la care sunt supuși romii prin transferarea în rulote lipsite de acces la servicii precum electricitate, apă curentă ori canalizare. (Astfel de rulote sunt folosite în cazul unor dezastre naturale.) Prefectura din Napoli a căutat diferite alte variante. Una era ca cerșetorii să fie mutați undeva în zona Puglia, unde voluntari încearcă să amenajeze două ferme agricole.

Cazul amintit este însă doar unul din variantele care au creat o serioasă preocupare față de migrarea romilor în Europa. Aceasta în ciuda faptului că numărul emigranților romi este relativ mic în ansamblul migrațiilor actuali.

---

²⁴ Programul de repatriere al romilor din Franța a fost considerat un eșec total într-un raport comun al organizației „Medecins du Monde” și al Federației Internaționale pentru Drepturile Omului din anul 2003.

VIII.

CONCLUZII

Datorită faptului că pentru o perioadă lungă de timp teritoriul de astăzi al României a fost puțin populat și deschis spre modernizare, el a reprezentat în trecut un puternic spațiu de atracție¹. Evoluția demografică internă împreună cu fluxurile de populație au transformat provinciile românești în entități foarte diversificate în termeni etnoculturali. După 1920, când România a inclus Țara Românească, Transilvania, Basarabia, Bucovina și Ținutul Herța, procentul etnicilor ne-români a atins circa 29% din totalul populației.

Contextul istoric al creării națiunii române la mijlocul secolului al XIX-lea, dificultățile emancipării populației românești din Transilvania (deplin realizată de abia în anul 1918) și rusificarea Basarabiei între 1812 și 1918 explică parțial politicile urmate de autoritățile statului român centralizat, care și-a luat ca obiectiv asigurarea unei poziții dominante etnic și confesional pentru majoritate. Odată cu crearea României Mari la sfârșitul primului război mondial, politica naționalistă a coincis și într-o anumită măsură a determinat un fenomen migratoriu care a schimbat procesul din perioadele istorice anterioare: minoritățile naționale de pe teritoriul românesc au început să părăsească țara.

Acest curent a devenit chiar mai puternic în România comunistă după al doilea război mondial. În ciuda politicilor brutale de negare a libertății de mișcare, maghiarii, germanii și evreii au părăsit teritoriul țării an după an, căutând un loc în lumea liberă. Românii au încercat același lucru, dar numărul celor care au reușit să emigreze a fost, procentual, insignifiant, în timp ce plecarea comunităților minoritare a schimbat fundamental structura etnică a țării. Tabloul VIII.1 oferă o imagine a exodului care a avut loc între 1975 și 1999²:

---

¹ Ionel Muntele, „Migrations internationales dans la Roumanie moderne et contemporaine”, în Dana Diminescu, ed., *Op. Cit.*, p.31.

² Ionel Muntele, *Op. Cit.*, p.41.

Tabloul VIII.1: Migrația între 1975 și 1999 după apartenența etnică

Originea etnică	1975-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-1999	Total
Români	24,243	46,545	58,787	75,565	78,841	282,981
Germani	36,911	62,386	61,818	97,446	7,659	266,32
Maghiari	5,296	8,808	32,248	27,844	9,085	83,282
Evrei	7,758	6,362	5,575	2,147	767	22,609
Alții	1,503	2,024	4,151	4,245	924	12,847
Total	74,711	126,126	162,579	207,247	97,276	668,039

Tabloul VIII.1, care trebuie citit în conexiune cu structura etno-demografică a României, vorbește convingător despre intensitatea forței repulsive care a determinat cetățenii români să părăsească teritoriul unde s-au născut. În același timp, datele arată faptul relevant că în aceleași circumstanțe sociale și politice, grupurile etnice au părăsit țara într-un procent foarte diferit (dacă ne raportăm la numărul membrilor diferitelor minorități). Germanii și evreii au lăsat în spate comunități care nici nu mai sunt în stare să asigure supraviețuirea lor demografică, în timp ce maghiarii au salvat o prezență semnificativă și o voce importantă din punct de vedere cultural sau politic.

Factorul care explică aceste diferențe este, așa cum am încercat să-l argumentez, ceea ce a fost numit în acest studiu *etnomobilitatea teritorială*. Tendința comunităților etnice de a fi mobile, capacitatea lor de a construi instituții, rețele și politici destinate să asigure mobilitatea membrilor variază de la un caz la altul și reprezintă un element important legat de identitatea etnică. Capitolele anterioare au descris pe scurt aspecte ale etnomobilității teritoriale a câtorva minorități naționale locuind pe teritoriul României.

Una dintre concluziile destul de evidente ale cercetării ar fi că etnomobilitatea teritorială nu este o caracteristică a minorității etnice luate în considerare *ca atare, separat*. Ea reflectă mobilitatea unei minorități *ca și componentă a națiunii etnice cuprinzătoare, înțeleasă drept națiune culturală*. Acest aspect a fost foarte clar în cazul maghiar. Intensitatea procesului de emigrare a minorităților naționale din România nu poate fi înțeleasă dacă nu se iau în considerare, spre exemplu, politicile guvernului israelian sau *lobby*-ul evreu în Statele Unite (de văzut amendamentul Jackson-Vanik), politicile statului german cu privire la *Aussiedler*, ori eforturile Ungariei de a asigura securitatea, stabilitatea și autonomia maghiarilor din țările vecine. S-ar putea trage concluzia că etnomobilitatea teritorială pune accentul pe dimensiunea internațională a națiunilor culturale. Acestea și-au păstrat relevanța lor în viața internațională în ciuda faptului că ordinea internațională curentă are

ca model canonic națiunea civică³. În plus, etnomobilitatea teritorială a comunităților etnice într-o țară dată este definită în relație cu societatea în care trăiesc aceste comunități.

La începutul secolului XXI, România este mult mai săracă în termenii diversității sale culturale. Acest declin în diversitate reprezintă o pierdere a întregii societăți. Emigrarea grupurilor etnice a avut efecte negative în special asupra evoluției sociale și politice a țării într-o perioadă fundamentală pentru viitorul său democratic.

Aceste dezvoltări au avut loc în contextul pierderilor demografice generale manifeste în România ultimilor ani. Dacă ținem seama de faptul că între 1992 și 2002 populația țării a scăzut cu aproximativ un milion de persoane în contextul mai general al tendințelor demografice și al forței de muncă de pe continentul european, putem concluziona că România se va înfrunta în viitor cu o problemă de resurse umane⁴. Plecarea membrilor principalelor minorități naționale din România, care a dus în câteva cazuri aceste comunități în pragul extincției, este parte și factor al acestei problematice mai generale.

---

³ Gabriel Andreescu, *Națiuni și minorități*, Iași, Edit. Polirom, 2004.

⁴ „La mijlocul perioadei de tranziție, România are nevoie de un control mai eficace al fluxurilor de migrație internațională, concentrându-se asupra reducerii forței de muncă și a efectelor acesteia asupra bugetelor sociale”. Vezi Ionel Muntele, *Op. Cit.*, p.46.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Abraham, Dorel și Dumitru Sandu, „Modernizarea și urbanizarea”, în „Viitorul social”, 6, 1984.
- Abraham, Dorel, Ilie Bădescu și Septimiu Chelcea, *Interethnic Relations in Romania: Sociological Diagnosis and Evaluation of Tendencies*, Cluj, Edit. Carpatica, 1995.
- Achim, Viorel, *Țigani în istoria României*, București, Edit. Enciclopedică, 1998.
- Adamson, Kevin, „The Political Function of Ethnic Conflict: Transylvania in Romanian Politics”, în vol. Maria Crăciun și Ovidiu Ghitta (editori), *Ethnicity and Religion in Central and Eastern Europe*, Cluj, Cluj University Press, 1995.
- Andreescu, Andreea, Lucian Nastașă și Andreea Varga (editori), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Evreii din România (1945-1965)*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2003.
- Andreescu, Gabriel, *Națiuni și minorități*, Iași, Edit. Polirom, 2004.
- Andreescu, Gabriel, *Extremismul de dreapta în România*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2003 (cu o versiune în limba engleză: *Right-wing Extremism in Romania*, Cluj, Ethnocultural Diversity Resource Center, 2003).
- Andreescu, Gabriel, „Multiculturalism in Central Europe: Cultural Integration and Group Privacy”, în „East European Perspectives”, October 2001.
- Andreescu, Gabriel, „Evoluții interculturale româno-maghiare în termenii multiculturalismului normativ. Privatitatea comunitară relativă”, în „Revista Română de Drepturile Omului”, 21, 2001.
- Andreescu, Gabriel, *Ruleta. Români și maghiari, 1990-2000*, Iași, Edit. Polirom, 2001.
- Andreescu, Gabriel, *Romania. Shadow Report, January 2000*, www.minority.ro
- Andreescu, Gabriel și Renate Weber, „Human Rights Developments in Romania. 1997 Report”, www.apador.org

- Andreescu, Gabriel și Smaranda Enache, „Report on the Situation of Csangos in Moldova. The Problem of Csango Hungarians”, 2002, *www.apador.org*
- Andreescu, Gabriel și Weber Renate, *Evolutions in the D.A.H.R. Conception on Hungarian Minority Rights*, Bucharest, Centre for Human Rights, 1996.
- Bakk, Miklós, „O lege și imaginile viitorului”, în „Provincia”, 5, 2001.
- Baier, Hannelore (editor), *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică*, Sibiu, Forumul Democrat al Germanilor din România, 1994.
- Bărbulescu, Mihai, Denis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Edit. Enciclopedică, 1998.
- Bises, Carol, *Din istoria emigrărilor în Israel: 1882-1995*, București, Edit. Hasefer, 1998.
- Bolovan, Sorina Paula și Ioan Bolovan, *Germanii din România. Perspective istorice și demografice*, Cluj-Napoca, Universitatea Babeș-Bolyai, 2000.
- Bolovan, Ioan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, Universitatea Babeș-Bolyai, 2000.
- Bolovan, Sorina Paula și Ioan Bolovan, „Contributions Regarding Transylvania's Ethnic and Religious Structure in the 20th Century”, în „Eurobalkans”, 21, 1995-1996.
- Braham, Randolph L., *Exterminarea evreilor români și ucrainieni în perioada antonesciană*, București, Edit. Hasefer, 2002.
- Burtea, Vasile, „Marginalizare istorică și cooperare socială în cazul populației de romi”, în „Revista de Cercetări Sociale”, 3, 1996.
- Burtea, Vasile, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, București, Edit. Lumina Lex, 2002.
- Chelcea, Ion, *Țigani din România. Monografie etnografică*, București, 1944.
- Ciobanu, Vasile, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni, 1918-1944*, Sibiu, Edit. Hora, 2001.
- Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Edit. Univers Enciclopedic, 1997.
- Coșa, Anton, *Cleja: Monografie etnografică*, Bacău, Edit. Semne, 2001.
- Deletant, Dennis, *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, London, Hurst and Company, 1995.
- Diminescu, Dana (editor), *Visibles, mais peu nombreux. Les circouites migratoires roumaines*, Paris, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 2003.

- Ghețău, Vasile, Maria Simion și Ionica Berevoescu, „Șocul milionului. Rezultatele preliminare ale Recensământului Populației și al Locuințelor din 18 martie 2002”, în „Populație & Societate”, 4, 2002.
- Ghețău, Vasile, „Anul 2050: va ajunge populația României la mai puțin de 16 milioane de locuitori?”, în „Populație & Societate”, număr special, decembrie 2003.
- Ghețău, Vasile, „Partea cunoscută și cea mai puțin cunoscută a migrației internaționale în România” (*Migrationsfragen und Minderheitenrechte in Europa*), Internationales Symposium 29-30 März 2004, Goethe-Institut, Bucharest.
- Hausleitner, Mariana, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung der nationalstaatlichen Auspruchs Grossrumäniens 1918-1944*, München, R.Oldenbourg Verlag, 2001.
- Horváth, István, „A romániai magyarság demográfiai jellemzői az 1992-es népszámlálás tükrében”, în „Korunk”, 7, 1995.
- Iancu, Carol (editor), *Permanences et ruptures dans l'Histoire des juifs de Roumanie: XIX-XX siècles*, Montpellier, Université Paul-Valéry, 2004.
- Iancu, Carol, *Evreii din România de la emancipare la marginalizare*, București, Edit. Hasefer, 2000.
- Iancu, Carol, *Emanciparea evreilor din România (1913-1919). De la inegalitatea civică la drepturile de minoritate. Originalitatea unei lupte începând cu războaiele balcanice și până la Conferința de Pace de la Paris*, București, Edit. Hasefer, 1998.
- Juteau, Danielle, *L'éthnicité et ses frontières*, Montréal, Les Presses Universitaires de Montréal, 1999.
- Kocsis, K. și E. Kocsis-Hodosi, *Hungarian Minorities in the Carpathian Basin: a Study in Ethnic Geography*, Toronto, Matthias Corvinus, 1995.
- Kuller, Hary, *Opt studii despre istoria evreilor în România*, București, Edit. Hasefer, 1997.
- Liebich, André, *Les minorités nationales en Europe Centrale et Orientale*, Genève, Edit. Georg, 1997.
- Mc Donald, Peter și Rebecca Kippen, „Labor Supply Prospects in 16 Developed Countries, 2000-2050”, în „Population and Development Review”, 27 (1), 2001.
- Manuilă, Sabin, *Evoluția demografică a orașelor și minorităților etnice din Transilvania*, București, 1929.
- Mărtinaș, Dumitru, *Originea ceangăilor din Moldova*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985.
- Nastasă, Lucian, Adreea Varga (editori), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Țiganii din România (1919-1944)*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2001.

- Nastasă, Lucian, Levente Salat, *Relații interetnice în România postcomunistă*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2000.
- Năstase, Adrian, Raluca Miga-Besteliu, Bogdab Aurescu, Irina Donciu, *Protecting Minorities in the Future Europe. Between Political Interest and International Law*, București, Monitorul Oficial, 2002.
- Neagu, Aurel, „Migrația ilegală la frontierele României. Măsuri întreprinse de către Poliția de Frontieră Română pentru contracararea acestui fenomen”, *Internationales Symposium 29-30 März 2004*, Goethe-Institut, Bucharest.
- Nicolae, Gheorghe, „Un test pour l'état de droit en Roumanie: l'administration de la justice dans le cas de violence contre les roms, le pogrom de Hadareni, 20 septembre 1993”, în „*Études tsiganes*”, no. 2/93, vol. 2, p. 80-83.
- Roth, Andrei, *Naționalism sau democratism*, Târgu Mureș, Edit. Pro Europa, 1999.
- Salat, Levente, *Multiculturalismul liberal. Bazele normative ale existenței minoritare autentice*, Iași, Edit. Polirom, 2000.
- Salat, Levente și Smaranda Enache (editori), *Relațiile româno-maghiare și modelul de reconciliere franco-german*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2004.
- Salt, John, „Current trends in international migration in Europe”, *Council of Europe report (CD-MG 99)*.
- Sandu, Dumitru, „Cultura și experiența de migrație în satele României”, în „*Sociologie Românească*”, 3/2004.
- Sándor, Klára, „National Feeling or responsibility: The case of the Csango language revitalization”, în „*Multilingua. Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*”, vol. 19, 1/2, 2000.
- Sandu, Dumitru, *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării. Încredere, toleranță și rețele sociale*, Iași, Edit. Polirom, 2003.
- Sandu, Dumitru, *Dezvoltarea socio-teritorială din România*, București, Edit. Academiei, 1987.
- Schöpflin, George și Hugh Poulton, *Romania's Ethnic Hungarians*, London, Minority Rights Group, 1990.
- Tánczos, Vilmos, „About the Demography of the Moldovan Csángós”, în vol. Diószegi László (editor), *Hungarian Csángós in Moldova*, Budapest, Teleki László Foundation, 2002.
- Van de Kaa Dirk, J., „Europe and its population: the long view”, în vol. *European populations: unity in diversity*, 1, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1999.
- Van Evera, Stephen, „Hypotheses on Nationalism and War”, în „*International Security*”, vol. 18, issue 4, Spring 1994.

- Veres, Valér, „A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a 20. század utolsó negyedében”, în „Korunk”, 2/2002.
- Vincze, Gábor, „An Overview of the Modern History of the Moldovan Csángó-Hungarians”, în vol. Diószegi László (editor), „Hungarian Csángós in Moldova”, Budapest, Teleki László Foundation, 2002.
- Weber, Georg, Armin Nassehi, Renate Weber-Schlenther, Oliver Sill, Georg Kneer, Gerd Nollmann, Irmhild Saake, *Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderungen im 20. Jahrhundert*, Wiesbaden, 2003.
- Weber, Renate, „Statul înrudit și minoritățile sale: ce standarde europene sunt aplicabile?”, în „Revista Română de Drepturile Omului”, nr. 22, 2002.
- Weber, Renate, „The Protection of National Minorities in Romania: A Matter of Political Will and Wisdom”, în vol. *Law and Practice of Central European Countries in the Field of National Minorities Protection after 1989*, Warsaw, Center for International Relations, 1998.
- Zamfir, Elena și Cătălin Zamfir (editori), *Populația Roma. Situația socio-economică și coordonatele unui program de suport*, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, 1993.
- Zoon, Ina, *On the Margins. Roma and Public Services in Romania, Bulgaria and Macedonia*, New York, Open Society Institute, 2001.
- *** „Raport despre tratamentul preferențial al minorităților naționale de către statul înrudit (Raportul Comisiei de la Veneția)”, în „Alteră”, nr. 20/21, 2003.

Surse de date

- Anuarul demografic al României – 2001*, Institutul Național de Statistică, 2001.
- Anuarul Statistic al României 1997, București, Comisia Națională de Statistică.
- Anuarul Statistic al României 1998, București, CNS.
- Anuarul Statistic al României 1999, București, CNS.
- Anuarul Statistic al României, București, 2000, 2001.
- Căsătorii în anul 2002*, Institutul Național de Statistică, 2003.
- Council of Europe. 2003. *Recent demographic developments in Europe – 2003*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- Date demografice 1994. România, București, Comisia Națională de Statistică.
- Date demografice 1996. România, București, Comisia Națională de Statistică.
- Decedați în anul 2002*, Institutul Național de Statistică, 2003.

- Demográfiai Évkönyv 1997, Magyarország (Ungaria), Budapest, KSH.
Demográfiai Évkönyv, Magyarország (Ungaria), Budapest, KSH, 1998.
Institutul pentru Politici Publice, *Intoleranță, discriminare, autoritarism în opinia publică*, București, 2003, On line: www.ipp.ro.
Migration Statistics 1996, Brussels, Eurostat.
Ministerul Educației Naționale, Direcția Generală a Învățământului pentru Minoritățile Naționale, *Ethosul învățământului pentru minoritățile naționale din România*, Cluj, Studium Servicii, 2000.
Născuți vii în anul 2002, Institutul Național de Statistică, 2003.
Natalitatea în anul 2001, Institutul Național de Statistică, 2002.
Recensământul general al populației din 1992, România, vol. I-IV, București, Comisia Națională de Statistică.
Recensământul Populației și al Locuințelor 2002, Vol. I-II, Institutul Național de Statistică, 2003.
Recensământul Populației și al Locuințelor 2002. Rezultate generale, Institutul Național de Statistică, 2003.
Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992, volumul I: Populație – Structura demografică, Comisia Națională pentru Statistică, 1994.
The 2002 Revision. United Nations, New York (<http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2002>).
Trends in International Migration, SOPEMI Annual report, Paris, OECD, 1998.
Trends in International Migration, SOPEMI Annual report, Paris, OECD, 1999.
United Nations Population Division, *World Population Prospects*, 2003.

INDICE

- A**braham, Dorel – 36
Achim, Viorel – 80
Acordul Schmidt-Ceaușescu – 20
Adamson, Kevin – 41
Adunarea Parlamentară a
    Consiliului Europei – 49
Afganistan – 26, 27
Africani, populație – 26, 27
Al II-lea război mondial – 11, 15,
    19, 30, 33, 35, 65, 71, 72, 76,
    81, 86
Alba Iulia – 69
Albanezi, populație – 33
Alesandrini, N.A. – 70
Algerieni, populație – 13
Alsacia – 12
Amendamentul Jackson-Vannick
    – 19, 74, 87
America – 80
    America de Nord – 63, 75
    America de Sud – 75
Andrei al II-lea – 60
Anglia – 14, 80
Anticomunism – 34
Anti-maghiar – 40, 42, 48
Anti-minoritar – 20, 41, 42
Antisemitism – 14, 70-73, 76, 77
Antisionism – 73, 74
Ardeal – vezi *Transilvania*
Armeni, populație – 13, 14, 35
Asia de Sud-Vest – 20
Asiatici, populație – 26, 27
Asimilare – 30, 32, 33, 38-40, 44,
    45, 47-49, 52, 73, 81
Asociația Maghiarilor Ceangăi din
    Moldova (AMCM) – 48, 50, 52
Asociația Romano-Catolică
    „Dumitru Mărtinaș” – 51
Aurescu, Bogdan – 56
Aussiedler – 66, 67, 87
Australia – 22
Austria – 21, 22, 55, 61
Autoidentificare – 16, 47, 51
Autonomie – 37, 59, 60, 80
Azcarate, Pablo de – 31
- B**ădescu, Ilie – 36
Bărăgan – 64
Bacău – 48
Baier, Hannelore – 19, 63
Bakk, Miklós – 58
Balcani – 83
Banat – 24, 59, 60, 63, 64, 67
Banca Mondială – 82, 83
Bangladeș – 26, 27
Basarabia – 29, 30, 32, 61, 62, 63,
    70, 72, 86
Basci, populație – 14
Bejan, Gheorghe – 51
Belgia – 13, 14, 29, 84
Belgieni, populație – 13
Berindei, Dan – 69
Berlin – 63, 84
Bieloruși, populație – 14
Biertan 60
Bines, Carol – 71, 74
Biroul de Statistică Israelian – 71
Biserica Albă – 60
Biserica Romano-Catolică – 48

- Bistrița – 59
Bolovan, Ioan – 60, 62, 63
Bolovan, Sorina Paula – 60, 62, 63
Brașov – 39
Brubacker – 17
Bucovina – 30, 61-63, 67, 70,
72, 86
    Bucovina de Nord – 63
    Bucovina de Sud – 63
București – 24, 30, 31, 36, 38, 40,
49, 61, 62, 64, 72-74
Budapesta – 38-40, 42, 52, 54, 55,
57, 82
Bula de aur a sașilor – 60
Bulgari, populație – 32, 35
Bulgaria – 13, 27
Burtea, Vasile – 80, 82
- C**anada – 21, 22, 45
Carol I de
    Hohenzollern-Sigmaringen
    – 61
Carpați, munții – 47
Catalani, populație – 14
Caucazieni, populație – 14
Ceangăi, populație – 33, 47-53
Ceașescu, Nicolae – 20, 34,
39-41, 44, 47, 48, 74
Ceașu, Mihai Șt. – 61
Cehi, populație – 13, 35
Cehoslovacia – 31, 34, 84
Centrul Cultural Maghiar din
    București – 40
Chelcea, Ion – 80, 81
Chelcea, Septimiu – 36
China – 27
Chinezi, populație – 15, 26
Cincu – 59
Ciobanu, Oana – 21, 25
Ciobanu, Vasile – 32, 63
Ciuc – 39
Clauza Națiunii celei mai
    Favorizate (CNF) – 20, 74
Cleja – 49, 50, 51
Cluj – 39, 43
Coșa, Anton – 51
Codul Penal – 77
Colescu, L. – 62
Colonizare – 61
Colson, Felix – 80
Comisia de la Veneția – 56, 57
Comisia Internațională de Studiu
    al Holocaustului – 72
Comitetul Democratic Evreiesc
    – 73
Comitetul Helsinki Român – 48,
50, 53
Comunism – 15, 19, 25, 32, 34, 39,
44, 48, 64, 73, 75, 81
Conștiință identitară – 16
Confesiune luterană-augsburgică
    – 60
Conflicte etnice – 17
Conflictul de la Târgu Mureș –
    19-21, 34
Consiliul Europei – 47, 49, 82
Consiliul Minorităților Naționale
    (CMN) – 67
Constanța – 74
Constantinescu, Monica – 21, 25
Constantiniu, Florin – 37, 72
Constituția din 1866 – 29
Constituția din 1923 – 30, 69, 70
Constituția din 1938 – 30
Constituția din 1965 – 39
Constituția Republicii Ungaria –
    54, 55
Consulatul Ungariei din Cluj – 40
Convenția Germano-Română (12
    mai 1943) – 63
Convenția Austro-Turcă (1775)
    – 61
Cortina de Fier – 15
Covasna – 39
Creștinism oriental – 38
Creștinism occidental – 38

Crișana – 62, 64
 Crișana-Maramureș – 24, 64
 Crișana-Sătmar – 64
 Croați, populație – 35
 Croația – 54, 55
 Crucea Roșie – 19, 64, 72
 Cultul Mareșalului Ion Antonescu
 – 76, 77
Curierul informativ al Partidului
 „Pentru Patrie” – 76

Deletant, Dennis – 36, 40
 Delureanu, Ștefan – 61
 Demaghiarizare – 40
 Deportare – 17, 19, 43, 64, 72, 81
Deșteptarea – 50
 Diana, Anna-Maria – 61
 Dieta Transilvană – 37
 Diminescu, Dana – 20, 21, 23, 79,
 83, 84
 Discriminare – 17, 65-67, 81
 Diversitate – 30, 32, 34, 35, 88
 Dobrogea – 24, 31, 36, 61-64
 Donciu, Irina – 56
 Drepturile minorităților – 33, 34
 Drepturile omului – 52, 58, 71
 Dreзда – 84
 Dunăre – 37

Eichmann – 72
 Emigranți – 21, 23, 24, 47, 68, 70,
 72, 75, 85
 Emigrare – 12, 15, 16, 18, 19-24,
 31, 35, 42-45, 63-66, 69, 71,
 73-80, 83, 84, 87, 88
 Enache, Smaranda – 49
 Episcopia Iașului – 48
 Episcopia Romano-Catolică din
 Iași – 49, 51
 Epoca fanariotă – 69
 Ereț Israel – 70
 Ethnic Category Jumping – 16

Etnicitate – 16-18, 42, 43, 44,
 65, 66
 Etnocentric – 58
 Etnomobilitate – 65, 67, 79
 Etnomobilitate teritorială – 11,
 16-18, 25, 53, 57, 59, 72, 75,
 79, 87, 88
 Etnopolitică – 17
 Europa – 15, 52, 63, 85
 Europa Centrală și de Est – 15,
 16, 25, 58, 66, 69
 Europa Centrală – 34
 Europa de Est – 83
 Europa de Vest – 25, 27, 28, 63,
 75, 84, 85
 Evrei, populație – 12-15, 19, 20,
 31-36, 42, 44, 61, 62, 69,
 70-78, 86, 87
 Evul Mediu – 37, 47
 Extrema dreaptă – 72, 76, 77

Factori de respingere și atracție
 (push and pull) – 17
 Facultatea Romano-Catolică din
 Iași – 49
 Fascism – 14, 77
 Federația Internațională pentru
 Drepturile Omului – 84
 Feldioara – 60
 Forumul Democrat German
 (FDG) – 66, 67
 Franța – 13, 14, 21, 22, 29, 31,
 80, 84
 Francezi, populație – 13
 Francofonie – 59
 Frontul Salvării Naționale – 41
 Fukuyama, Francis – 34
 Fundația „Siret-Cleja” – 50
 Fundus, Regius – 60

Gabanyi, Anneli Ute – 64
 Galați – 70
 Garda de Fier – 71, 72

- Gazeta de Vest* – 76
Gazeta Gospodarilor – 76
Genocid – 11
Germani, populație – 12-17, 19,
20, 31, 32, 34, 35, 36, 44,
59-68, 86, 87
Germania – 12-14, 21, 22, 34,
63-67, 84
- al III-lea Reich – 63
Germanitate – 65, 66
Geza al II-lea – 59
Ghețău, Vasile – 20, 21, 23
Gherghel, Petru – 49
Ghetoizare – 70
Giurescu, Dinu C. – 72
Glass, Hildrun – 19
Greci, populație – 13, 33, 35
Grecia – 13, 22, 27, 31
Greffner, Otto – 61
Guimond, Eric – 16
Gündisch, Konrad – 59
Guvernul Goga-Cuza – 32
Guvernul Tătărescu – 32
- H**ațegan, I. – 61
Hanak, Peter – 43
Harghita – 39, 49
Hădăreni – 82
Hitchins, Keith – 29, 38
Hitler, Adolf – 63
Holocaust – 72, 75
- I**ancu, Carol – 32, 70
Iași – 70
Identificare etnică – 16
Identitate culturală – 17
Identitate etnică – 12, 16, 39,
67, 87
Ideologia național-socialistă – 63
Iliescu, Ion – 41
Imigrare – 12, 15, 16, 20, 25, 45,
57, 59, 61, 66, 67, 69
Imigranți – 13, 25
- Imperiul Austro-Ungar – 30
Imperiul Habsburgic – 29, 37
administrație – 80
Imperiul Roman – 37
India – 26, 27
Inspectoratul Școlar al județului
Bacău – 49, 50
Institutul „Ferenc Balázs” – 54
Institutul Național de Statistică –
21, 22, 24
Internaționalism proletar – 33
Ioanid, Radu – 20, 71-74, 76, 77
Iosif al II-lea – 61
Irak – 26, 27
Irakieni, populație – 27
Iran – 27
Iredentism maghiar – 31
Irlanda – 84
Irlandezi, populație – 14
Isohookana-Asunmaa, Tytti – 49
Israel – 19, 20, 22, 34, 73-75, 78
Italia – 14, 21, 22, 27, 31
Italieni, populație – 13, 14, 26, 35
Iugoslavi – 13
Iugoslavia – 72
- J**aponia – 31
Juteau, Danielle – 18
- K**ippen, Rebecca – 25
Király, András – 45, 54, 57
Kocsis, Hodosi E. – 39
Kocsis, K. – 39, 43
Kurzi, populație – 27
- L**agăre de muncă – 63
Lagărul socialist – 74
Lavenex, Sandra – 15
Lebach (Sarre) – 84
Legea de împrumut din 1864
– 80
Legea fondului funciar – 82
Legea Mârzescu – 32

- Legea Statutului – 54, 55, 56,
     57, 58
 Legi antisemite – 32
 Legionarism – 76
 Lespezi – 50
 Liceul „Bolyai” din Târgu Mureș
     – 41
 Liga Apărării Național-Creștine
     (LANC) – 71
 Liga Mareșal Antonescu – 77
 Liga Pro Europa – 50, 53
 Livezeanu, Irina – 31
 Lorena – 12
 Luduș – 39
Lumea Satelor – 76

Maghiari – 11, 13, 15, 31-48,
     52-58, 77, 86, 87
 Maghiaritate – 38
 Maghiarizare – 38, 51, 63
 Manifestări identitare – 33
 Manuilă, Sabin – 31, 32
 Maramureș – 62, 64
 Marea Britanie – 13, 14, 31
 Marea Neagră – 36
 Maria Tereza – 60
 Markó, Béla – 53
 Marocani – 13
 Martinaș, Dumitru – 48, 51
Măiastra – 76
 Mc Donald, Peter – 25
 Mediaș – 59
 Memorandum (semnat de László
     Takács) – 40
 Mișcări naționaliste – 41, 71
 Michalon, Benedicte – 17, 65, 66
 Miercurea Ciuc – 48, 59
 Miga-Beșteliu, Raluca – 56
 Migrație – 11-29, 42, 44-46, 55, 57,
     64-68, 72, 79, 83-85, 88
 Migranți – 11, 17, 18, 23, 25, 27,
     84, 85

 Ministerul Afacerilor Externe din
     Ungaria – 49
 Mitologie naționalistă – 34
 Mobilitate – 11, 12, 16, 17, 47, 58,
     65, 66, 83, 87, 76, 79
 Moldova – 24, 29, 30, 33, 36, 47,
     48, 51, 52, 61, 64, 67, 69,
     70, 80
 Moldoveni – 26
Monitorul – 50
 Morar-Vulcu, Călin – 33
 Multiculturalism – 11
 Muntenegru – 54, 55
 Muntenia – 24, 36, 67, 70
 Mureș – 39
 Mureș-Turda – 39
 Musulmani, populație – 31
 Muzeul Holocaustului din
     Washington – 77

Nățional-comunism – 20, 33, 34,
     40, 44, 48, 74
 Naționalism – 29, 30, 32, 34, 35,
     53, 56, 74, 86
 Naționalizare – 73
 Națiune culturală – 57
 Năgler, Thomas – 59
 Napoli – 85
 Nastasă, Lucian – 9, 72, 73, 81
 Năstase, Adrian – 56
 Neagu, Aurel – 26
 Nemeth, John – 49
 Nocrich – 59
 Noua Dreaptă – 77

Odorhei – 39
 Oficiul Național pentru Refugiați
     – 26
 Oficiul Național pentru Romi – 82
 Olanda – 14
 Oltenia – 24, 36
 Orăștie – 59
 Oradea – 59

- Organizația „Medecins du Monde” – 84
Organizația Arca lui Noe – 67, 68
Organizația Internațională pentru Migrație – 23
OSCE – 82
- P**acea de la Karlowitz – 60
Pachistanezi, populație – 27
Pactul dualist din 1867 – 37
Pakistan – 26, 27
Palestina – 27, 71, 72
Parlamentul de la Budapesta – 57
Parlamentul României – 11
Partidul Democrației Sociale din România (PDSR) – 41
Partidul Muncitoresc Român – 73
Partidul România Mare (PRM) – 31, 37, 42, 61, 62, 70, 77, 86
Partidul Social Democrat – 34
Partidul Socialist al Muncii (PSM) – 42
Partidul Unității Naționale a Românilor (PUNR) – 42
Pașca, Cecilia – 61
Pauker, Ana – 73
Perioada postcomunistă – 81
Permanențe – 76
Planul Național împotriva sărăciei și pentru incluziunea socială (2002) – 82
Pluralism lingvistic și cultural – 53
Politică anti-identitară – 51
Politică migratoare – 65
Politică stalinistă – 14
Polonezi, populație – 13, 15, 35
Polonia – 12, 14, 31, 34, 84
Pomaci – 13
Portughezi, populație – 13
Poulton, Hugh – 36, 37, 40
Prejmer – 60
- Primul război mondial – 30, 61, 63, 70, 86
Principiul egalității – 30
Principiul naționalităților – 29
Procesul Slansky – 74
Puglia – 85
Puncte Cardinale – 76
Pustiana – 49, 50, 51
Puteri Aliate și Asociate – 31
- R**abinsohn, Zalman – 73
Radu, Cosmin – 21, 25
Râșnov – 60
Războiul austro-ruso-turc (1736-1739) – 60
Războiul civil din Rusia – 14
Războiul ruso-turc – 30
Reforma luterană – 60
Refugiați – 17, 19, 84, 85
Regatul Dacic – 37
Regatul României – 31
Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor – 31
Regatul Ungariei – 29, 37, 59
Regimul antonescian – 73
Regimul nazist – 13
Regiunea Autonomă Maghiară – 33, 39
Regiunea Crișana-Sătmar-Maramureș – 62
Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară – 39
Relații interetnice – 44
Repatriere – 46, 84
Represiune – 17
Republica Cehă – 15
Republica Federală Germania (RFG) – 19, 20, 64, 68
Republica Moldova – 26
Revoluția din decembrie 1989 – 15, 34, 35, 41, 47, 54
Revoluția ungară din 1956 – 39
Revoluția Bolșevică – 14

- Reyniers, Alain – 83, 84
 Rezistență – 38
 Rezoluțiunea Adunării Naționale
 de la Alba-Iulia – 30
România Liberă – 40
 România postdecembristă – 76
 Românizare – 32, 38, 52
 Romi (*vezi și* Țigani) – 16, 31, 34,
 35, 44, 79, 81-85
 Rosapepe, James – 49
 Rotariu, Traian – 43
 Roth, Andrei – 69
 Rotman, Liviu – 19, 69, 70, 72, 75
 Roubaix – 84
 Ruși, populație – 13, 15, 26, 31
 Ruși-Lipoveni, populație – 35
 Rupea – 59, 60
 Rusia – 12, 14, 30, 61, 63
 Rusificare – 86
 Ruteni, populație – 61
- S**ași, populație – 32, 37, 59, 60,
 62-67
 Salat, Levente – 11
 Salerno – 85
 Salt, John – 15
 Sandor, Klara – 52, 53
 Satu Mare – 59
 Saviano – 85
 Saxoni (Sachsen) – 59
 Sârbi, populație – 35
 Schöpflin, George – 36, 37, 40
Scutul – 76
 Sebeș – 59
 Secui, populație – 32, 60
 Secuime – 39
 Secuizați – 51
 Serbia – 27, 54, 55
Sfarmă Piatră – 76
 Siberia – 14
 Sibiu – 59
 Sierra Leone – 26
 Sighetul Marmăției – 33
- Sighișoara – 59
 Silj, Alessandro – 9
 Sionism – 71, 73, 74
 Siret – 33
 Slovaci, populație – 15, 35, 61
 Slovacia – 54, 55, 56, 57
 Slovenia – 54, 55
 Societatea Națională de Cruce
 Roșie – 72
 Somalia – 26, 27
 SOPEMI (OECD) – 45
 Soros, George – 82
 Sovietici – 39
 Spațiul Schengen – 23, 84
 Spania – 14, 84
 Spanioli, populație – 14
 Statele Unite ale Americii – 19-22,
 31, 45, 49, 87
 Statutul Naționalităților – 33
 Strategie identitară – 52
 Stratulat, Ion – 61
 Subhan, Andrea – 15
 Suceava – 33, 64
 Suciu, Dumitru – 29
 Sudan – 26, 27
 Suedia – 22
 Suveranitate națională – 30
 Szuros, Matyas – 40
- Ș**andru, Dumitru – 19, 21, 24, 25,
 63, 79, 83
 Șeica – 59
 Șvabi, populație – 60, 63, 64,
 65, 67
 Șvabi bănățeni – 62, 64
 Șvabi sătmăreni – 42, 64
 Șvabi-țipteri – 62
- T**akács, László – 40, 41
 Târgu-Mureș – 39, 41
 Târnăveni – 39
 Tătari, populație – 14, 35
 Tel Aviv – 74

- Televiziunea Română – 40
Teoria continuității daco-romane – 37
The American Jewish Joint Distribution Committee – 72
The Hungarian Press of Transylvania – 40
Timișoara – 41
Toulouse – 84
Transilvania – 24, 29, 31, 36-39, 42, 43, 48, 49, 52, 59-65, 67, 69, 72, 80, 86
Transilvania de Nord – 67
Transnistria – 11, 76, 81
Tratatul de la Trianon – 38, 42
Tratatul de la Westphalia – 37
Tratatul de Pace de la Versailles – 32
Tratatul dintre Republica Ungaria și Republica Slovacia (1995) – 56
Trei Scaune – 39
Trupele Waffen-SS – 63
Tudor, Corneliu Vadim – 77
Tunisieni – 13
Turci, populație – 13, 26, 35, 60
Turcia – 13, 14, 27
- T**ara Bârsei – 59
Țările balcanice – 34
Țările Române – 80
Țara Românească – 29, 51, 61, 80, 86
Țigani (*vezi și Romi*) – 80, 81, 84, 85
Ținutul Herța – 86
- U**craina – 27, 54, 55
Ucrainieni, populație – 15, 26, 32, 33
Ucrainieni-Ruteni – 35
Ultranaționalism – 34
- Ungaria – 22, 27, 28, 31, 34, 37, 38, 43, 45, 46, 47, 50, 53-57, 59, 60, 72, 87
Ungureanu, C. – 61
Unio Trium Nationum – 60
Unirea (din 1918) – 32
Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) – 34, 41, 52, 53, 57
Uniunea Europeană – 26, 45, 54, 57, 58, 82
Uniunea Mondială a Femeilor Evreice – 71
Universitatea din București – 33
Universitatea maghiară „J. Bolyai” – 39
Universitatea românească „V. Babeș” – 39
Universitatea Săsească (Universitas Saxonum) – 60
URSS – 14, 19, 30, 32, 63, 66, 72
- V**an Evera Stephen – 34
Vatra Românească – 41
Vârșeț – 60
Vechiul Regat – 62, 63, 70
Vereș, Valer – 9, 43-45
Vestul Europei – 54
Vietnamezi, populație – 15
Violențe etnice – 82
Vize Schengen – 23, 27, 28, 67, 84
Vultur, Smaranda – 64
- W**atch, Helsinki – 40
Weber, Renate – 41, 48, 51, 55
Wehrmacht – 63
Wolfenson, James – 83
- Z**oon, Ina – 81

Publicat de

CENTRUL DE RESURSE PENTRU
DIVERSITATE ETNOCULTURALĂ

400305 Cluj, str. Țebeii 21, România

Telefon: +40 264 420 490, fax: +40 264 420 491

e-mail: info@edrc.osf.ro

www.edrc.ro

Tipărit de

Telefon/fax: +40 264 433 894

e-mail: office@ammdesign.ro